

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ**

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА» МОН УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КРАСУЦЬКИЙ ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 347.27:347.468.083.4](477)(043.3)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
МАЙНОВОГО ПОРУЧИТЕЛЯ**

Спеціальність 081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. В. Красуцький

Науковий керівник: Шимон Світлана Іванівна, доктор юридичних наук,
професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Красуцький В. В. Цивільно-правове регулювання зобов'язань майнового поручителя. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Київ, 2021.

У науковій праці досліджено зобов'язання майнового поручителя, що виникають для забезпечення виконання зобов'язання в Україні. Обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, висвітлено його зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Сформульовано мету та завдання дослідження, його об'єкт, предмет і методи. Визначено наукову новизну результатів дослідження, а також їхнє практичне значення. У роботі наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, а також перелік публікацій, у яких ці результати відображено.

Акцентовано увагу на тому, що питання передання майна у заставу, у тому числі майновим поручителем, входили до предмета дослідження багатьох наукових праць, проте пошуки в цьому напрямі не можна вважати вичерпними. По-перше, більшість наукових напрацювань стосуються цивільно-правового регулювання інституту застави як способу забезпечення виконання зобов'язань в цілому без урахування особливостей тих ситуацій, коли заставодавцем є майновий поручитель. По-друге, залишаються невирішеними низка дискусійних питань стосовно розуміння сутності та практичного застосування нормативних положень щодо акцесорних зобов'язань майнового поручителя, зокрема і в контексті відмежування таких зобов'язань в рамках інституту застави від інституту поруки, а також обсягу зобов'язань майнового поручителя, включаючи випадки неможливості звернути стягнення на заставне майно.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що робота є

першим у цивільно-правовій доктрині України комплексним науковим дослідженням, в якому представлено нове вирішення наукової проблеми цивільного-правового регулювання зобов'язань майнового поручителя, що відображено у визначенні особливостей зобов'язань майнового поручителя, доктринальному обґрунтуванні специфіки обов'язків майнового поручителя як заставодавця, теоретичному обґрунтуванні способів вирішення проблем законодавства та правозастосовної практики у сфері забезпечувальних зобов'язань з участю майнового поручителя.

Новизна проявляється і на рівні положень дисертації, які відображають проблеми розвитку інституту застави після внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку з прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства, зокрема, щодо припинення основного зобов'язання внаслідок ліквідації боржника за первісним зобов'язанням внаслідок визнання його банкрутом.

У роботі акцентовано увагу на необхідності підвищення ефективності інституту майнової поруки та проаналізовано історію становлення та розвитку цивільно-правового регулювання заставних правовідносин за участі майнового поручителя. Охарактеризовано особливості інституту поруки та застави у порівняльному аспекті – як двох різних способів забезпечення виконання зобов'язань з різними принципами, підставами виникнення та припинення, а також складом суб'єктів.

Особливу увагу відведено сутності акцесорного характеру правовідношення за участі майнового поручителя стосовно основного зобов'язання, що безпосередньо впливає на обсяг зобов'язань майнового поручителя як елемента правовідношення із забезпечення зобов'язань.

Враховуючи зазначене, у роботі набули подальшого розвитку теоретичні напрацювання щодо класичних ознак зобов'язань застави за участі майнового поручителя та визначено нові їх риси. Так, виокремлено ознаку «еластичності» застави за участі майнового поручителя, що означає, що застава зберігає юридичну силу при фактичній зміні зовнішньої форми

майна, яке є предметом застави.

Доведено, що наразі законодавчо не врегульовані цивільно-правові відносини, які виникають між боржником за основним зобов'язанням та майновим поручителем («відносини покриття»), внаслідок чого імовірні порушення прав та інтересів кредиторів цих осіб, в тому числі, внаслідок визнання недійсним договору застави (іпотеки) у процедурі банкрутства. Тому пропонується закріпити в законі положення про те, що не є підставою для визнання недійсним договору застави на підставі спеціальних положень, закріплених у ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства, у разі якщо в момент укладення договору застави чи іпотеки у майнового поручителя відсутні ознаки неплатоспроможності.

Обґрунтовано висновок, що майновий поручитель відповідає за зобов'язаннями основного боржника виключно у межах вартості фактичної реалізації предмета застави, при цьому встановлені законодавцем обмеження щодо звернення стягнення на предмет іпотеки подекуди призводять до розбалансування прав та інтересів боржників і кредиторів. При цьому встановлено, що законодавство України не пов'язує визначення вимог, забезпечених заставою, для включення їх до реєстру вимог кредиторів майнового поручителя у межах справи про банкрутство останнього із договірною вартістю предметів забезпечення, а правове значення має розмір саме документально підтверджених зобов'язань боржника та вартість фактичної реалізації предмета забезпечення, яка на стадії затвердження реєстру вимог кредиторів за результатами попереднього засідання ще не є відомою. Виражений у грошовій формі розмір зобов'язання майнового поручителя визначається виходячи із дійсних на відповідний момент зобов'язань боржника, які існують за основним зобов'язанням, з урахуванням обсягу забезпечення за умовами забезпечувального договору.

Обґрунтовано висновок, що боржник майнового поручителя у змозі виконати свій обов'язок, спрямований на задоволення заставленого права вимоги, безпосередньо на користь заставодержателя лише внаслідок

відступлення цього права вимоги заставодавцем заставодержателеві (цесії), та запропоновано на законодавчому рівні спростити доступ щодо можливості придбання права вимоги до майнового поручителя, що дозволить ефективно реалізувати вказані майнові права і збільшити їх оборотоздатність.

Визначено, що чинне законодавство України пов'язує дії стягувача не лише з виконанням чи невиконанням боржником вимоги усунути порушення зобов'язання або передати предмет забезпечувального обтяження у володіння обтяжувачу, але й установлює відповідний строк для такого виконання.

Доведено, що правовим наслідком реалізації предмета застави у зв'язку зі зверненням на нього стягнення заставодавцем є припинення відповідного забезпечувального зобов'язання.

Особливу увагу у дослідженні відведено проблемі визначення сутності механізму суброгації прав кредитора та умови її настання, за результатами розробки якої сформовано пропозиції щодо його нормативного удосконалення. Відзначено важливість законодавчого положення про те, що факт припинення діяльності основного боржника за кредитним договором чи іншим основним зобов'язанням не є підставою для припинення договору застави, укладеного між кредитором та майновим поручителем.

Обґрунтовано доцільність внесення змін до законодавства України про те, що на укладення договору новації між суб'єктами первинного зобов'язання необхідна згода майнового поручителя з метою недопущення обмеження його прав та інтересів, а також інтересів інших осіб, які вже є кредиторами не боржника, а безпосередньо майнового поручителя. Це обґрунтовано тим, що майновий поручитель фактично позбавлений можливості вплинути на зазначені правовідносини, що дозволяє визначати його як слабку сторону, права та інтереси якої підлягає особливому правовому захисту у таких правовідносинах.

Доведено, що ліквідація основного боржника (юридичної особи) за наявності його заборгованості за основним зобов'язанням, не є підставою для

припинення договору застави, укладеного для забезпечення виконання цього зобов'язання, за умови, якщо заставодержатель здійснив своє право на звернення стягнення на заставлене майно до моменту ліквідації боржника.

З урахуванням існуючих наукових надбань та результатів цього дослідження сформовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання захисту прав кредиторів у випадку банкрутства господарського товариства, частку у статутному капіталі якої майновий поручитель передав у заставу, зокрема, запропоновано нормативно закріпити можливість заміни такого предмета застави.

Особистий внесок у науковий доробок полягає в розкритті правової природи акцесорного характеру забезпечувальної сутності застави за участі майнового поручителя як способу забезпечення виконання зобов'язання, особливостей встановлення, здійснення та припинення правовідносин у цій сфері згідно з національним правом, що відображається в отриманих унаслідок дисертаційного дослідження результатах.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в можливості застосування наведених пропозицій у правотворчій, правозастосовній, науково-дослідній діяльності, а також у межах освітнього процесу в закладах вищої юридичної освіти.

Ключові слова: спосіб забезпечення виконання зобов'язання, акцесорне зобов'язання, застава, іпотека, заставні правовідносини, боржник, кредитор, майновий поручитель, право вимоги, предмет застави, застава права вимоги, фактична реалізація предмета застави, суброгація прав кредитора, неплатоспроможність, договір новації, припинення заставного правовідношення.

ANNOTATION

V. V. Krasutskyi. Civil law regulation of the obligations of the property

guarantor. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy Degree in specialty 081 «Law». – Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman, Kyiv, 2021.

Obligations of the property guarantor arising to ensure the fulfillment of obligations in Ukraine are investigated in this scientific work. The relevance of dissertation topic is justified, its connection with scientific programs, plans and issues is highlighted. The research goal, tasks, subject, object and methods are formulated. The scientific novelty of the research results, as well as their practical significance, has been determined. The study provides information about the testing and implementation of the research results and a list of publications in which such results are displayed.

Attention is emphasized to the issue of transfer of property as collateral, including property guarantor, was included in the subject of research of many scientific papers, but the search in this direction can not be considered exhaustive. First, most of the scientific work concerns the civil law regulation of the institution of collateral as a way to ensure the fulfillment of obligations in general, without taking into account the specifics of those situations where the mortgagor is a property guarantor. Secondly, a number of issues remain unresolved regarding the understanding of the nature and practical application of regulations on accessory obligations of the guarantor, in particular in the context of separating such obligations under the institution of collateral from the institution of surety, as well as the scope of obligations of the guarantor, including cases of impossibility to collect on mortgaged property.

The scientific novelty of the research results is that the work is the first in the civil law doctrine of Ukraine comprehensive research, which presents a new solution to the scientific problem of civil law regulation of the obligations of the guarantor, which is reflected in determining the characteristics of the obligations of the guarantor, doctrinal substantiation of the specifics of the obligations of the property guarantor as a mortgagor, theoretical substantiation of ways to solve problems of legislation and law enforcement practice in the field of security

obligations with the participation of the property guarantor.

The novelty is manifested at the level of the dissertation, which reflect the problems of development of the institution of collateral after amendments to the Civil Code of Ukraine in connection with the adoption of the Bankruptcy Code of Ukraine, in particular, the termination of the principal obligation due to liquidation of the debtor. declaring him bankrupt.

The study draws attention to the need to increase the efficiency and effectiveness of the institution of property security and the history of formation and development of civil law regulation of mortgage relations with the participation of the property guarantor is analyzed. The peculiarities of the institution of surety and pledge in the comparative aspect are described as two different ways to ensure the fulfillment of obligations with different principles, grounds for occurrence and termination, as well as the composition of the subjects.

Particular attention is on the essence of the accessory nature of the legal relationship with the participation of the property guarantor in relation to the main obligation, which directly affects the amount of obligations of the property guarantor as an element of the legal relationship to secure obligations.

Given the above, the work further developed the theoretical developments on the classic features of the obligations of the pledge with the participation of the property guarantor and identified new features. Thus, there is a sign of "elasticity" of the pledge with the participation of the property guarantor, which means that the pledge retains legal force in the actual change of appearance of the property, which is the subject of the pledge.

It is investigated that currently the civil law relations that arise between the debtor on the main obligation and the property guarantor, so-called "coverage relationship", as a result of which the rights and interests of creditors of these persons may be violated, including due to invalidation pledge agreement (mortgage) in the bankruptcy procedure, and therefore it is proposed to establish a provision that is not a basis for recognizing such invalid on the basis of special provisions enshrined in Art. 42 of the Bankruptcy Code of Ukraine, if at the time

of the conclusion of the pledge or mortgage agreement the property guarantor has no signs of insolvency.

The conclusion is substantiated that the legislation of Ukraine does not link the definition of claims secured by collateral to include them in the register of claims of creditors of the property guarantor in the case of bankruptcy of the latter with the contractual value of collateral. Of legal significance is the amount of documented obligations of the debtor under the main obligation and the cost of the actual sale of the collateral, which at the stage of approval of the register of creditors' claims based on the results of the previous meeting is not yet known. The amount of the obligation of the property guarantor expressed in monetary terms is determined based on the current obligations of the debtor, which exist under the main obligation, taking into account the amount of security under the terms of the security agreement.

The conclusion that the debtor of the property guarantor is able to fulfill its obligation to satisfy the pledged right of claim, directly in favor of the pledgee only due to the assignment of this right of claim by the mortgagor to the pledgee (assignment), and proposed to simplify access to the right to acquire the right of claim to the property guarantor, which will effectively implement these property rights and increase their turnover.

It is determined that the current legislation of Ukraine connects the actions of the claimant not only with the fulfillment or non-fulfillment by the debtor of the requirement to eliminate the breach of obligation or transfer the subject of security, but also sets an appropriate deadline for such execution.

It is proved that the legal consequence of the sale of the subject of the pledge in connection with the application for recovery by the mortgagor is the termination of the relevant security obligation.

The study pays special attention to the problem of determining the essence of the mechanism of subrogation of the creditor's rights and the conditions of its occurrence, the results of the development of which formed proposals for its regulatory improvement. The importance of the legal provision that the fact of

termination of the principal debtor under a loan agreement or other principal obligation is not a ground for termination of the pledge agreement concluded between the creditor and the property guarantor.

The expediency of amending the legislation of Ukraine that the conclusion of a contract of innovation between the subjects of the primary obligation requires the consent of the property guarantor in order to prevent restriction of his rights and interests, as well as the interests of others who are already creditors not the debtor but directly to the property guarantor. This is justified by the fact that the property guarantor is actually deprived of the opportunity to influence these legal relations, which allows to define him as a weak party, whose rights and interests are subject to special legal protection in such legal relations.

It is proved that the liquidation of the main debtor (legal entity) in the presence of its debt on the main obligation is not grounds for termination of the pledge agreement concluded to ensure the fulfillment of this obligation, provided that the pledgee has exercised his right to recover the pledged property until the liquidation of the debtor.

Taking into account the existing scientific achievements and the results of this study, proposals were made to improve the legal regulation of protection of creditors' rights in case of bankruptcy, the share in the authorized capital of which the property guarantor pledged, in particular, proposed to replace such collateral.

Personal contribution to the scientific work is to reveal the legal nature of the accessory nature of the security of the pledge with the participation of the guarantor as a way to ensure compliance, especially the establishment, implementation and termination of legal relations in this area under national law. .

The practical significance of the obtained results of the dissertation research lies in the possibility of applying the above proposals in law-making, law-enforcement, research activities, as well as within the educational process in institutions of higher legal education.

Key words: method of securing fulfillment of obligation, accessory obligation, pledge, mortgage, pledge legal relations, debtor, creditor, property

guarantor, right of claim, object of pledge, pledge of right of claim, actual realization of the subject of pledge, subrogation of creditor's rights, insolvency, novation agreement, termination of the mortgage relationship.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

Статті у фахових виданнях:

1. Красуцький В. В. Сутність майнової поруки як акцесорного зобов'язання та її відмежування від суміжних правових категорій. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 32. С. 50-54. (0, 6 д.а.).
2. Красуцький В. В. Обсяг зобов'язань майнового поручителя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №4. С. 36-40. (0, 5 д.а.).
3. Красуцький В. В. Застава бездокументарних цінних паперів майновим поручителем. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 37-41. (0, 6 д.а.).
4. Красуцький В. В. Проблемні питання визначення розміру забезпечених вимог до майнового поручителя. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2021. С. 229-232. (0, 5 д.а.).
5. Красуцький В. В. Цивільно-правове регулювання відступлення права вимоги до майнового поручителя. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 194-200. (0, 5 д.а.).

У зарубіжних виданнях:

6. Vitalii Krasutskyi. Problematic Issues of Foreclosure on the Object of Pledge of Property Guarantor (Resident of Ukraine). *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2021, nr 2 (30). P. 66-83. (1, 0 д.а.).

В інших наукових виданнях:

7. Красуцький В. В. Обсяг виконання зобов'язання майновим поручителем. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності: матеріали*

міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 16-17 березня 2018 р. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 68-72. (0, 2 д.а.).

8. Красуцький В. В. Правова природа іпотечних правовідносин за участі майнового поручителя через інтегративне праворозуміння. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 5–6 квітня 2019 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 37-39. (0, 2 д.а.).

9. Красуцький В. В. Права майнового поручителя, яким було надано майно як забезпечення кредитів в іноземній валюті. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 10-11 травня 2019 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 52-55. (0, 2 д.а.).

10. Красуцький В. В. Правовий статус майнового поручителя у випадку новації основного зобов'язання. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 грудня 2020 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. Ч. 1. С. 57-60. (0, 2 д.а.).

11. Красуцький В. В. Проблемні питання передачі майновим поручителем у заставу частки у статутному капіталі іншої особи, що визнана банкрутом. *Міжнародна науково-практична конференція «Права та обов'язки людини у сучасному світі»* м. Одеса, 13–14 листопада 2020 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 75-78. (0, 2 д.а.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС МАЙНОВОГО ПОРУЧИТЕЛЯ ЯК УЧАСНИКА ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	24
1.1. Сутність майнової поруки як акцесорного зобов'язання та її відмежування від суміжних правових категорій	24
1.2. Права та обов'язки майнового поручителя у системі забезпечувального договірною правовідношення.....	55
1.3. Види та обсяг зобов'язань майнового поручителя за законодавством України.....	67
Висновки до 1 розділу.....	82
РОЗДІЛ 2. ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ МАЙНОВОГО ПОРУЧИТЕЛЯ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ОБОВ'ЯЗКУ БОРЖНИКОМ.....	88
2.1. Умови та порядок залучення майнового поручителя до виконання порушеного боржником зобов'язання	88
2.2. Виконання обов'язків майнового поручителя в іпотечних правовідносинах.....	106
2.3. Особливості зобов'язань майнового поручителя при заставі майнових прав.....	115
Висновки до 2 розділу.....	136
РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ МАЙНОВОГО ПОРУЧИТЕЛЯ В ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ.....	141
3.1. Перехід (суброгація) прав кредитора до майнового поручителя.....	141
3.2. Законодавчі та договірні обмеження зобов'язань майнового поручителя.....	151
3.3. Підстави та порядок припинення зобов'язань майнового поручителя.....	158
Висновки до 3 розділу.....	172
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	202

ВСТУП

Актуальність теми. Ураховуючи загальні інтеграційні та глобалізаційні процеси, осторонь яких не може залишатися й Україна, розвиток національної правової системи має відповідати світовим тенденціям і підпорядковуватися загальній ідеї антропоцентризму, ключовим елементом якої є спрямованість усіх правових засобів на охорону прав та законних інтересів приватних осіб. У цьому сенсі провідне значення має ступінь розвиненості правової системи України, яка по своїй суті є станом правового життя соціуму, що відтворює взаємодію правових норм, правових інституцій, нормотворчої і правозастосовної діяльності, правовідносин, правосвідомості, правового менталітету, правової культури тощо.

Досягнення стратегічних пріоритетів України – інноваційної та конкурентоспроможної моделі економічного розвитку, не можливе без утвердження загальних засад цивільного права, а саме: свободи договору, принципу добросовісності, справедливості та розумності, що не можливе без з'ясування правової природи приватно-правових відносин у сфері забезпечувальних зобов'язань, які виступають реальною гарантією захисту майнових прав та інтересів суб'єктів економічних відносин. Особливе місце в системі останніх посідають зобов'язання застави за участі майнового поручителя, які мають низку особливостей, що обумовлені, насамперед, залученням до виконання зобов'язань боржника перед кредитором третіх осіб – майнових поручителів. Тому докладного вивчення потребують статус та обсяг зобов'язань майнового поручителя, його права та інтереси; потребує коригування зміст правового регулювання у цій сфері, який виключав би можливість використання норм, що не підлягають застосуванню в інституті застави, та забезпечив баланс інтересів кредитора, боржника та майнового поручителя. Особливої уваги заслуговує питання про підвищення ефективності інституту майнової поруки, адже застосування застави (у тому числі, іпотеки) присутнє в усіх правових системах і є ключовим

інструментом якісного забезпечення інтересів учасників договірних відносин у цивільно-правовому полі та гарантії майнових прав та інтересів учасників.

Інститут майнової поруки надає особі можливість реалізувати свої права, зокрема, в кредитно-договірній і в житловій сферах, тому він має велике соціальне значення і застосовується в усіх правових системах. Розвиток заставних правовідносин в сучасних суспільствах зумовлює багатоманітність національних законодавчих положень, а інтеграційні процеси обумовлюють уніфікацію та гармонізацію цих норм, що актуально також і для України. Проте, українське законодавство щодо майнової поруки є новітнім, оскільки в радянський період розвитку правової системи цей інститут регулювався дуже обмежено. Тому в цивілістичній доктрині того періоду цей інститут не досліджувався, але вагомий спадок щодо застави залишений вченими-юристами дореволюційного періоду.

З повноцінним відновленням інституту застави (включаючи майнову поруку), що сталося з прийняттям Закону України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 р., а також його істотним розвитком внаслідок уведення в дію Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. та низки інших законодавчих актів, постала потреба докладного вивчення та системної ревізії інституту застави та, зокрема, майнової поруки на предмет його відповідності реаліям сучасного суспільного розвитку. А в умовах безперервної динаміки й трансформації економічних відносин інститут забезпечувальних зобов'язань у цілому та майнової поруки зокрема вимагають пильної уваги та коригування з метою підвищення його ефективності й удосконалення практики його застосування.

Це важливо, насамперед, враховуючи те, що у різних законодавчих актах (як-от: Цивільний кодекс України, Земельний кодекс України, Закони України «Про заставу», «Про іпотеку» та ін.) понятійний апарат не є ідентичним, існують колізії в різних питаннях нормативно-правового регулювання майнової поруки. Внаслідок чого виникають суперечки та різноманітні зловживання учасників правовідносин, у яких участь бере

майновий поручитель. Проблеми виникають при укладенні чи припиненні іпотечного договору (договору застави) з участю майнового поручителя, при зверненні стягнення на заставлене майно тощо.

Стан законодавчого регулювання не сприяє формуванню єдиної судової практики, що додатково спонукає до дослідження проблематики майнової поруки: в судах першої та апеляційної інстанції відсутні чіткі правові позиції щодо майнової поруки, приймаються різні за змістом судові рішення, що шкодить правам та охоронюваним інтересам осіб. Гостроту цієї проблеми посилюють і тенденції щодо обмеження касаційного оскарження судових рішень, тобто впровадження так званих «касаційних фільтрів».

Актуальність проблематики обумовлена також недостатньою дослідженістю зобов'язань майнового поручителя у вітчизняній правовій доктрині, де вивчалися різні аспекти застави чи поруки, проте проблематика саме майнової поруки залишає ще достатній простір для наукових пошуків. Зокрема, потребують визначення: специфіка майнової поруки у її порівнянні із порукою, адже вони є двома різними способами забезпечення зобов'язань з різними принципами, підставами виникнення та припинення, суб'єктним складом; правова природа майнової поруки; особливості зобов'язань майнового поручителя при заставі речей та заставі майнових прав; наслідки порушення обов'язку правонаступниками майнового поручителя; проблеми переходу (суброгації) прав кредитора до майнового поручителя.

Необхідність подальшого розвитку цивільно-правового регулювання зобов'язань майнового поручителя зумовлюється також здійсненням рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства [75, 140].

Враховуючи викладене, дослідження проблеми цивільно-правового регулювання зобов'язань майнового поручителя, є актуальним і в теоретичному, і в практичному сенсі та дозволяє сформулювати науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення нормативних засад інституту майнової поруки та підвищення його ефективності.

Теоретичною основою цього наукового дослідження є праці таких вітчизняних та зарубіжних учених: М. М. Агаркова, К. Н. Анненкова, О. А. Белянєвич, В. А. Белова, Т. В. Боднар, В. І. Борисової, Н. Я. Борсук, М. І. Брагінського, В. В. Вітрянського, О. В. Волкова, Л. В. Гантовер, А. Б. Гриняка, О. В. Дзери, А. С. Довгєрта, О. С. Звоницького, О. С. Іоффе, Л. А. Кассо, О. С. Кізлової, А. М. Колодія, В. М. Коссака, О. О. Красавчикова, Н. С. Кузнєцової, С. Н. Ландкофа, В. В. Луця, Н. І. Майданик, Р. А. Майданика, Д. І. Мейєра, К. Г. Некіт, С. О. Погрібного, О. А. Підопригори, С. Н. Приступи, І. І. Пучковської, Й. О. Покровського, Ю. Д. Притики, Я. М. Романюка, Ф. К. Савін'ї, С. В. Сарбаша, В. І. Синайського, Є. О. Суханова, І. В. Спасибо-Фатєєвої, М. О. Стефанчука, Р. О. Стефанчука, Н. В. Федорченко, О. І. Харитонової, Є. О. Харитонова, Я. О. Чапічадзе, Х. Й. Шварца, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершенєвича, С. І. Шимон та ін. У низці праць сучасних вітчизняних правознавців досліджуються різноманітні питання застави, проте проблеми застави з участю майнового поручителя досліджуються фрагментарно й побіжно; комплексно ця проблема у роботах українських вчених не досліджувалася.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження узгоджується з комплексною науково-дослідною темою Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» «Угода про асоціацію України з ЄС як основа розвитку її національного законодавства» (державний реєстраційний № 0115 U 003418). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» протоколом № 4 від 9 листопада 2017 р.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичних засад цивільно-правового регулювання зобов'язань майнового поручителя та формування науково обґрунтованих пропозицій з

розвитку законодавчих положень, спрямованих на вдосконалення правового інституту майнової поруки.

Для досягнення мети дослідження визначені такі *завдання*:

- з'ясувати особливості розвитку теоретичних положень про заставу з участю майнового поручителя та ознаки зобов'язань майнової поруки;
- розкрити правову природу і сутність прав та обов'язків майнового поручителя та визначити обсяг його зобов'язань;
- визначити залежність застави з участю майнового поручителя від діяльності боржника за основним зобов'язанням;
- окреслити існуючі обмеження щодо звернення стягнення на предмет застави з участю майнового поручителя;
- з'ясувати наслідки визнання недійсним договору застави (іпотеки) у разі банкрутства майнового поручителя;
- визначити проблеми звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження у позасудовому порядку та шляхи їх вирішення;
- виявити проблеми захисту прав учасників забезпечувальних зобов'язань у разі передання майновим поручителем у заставу майнових прав (права вимоги, корпоративних прав);
- з'ясувати специфіку механізму суброгації прав кредитора до майнового поручителя;
- встановити взаємозв'язок між реалізацією предмета застави та припиненням забезпечувального зобов'язання;
- визначити особливості цивільно-правових відносин при укладенні договору новації між суб'єктами основного зобов'язання.

Об'єкт дослідження – цивільно-правові відносини, що виникають на основі договору застави з участю майнового поручителя.

Предмет дослідження – цивільно-правове регулювання зобов'язань майнового поручителя, що виникають на основі договору застави та внаслідок порушення обов'язку боржником.

Методи дослідження. Методологія дослідження корелюється із його метою та завданнями. У роботі застосовувалися *філософські (діалектичний, герменевтичний, феноменологічний, синергетичний), загальнонаукові (логічний, системний, функціональний, історичний), спеціальні (кібернетичний, моделювання) та власне правові (порівняльний та формально-юридичний) методи наукового пошуку.*

Порівняльний метод (компаративістики) застосовано при дослідженні зарубіжного досвіду регулювання відносин за участю майнових поручителів. *Функціональний метод* використано при визначенні передумов для створення дієвого механізму захисту прав усіх учасників заставних правовідносин. За допомогою *методу моделювання* розроблялися практичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності правового регулювання забезпечувальних зобов'язань. *Герменевтичний метод* використано у контексті інтерпретації джерел права, насамперед тих, які посіли чільне місце у сучасному культурно-правовому феномені.

За допомогою *історико-правового методу* розглянуто генезу правового інституту застави з часів його виникнення до сучасності. *Діалектичний метод* використаний при дослідженні зв'язку процесів у сфері майнової поруки із різноманітними суспільними явищами. Класифікація майнової поруки здійснена за допомогою *системно-структурного методу*.

Методи аналізу та синтезу дозволили проаналізувати сучасний стан правового регулювання та сформулювати відповідні висновки щодо цього.

Порівняльно-правовий метод дозволив також виявити колізії та прогалини норм різних законодавчих актів; зокрема, здійснено аналіз щодо розвитку різних моделей розвитку цивільно-правових відносин за участі майнового поручителя, досягнуто пізнання різних історичних щаблів розвитку цього явища, що дозволило зіставити рівні в розвитку заставного права, де суб'єктом є майновий поручитель, визначити його тенденції.

Метод комплексного аналізу використаний при визначенні правової природи майнової поруки з урахуванням того, що удосконалення її правового

регулювання є неможливим без аналізу її економічної природи. *Формально-юридичний (логіко-юридичний, догматичний) метод та метод комплексного підходу* застосовано при аргументації та формулюванні наукових висновків і пропозицій щодо вдосконалення законодавства України, яке регулює зобов'язання майнового поручителя.

Наукова новизна дисертації зумовлюється тим, що вона є першим в українській науці комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем цивільно-правової охорони зобов'язань майнового поручителя, у якому на доктринальному рівні обґрунтовано природу таких акцесорних зобов'язань, визначено специфіку зобов'язань майнового поручителя та напрями удосконалення законодавства щодо їх регулювання.

Наукова новизна результатів дослідження, які виносяться на захист, конкретизується, зокрема, в таких положеннях:

уперше:

- виділено ознаку «еластичності» застави з участю майнового поручителя, що означає, що застава зберігає юридичну силу при фактичній зміні зовнішньої форми майна, яке є предметом застави (внаслідок відновлення заставодавцем ушкодженого чи надання іншого рівноцінного предмета застави);

- доведено, що суб'єктивні права та інтереси майнового поручителя вимагають його обов'язкової участі у вирішенні питання про відступлення права вимоги, забезпеченого заставою, що має здійснюватися виключно за його згодою;

- визначено, що суб'єктивне право заставодержателя у правовідносинах майнової поруки має усічений зміст: два його елементи (право на чужі дії та право на захист) збігаються за змістом, здійснюючись у зверненні стягнення на предмет застави як об'єкт права власності третьої особи (майнового поручителя);

- обґрунтовано висновок, у разі виникнення небезпеки втратити майно виконання майновим поручителем з його ініціативи обов'язку за

основним зобов'язанням замість боржника є суб'єктивним правом майнового поручителя, його правом суброганта як третьої особи;

- обґрунтовано висновок, що за умови, якщо договір іпотеки з участю майнового поручителя укладається без участі боржника за основним кредитним зобов'язанням, то боржник не має суб'єктивного права на законне очікування прийняття предмета іпотеки в рахунок погашення боргу, яке визнане судовою практикою;

удосконалено:

- наукові положення щодо прав заставодержателя: обґрунтовано висновок, що у разі, коли кредитор ухиляється від прийняття виконання основного зобов'язання, правомірно запропонованого боржником, він втрачає право звернутися до майнового поручителя із вимогою про виконання акцесорного (заставного) зобов'язання;

- наукові положення щодо обсягу зобов'язань майнового поручителя: доведено, що вартість предмета застави не може обмежувати обсяг зобов'язань майнового поручителя, оскільки, якщо інше не встановлено договором застави, обсяг вимоги заставодержателя, яка підлягає задоволенню, пов'язується з сумою фактичної реалізації предмета застави;

- наукові положення щодо застави права вимоги: обґрунтовано висновок, що боржник заставодавця (майнового поручителя) у змозі виконати свій обов'язок, спрямований на задоволення заставленого права вимоги, безпосередньо на користь заставодержателя лише внаслідок відступлення цього права вимоги заставодавцем заставодержателю (цесії);

- наукові положення щодо відповідальності майнового поручителя: доведено, що майновий поручитель, який передав у заставу право вимоги, має відповідати перед заставодержателем і за дійсність права вимоги, і за виконання обов'язку боржником;

дістали подальшого розвитку:

- ознаки зобов'язань застави за участі майнового поручителя, зокрема, визначено такі нові ознаки: захисту в цих зобов'язаннях потребують

права та інтереси трьох суб'єктів: кредитора, боржника та майнового поручителя; майновий поручитель є слабкою стороною акцесорних правовідносин, оскільки він не в змозі впливати на долю основного зобов'язання, забезпеченого заставою;

- наукові положення щодо захисту прав кредитора – обґрунтовано доцільність нормативно закріпити можливість майнового поручителя (заставадателя), що передав у заставу корпоративні права щодо господарського товариства, яке у подальшому визнане банкрутом, здійснити заміну предмета застави;

- наукові положення щодо правочинів з участю учасників забезпечувальних зобов'язань – доведено, що правочини, які вчинені боржниками чи майновими поручителями у період існування у них таких зобов'язань, внаслідок виконання яких вони втрачають платоспроможність, можуть бути визнані судом недійсними за наявності сумнівів у їхній добросовісності та доведенні ознак фраздаторності правочину (вчинення майновим поручителем або боржником правочину на шкоду кредиторам);

- наукові положення щодо підстав припинення договору застави з участю майнового поручителя – доведено, що ліквідація боржника (юридичної особи) за наявності його заборгованості за основним (кредитним) зобов'язанням, яка не була погашена в процедурі ліквідації, не є підставою для припинення договору застави, укладеного для забезпечення виконання цього зобов'язання, за умови, якщо заставадержатель здійснив своє право на звернення стягнення на заставлене майно до моменту ліквідації боржника;

- наукові положення щодо дійсності договору застави з участю майнового поручителя – доведено, що якщо в момент укладення договору застави майновий поручитель не має ознак неплатоспроможності, цей договір застави не має у подальшому визнаватися недійсним на підставі спеціальних положень, закріплених у ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання викладених у дисертаційному дослідженні висновків і пропозицій: – у *правотворчій діяльності* з метою вдосконалення законодавства щодо застави як способу забезпечення виконання зобов’язань; – у *правозастосовній діяльності* для застосування фізичними та юридичними особами, державними органами та установами, особами, які надають правничу (правову) допомогу, під час формування та узагальнення судової практики; – у *науково-дослідній діяльності* для розвитку наукових досліджень у сфері застави; – в *освітньому процесі* під час викладання дисциплін цивільно-правового та господарсько-правового спрямування.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження висвітлено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності» (м. Харків, 16-17 березня 2018 р.), «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпро, 5–6 квітня 2019 р.), «Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні» (м. Одеса, Україна, 10-11 травня 2019 р.), «Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини» (м. Запоріжжя, 25–26 грудня 2020 р.), «Міжнародна науково-практична конференція «Права та обов’язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 13–14 листопада 2020 р.), «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (м. Дніпро, 4-5 грудня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в 11 наукових працях, загальним обсягом 5,0 д.а., з них: 5 статей – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні (Республіка Польща), 5 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 180 сторінок комп’ютерного тексту. Робота містить список використаних джерел у кількості 200 найменувань. Робота містить 2 додатки на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС МАЙНОВОГО ПОРУЧИТЕЛЯ ЯК УЧАСНИКА ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1.1. Сутність майнової поруки як акцесорного зобов'язання та її відмежування від суміжних правових категорій

В усіх суспільствах гарантією соціальної справедливості є система приватної власності, яка встановлює особисту відповідальність особи [13, с. 229]. Вважається, що право приватної власності визначає людину як окрему приватну особу, задовольняє її потреби та інтереси (матеріальні, духовні), її положення в суспільстві [164, с. 89]. У цілому роль права власності розглядається через два суспільних зрізи: структурний, що опосередковується відносинами «влада – громадянське суспільство – держава», та мотиваційний, що виявляється через розуміння власності як динамічної сили розвитку суспільства [72, с. 86]. Попри це щодо категорії права власності і нині тривають дискусії у правовій доктрині, виправдовуючи слова Б. О. Кістяківського про те, що наука про право «ніби тільки й складається з теорій, що взаємно виключають одна одну» [70, с. 371]. Проте, незалежно від різномайття поглядів на сутність права власності та його зміст незмінним залишається питання про охорону та захист права власності усіма доступними засобами, серед яких особливе місце посідають цивільно-правові засоби захисту й гарантування інтересів власника на випадок посягання на його право, адже саме цивільно-правові способи захисту дозволяють відновлювати права й інтереси особи та наближати її майновий статус до такого стану, який існував до моменту порушення її прав та інтересів.

Серед останніх окремою групою відособлені способи забезпечення виконання зобов'язань як засоби, що спрямовані на майнові права (включаючи захист права власності) та інтереси особи в договірних

відносинах. Спільною для всіх видів забезпечення виконання зобов'язання ознакою є мета, на досягнення якої вони спрямовані – надання кредитору додаткових гарантій задоволення його вимог. Поряд із цим, їм притаманна низка інших спільних ознак: дійсність правочину про забезпечення виконання зобов'язання залежить від дійсності основного зобов'язання, тому припинення останнього тягне припинення і забезпечувального зобов'язання, яке є додатковим щодо основного; як зазначав М. М. Агарков [2, с. 62], всі вимоги у забезпечувальних зобов'язаннях є додатковими – їх існування передбачає основу вимогу, яку вони забезпечують, та в іншому вони можуть бути відносно самостійними щодо основного зобов'язання. Недійсність забезпечувального правочину не призводить до недійсності основного договору; забезпечувальне зобов'язання наслідує долю основного зобов'язання при зміні кредитора; підставою виникнення забезпечувального зобов'язання, як правило, є договір; однак такі зобов'язання можуть виникнути також із закону або одностороннього правочину [64, с. 62].

Забезпечення зобов'язань у цивільному праві здебільшого визначають як сукупність норм, які регулюють відносини, пов'язані із наданням кредитору прав на майнові блага боржника або прав вимоги до третіх осіб внаслідок застосування певного виду забезпечення зобов'язань. У юридичній літературі види забезпечення виконання зобов'язань трактуються як визначені законом або договором забезпечувальні міри майнового характеру, які існують у вигляді акцесорних зобов'язань, які стимулюють боржника до виконання зобов'язання і (або) іншим чином гарантують захист майнового інтересу кредитора у випадку несправності боржника [186, с. 30].

Забезпечувальні зобов'язання мають і специфічні, притаманні лише їм ознаки. Так, підставою здійснення суб'єктивних прав і виконання обов'язків у забезпечувальних зобов'язаннях, крім договору (нормативного акту), є також порушення основного зобов'язання боржником. Забезпечувальні зобов'язання за змістом є односторонніми, в яких кредитор має право вимоги, а боржник – обов'язок, обумовлений змістом конкретного

забезпечувального зобов'язання. Сторони забезпечувального зобов'язання можуть співпадати зі сторонами основного зобов'язання (неустойка, завдаток, застава, притримання), або не співпадати (гарантія, порука, застава майна майновим поручителем).

У юридичній літературі способи забезпечення виконання зобов'язань поділяють на: стимулюючі, які забезпечують належне виконання зобов'язання шляхом стимулювання боржника (неустойка, завдаток); гарантуючі, які забезпечують компенсацію збитків кредитора у разі порушення боржником зобов'язання шляхом надання кредитору права залучити до виконання не лише боржника, а й третю особу (порука, банківська гарантія, застава майна третьої особи, страхування відповідальності); універсальні, які забезпечують і належне виконання обов'язку, і додаткові гарантії вимог кредитора шляхом надання кредитору права задовольнити вимогу за рахунок відокремленого майна боржника (застава, притримання і т. п.) [9, с. 68].

При цьому важливо, що захист прав кредитора при реалізації забезпечувального зобов'язання завжди відбувається коштом боржника. Якщо забезпечувальне джерело складає обов'язок третьої особи виконати порушений боржником обов'язок або надати майно третьої особи (майнового поручителя), то захист опосередковано відбувається за рахунок боржника. Так, у разі звернення стягнення на майно майнового поручителя він має право на відшкодування боржником сплаченого ним кредитору [190, с. 30].

Особливий інтерес становить застава, в якій поєднуються ознаки речових та зобов'язальних правовідносин, та, зокрема, застава з участю майнового поручителя (майнова порука), специфіка якої полягає в залученні до захисту майнових прав та інтересів кредитора третіх осіб, які не є боржниками за основним зобов'язанням, яке забезпечується заставою.

Загальні проблеми застави, поруки розглядалися в різних правознавчих дослідженнях, проте в українській цивілістичній доктрині дотепер залишаються актуальними питання про сутність і правову природу

відносин майнової поруки, належність інституту майнової поруки до системи речового чи зобов'язального права, особливості обов'язків майнового поручителя, його права на захист його власних суб'єктивних прав (права власності) та майнових інтересів. У зв'язку з цим доцільно розглянути генезу цього інституту, його правову природу та зміст, що нерозривно пов'язані із вченням про інститут застави.

Застава як вид забезпечення виконання зобов'язання обумовлює виникнення нового зобов'язання між застагодержателем, який є кредитором за основним зобов'язанням, та заставадавцем, яким може бути як сам боржник за основним зобов'язанням, так і третя особа – майновий поручитель. Зобов'язання застави є самостійним і незалежним від основного зобов'язання; воно створює нове зобов'язальне правовідношення між кредитором і боржником (або іншою особою, яка забезпечує зобов'язання боржника) [15, с. 43-47]; за юридичною природою воно є додатковим до основного, має додатковий (акцесорний) характер. За загальним правилом заставою вважається такий вид (спосіб) забезпечення виконання зобов'язання, який у силу договору, закону або рішення суду наділяє кредитора (застагодержателя) правом у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення фактичних та майбутніх вимог за рахунок предмета застави (майно та майнові права, які можуть бути відчужені заставадавцем та на які може бути звернене стягнення, а також майно, яке заставадавець набуде після виникнення застави, якщо це передбачено договором) переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом [195, с. 191].

Відповідно до ст. 572 Цивільного кодексу України в силу застави застагодержатель має право у разі невиконання заставадавцем зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави). Згідно з ч. 1 ст. 574 Цивільного кодексу

України застава виникає на підставі договору, закону або рішення суду; право застави виникає з моменту укладення договору застави, а у випадках, коли договір підлягає нотаріальному посвідченню, – з моменту його нотаріального посвідчення, крім випадків, установлених законом.

Науковці відзначають низку особливостей застави: у разі порушення або невиконання зобов'язання кредитор наділений правом відшкодувати свої збитки за рахунок предмета застави; виникає на підставі договору, закону, рішення суду; має похідний характер; надає можливість заставодержателю першочергово перед іншими кредиторами цього боржника задовольнити основну вимогу; забезпечує наявність і збереження заставного майна на той момент настання строку виконання зобов'язання боржником; забезпечує вимоги заставодержателя щодо відшкодування збитків, завданих порушенням основного зобов'язання чи умов договору застави; заставодавець самостійно визначає предмет застави [68, с. 107-108].

Інститут застави вирізняється серед можливих способів забезпечення виконання зобов'язань із передання майна у тимчасове користування, передбачених гл. 49 Цивільного кодексу України, і вважається одним із найнадійніших способів забезпечення зобов'язань; це пов'язано, насамперед, із тим, що застава забезпечує наявність і збереження майна на той момент, коли боржнику доведеться розраховуватися з кредитором; при цьому вартість майна зростатиме пропорційно рівню інфляції; застава забезпечує заставодержателю можливість задовольнити свої вимоги на предмет застави пріоритетно перед іншими кредиторами [103, с. 107]. Ще К. Побєдоносцев писав, що застава (на прикладі іпотеки) вимагає більш розвинутої юридичної свідомості, бо суспільство отримує досконаліше знаряддя, але і в обігу з цим знаряддям вимагається більше мистецтва, обережності, розбірливості, технічної влучності способів [113, с. 198].

Інститут застави відомий ще з часів римського права, хоча у римському праві відсутній єдиний термін для визначення застави, через те, що у певні історичні періоди існували різні її форми. Але всім формам

застави була притаманна однакова функція – забезпечення виконання зобов'язання, що обумовлювалася сутністю цієї категорії [16, с. 115]. У римському праві застава являла собою речове забезпечення, яке зменшувало ризики заподіяння кредиторі майнових збитків внаслідок порушення забезпеченого заставою зобов'язання. Виходячи з цього, право застави було похідним, залежним від основного зобов'язання, для забезпечення виконання якого воно встановлювалося. Перевага заставного забезпечення зобов'язання полягала у праві заставного кредитора задовольнити свої вимоги за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами. Саме це дало змогу широко використовувати право застави як ефективний засіб забезпечення виконання зобов'язань [16, с. 116].

Необхідно мати на увазі, що управління юридичними ризиками в підприємницькій діяльності – це цілісна і комплексна система виявлення, оцінки, попередження, контролю, мінімізації різноманітних категорій юридичних ризиків корпорації за допомогою методів юридичного аналізу і ризик-менеджменту [97, с. 487].

У вітчизняному праві відомості про заставу сягають XV ст. За давньоруським правом спочатку застава мала характер відчуження: річ передавалася у власність кредитора, який мав усю повноту влади над нею, міг користуватися нею, продати, передати в заставу іншій особі [25, с. 170]. Законодавче закріплення застава знайшла в Уложенні Олексія Михайловича 1649 р., а поява нової форми застави пов'язується з прийняттям Указу Анни Іоанівни від 1 серпня 1737 р., де згадується застава як про засіб забезпечення договору, з'являється поняття про заставу як про право на чужу річ, а кредитор-заставодержатель вже отримує право вимагати задоволення з вартості закладеного майна шляхом його публічного продажу. Такий підхід діяв до 1744 року, коли з певними застереженнями була відновлена більш давня форма, яка передбачала передання заставного майна у власність заставодержателя після спливу одного року з настання терміну платежу, з тим, щоб родичі заставодавця могли викупити майно. Але в 1800 р. було

відновлено нову форму застави в Статуті про банкрутів, положення якого згодом увійшли до Зводу законів Російської Імперії. Відтак, заставне майно залишалося у володінні і користуванні заставодавця, який не мав права відчужувати його і передавати в наступну заставу [119, с. 56].

Важливо, що за давньоруським правом той, хто володів майном, мав можливість здійснювати всі дії, що впливають із права власності. Тому виключною формою застави, що використовувалася аж до XV ст. був закуп (застава особистості); у той час просто не було матеріальної бази для застосування застави, адже все нерухоме майно належало общині, а рухоме складалося тільки з найпотрібніших для повсякденного життя речей. Тому кредитор був змушений обирати особисте стягнення (тимчасове рабство); він набував право володіння особистістю боржника [31, с. 32].

Практично до кінця XVIII ст. право застави встановлювало право власності кредитора на заставне майно [32, с. 243]; випадки, коли предмет застави залишався у боржника до виконання зобов'язання, були поодинокими; після прострочення виконання боржник позбавлявся будь-яких прав на предмет застави; документ, яким оформлялася застава («закладна»), перетворювався у купчу, про що боржник спеціально зазначав при його видачі [31, с. 33].

Ще однією особливістю застави того періоду було те, що боржник позбавлявся майна, незалежно від його вартості та суми боргу; якщо вартість майна перевищувала суму боргу, то кредитор не повертав різницю боржнику, а якщо вартість майна була меншою за суму боргу, кредитор не мав жодних прав вимоги до боржника.

Позитивний вплив на розвиток заставних відносин у XVIII ст. здійснювали казенні кредитні установи. Акти, що регулювали їх діяльність, передбачали збір достовірних відомостей про нерухоме майно, яке передавалося в заставу. Згодом з'явилися акти, що зобов'язали кредитні установи надсилати до Позикового Банку відомості щодо нерухомості, яка передавалася в заставу, включаючи її вартість, що істотно сприяло

впорядкуванню заставних відносин та стало певним кроком у тенденції надання публічності інформації про такі правочини.

Наявність кредитних установ спричинила появу двох механізмів застави нерухомості: встановлення застави шляхом заставної «крепості» та отримання заставного свідоцтва і підписки у державній кредитній установі. Якщо ж кредитором була державна кредитна установа, то боржник мав певні права з розпорядження заставленим майном, зокрема, мав право продати це майно з дозволу кредитної установи. Це передбачалося Статутом Позикового Банку 1786 р., а з 1824 р. дозволено встановлювати наступне право застави на земельну ділянку. При погашенні боргу боржником кредитна установа мала пріоритет у порівнянні з іншими кредиторами боржника [31, с. 33].

Варто відзначити прогресивність Указу 1737 р., який перетворив заставу з права на привласнення на право на задоволення вимог з вартості майна. Проте правило про публічний продаж заставного майна створила низку незручностей кредиторам, для яких було вигідніше залишати предмет застави у власності, тому отримати кредит ставало все важче. Указом від 11 травня 1744 р. обов'язковий продаж заставного майна було відмінено й заставодержателю знову надавалося право на привласнення предмета застави у разі прострочення виконання зобов'язання боржником.

У подальшому держава безпосередньо виступила суб'єктом заставних правовідносин як заставний кредитор та вводила умову обов'язкового продажу в разі прострочення виконання боржником; ці нововведення стали передумовою реформи стягнення за заставними правочинами.

За Законом 1889 р. всі відомості про обмеження нерухомості мали вноситися до «кріпосного» реєстру, проте доступ до нього мали лише посадові особи; не було вирішено й питання достовірності відомостей, внесених до реєстру. Ці проблеми мав вирішити Вотчинний Статут, проект якого оприлюднено у 1892 р., що передбачав уведення обов'язкових для ознайомлення поземельних книг, доступ до яких буде відкритий для всіх бажаючих. Отже, можна стверджувати, що вже в той період було нормативно

закріплено дві основні ознаки застави: публічність застави нерухомості та наділення заставодержателя правом отримати задоволення своєї вимоги саме через продаж предмета застави з публічних торгів. Власне, саме ці ознаки підкреслюють речовий характер відносин застави, попри те, що вона виникає в межах зобов'язальних правовідносин, і ця ознака притаманна заставним правовідносинам незалежно від їх суб'єктного складу – хто саме є заставодавцем: боржник чи третя особа. Хоча питання про юридичну природу заставних правовідносин (речову чи зобов'язальну) і досі не вирішене в юридичній думці.

Доктрина зарубіжних країн не приділяє важливої уваги визначенню природи заставних правовідносин, але в окремих випадках закон прямо визначає це питання, насамперед, коли йдеться про заставу нерухомості. Так, у Франції іпотека розглядається як самостійний спосіб речового забезпечення зобов'язання нерухомим майном [62, с. 585]. Цікаво, що Цивільний кодекс Франції 1804 (Code Civil) не містить стрункої та послідовної системи обмежених речових прав за змістом і виходить із принципу абсолютної свободи власності; акцесорні речові права служать для забезпечення вимоги і надають панування над вартістю речі. На думку французьких цивілістів, останні також є речовими правами, але включені до групи речових прав забезпечення (*suretes reeles*); Групу *droits reels accessoires* складають іпотека й заставне право. Важливо, що у французькій доктрині обґрунтовується речовий характер привілеїв як прав забезпечення (*Privilegien*), вони також належать до *droits reels accessoires*.

За законом Швейцарії іпотека – це речове забезпечення зобов'язання, що виникає на основі договору або закону за умови занесення запису в реєстр нерухомості [62, с. 586]. За законодавством Японії, іпотека – це система речового забезпечення зобов'язань, при якій відсутня реальна передача речі [62, с. 590]. За законом Польщі іпотека надає кредитору право витребувати майно, що забезпечує його вимогу (в тому числі у третьої особи, яка придбала заставне майно) і задовольнити свої вимоги із вартості

заставленого майна незалежно від того, у чийй власності вона знаходиться і з пріоритетом перед особистими кредиторами власника нерухомості [62, с. 588].

Як відзначають цивілісти, нині практично неможливо описати цивільно-правову реальність без використання таких понять, як абсолютні та відносні, речові та зобов'язальні, регулятивні та охоронні, особисті та майнові правовідносини [38, с. 100]. Основною ознакою речових прав є абсолютний характер – суб'єкти таких прав самотійно впливають на відповідне майно, а всі інші учасники правовідносин є зобов'язаними, на них покладається обов'язок не перешкоджати здійсненню речових прав; тоді як зобов'язальні правовідносини мають відносний характер – уповноважена особа може впливати на чуже майно у своїх інтересах за посередництва іншої особи – боржника, який має виконати необхідні активні дії [172, с. 26].

У вітчизняному ж праві позицію про речовий характер заставного права підтримували багато науковців різних періодів розвитку правової науки. Передусім, це вчені класичного періоду (Г. Дєрнбург, К. П. Побєдоносцев, Л. А. Кассо, Г. Ф. Шєршенєвич та ін.), які вважали, що заставне право є «правом на чужу річ, яке належить кредитору (вірителью) в забезпечення його прав вимоги за зобов'язанням, що полягає в можливості виключного задоволення з цінності речі» [189, с. 7]. А суперечки про юридичну природу застави, за висновками В. І. Синайського, зумовлені тим, що право застави не надає заставодержателю «речової влади» щодо заставного майна, бо спрямована не на річ, а на її «мінову цінність», застава не може існувати поза зв'язком з відповідними зобов'язаннями [158].

Юристи дореволюційного періоду обґрунтовували й зобов'язальну природу застави (К. Н. Анненков, В. М. Хвостов та ін.). Так, Л. В. Гантовер пов'язував заставне право «з особистим характером», бо відповідно до закону застава є таким правом, при якому не допускається зміна осіб, за винятком випадку спадкування [26, с. 36-37]. Цей автор вказував на те, що застава не має такого ж самотійного значення, яке мають інші речові права;

вони існують самі по собі, між тим як застава є засобом забезпечення іншого права, без існування якого вона і немислима [26, с. 108]. К. Н. Анненков вбачав у праві застави більше рис зобов'язального права, аніж речового; хіба з «небагатьма ознаками останнього», які полягали в тому, що при зверненні стягнення на закладене майно застава має силу проти третіх осіб і вона певним чином обмежує право власності [4, с. 345]. Зобов'язальну природу застави підтримував і В. М. Хвостов [180, с. 99], підкреслюючи, що речові права надають своєму суб'єкту можливість тривалого панування над річчю, яке від початку до кінця має один і той самий характер, є рівномірним, і здебільшого суб'єкт має можливість тривалого прямого впливу на річ [180, с. 99-100]. Тоді як застава не надає права такого ж тривалого і безпосереднього впливу суб'єкта на річ; заставодержатель може скористатися річчю лише при несплаті боргу, чим вичерпується зміст його права, а до того часу заставне право полягає тільки у відомій пов'язаності речі, яка зі сплатою боргу скасовується. У разі несплати боргу заставне право кредитора реалізується в розпорядженні майном з метою покриття боргу; тут становище заставодержателя схоже з положенням звичайного кредитора в незабезпеченому зобов'язанні, який також має право звернути стягнення на майно боржника з метою задоволення своїх вимог [180, с. 100]. Згаданий вчений відзначав, що при зобов'язальному обтяженні майна особа боржника визначається правом власності на обтяжене майно, річ є «медіумом, за посередництва якого зобов'язання пов'язується з боржником» [180, с. 102].

Особливої уваги заслуговує позиція О. С. Звоницького, який доводив подвійну природу застави і стверджував, що належне заставодержателю право не є речовим (бо можлива застава зобов'язань), не є зобов'язальним, оскільки воно встановлює безпосереднє відношення до заставленого об'єкта; з цього випливає подвійність, яку правильніше називати протиріччям між єдністю природи заставного права та різноманітністю його об'єктів [63, с. 217-218]. Цей автор вважав, що набуте заставодержателем право не є ні

речовим (адже можлива застава зобов'язань), ні зобов'язальним, оскільки застава створює прямий зв'язок із заставленим об'єктом [63, с. 401].

Але й нині одні вчені відстоюють речову природу застави, як-от: Є. О. Суханов [167, с. 224-228], Р. С. Бевзенко та ін.; а інші – суто зобов'язальну, як-от: В. В. Смирнов, А. А. Вишневський [25, с. 15] та ін. Прибічники речово-правової природи застави вбачають у ній ознаки безпосереднього панування над річчю, що притаманне речовому праву, на відміну від панування над поведінкою зобов'язаної особи, що притаманне зобов'язальним правам; речові права юридично оформляють безпосередній зв'язок особи з річчю [161]. Учені вказують на абсолютний характер права застави [169, с. 143], що означає, що це право визначає зв'язок уповноваженої особи не з конкретною зобов'язаною особою, а з усіма третіми особами [168, с. 5]. Абсолютність права передбачає, що кожен є однаково зобов'язаним щодо уповноваженої особи і потенційно може порушити право. Тож постає питання, чи дійсно право застави є абсолютним?

Змістом заставного права є можливість продажу предмета застави в разі несправності боржника для задоволення забезпеченої вимоги. Ще О. С. Звоницький відзначав, що між правами заставодержателя і правами зобов'язального кредитора є істотна спільність: крім загального негативного обов'язку не перешкоджати здійсненню їх прав, цим правам відповідає ще спеціальний позитивний обов'язок боржника [63, с. 179-180].

Проте при заставі немає тривалого, рівномірного і безпосереднього впливу заставодержателя на річ, характерного для речового права. Повноваження заставодержателя розрізняються залежно від стану виконання забезпеченого зобов'язання: до та після його порушення. До порушення цього зобов'язання заставодержатель не може звернути стягнення на заставлене майно, такого права він набуває лише внаслідок порушення. Отже, розглядаючи право застави як речове, не вдаючись до квазі-заставних конструкцій неможливо пояснити відсутність панування заставодержателя

над предметом застави до моменту порушення забезпеченого зобов'язання. Саме ж звернення стягнення на заставлене майно подібне до звернення стягнення на майно боржника за іншими зобов'язаннями з тією лише різницею, що в разі застави воно звертається на визначене майно переважно перед іншими кредиторами заставодавця.

У зв'язку з цим на користь речової природи права застави наразі наводиться й така ознака, як заставний пріоритет, що полягає в праві заставодержателя в разі невиконання боржником зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами особи заставодавця. Так, Р. С. Бевзенко вказує, що заставний пріоритет є проявом абсолютного характеру застави як речового права, має ефект проти будь-яких третіх осіб (проти всіх інших кредиторів заставодавця) [6, с. 26-37]. При цьому заставний пріоритет розцінюється як дія такої класичної ознаки речових прав, як перевага в застосуванні перед зобов'язальними правами [170, с. 25-44].

При заставі необхідними вимогами є забезпечення схоронності майна на момент задоволення боргу, а також незалежності майбутнього задоволення боргу від інших вимог, пред'явлених заставодавцю. Саме виділене майно гарантує забезпечення зобов'язання, що пояснює ідею заставного пріоритету – без нього застава втратила б сенс, бо це спричинило б задоволення вимог заставодержателя в загальному порядку; саме обхід інших кредиторів в отриманні задоволення з вартості заставленого майна надає твердість, надійність забезпечення, інакше статус заставодержателя не відрізнявся б від незабезпечених кредиторів – можливість задоволення його вимог залежала б від числа кредиторів, обсягу і характеру їхніх вимог.

Отже, заставу слід розглядати як засіб забезпечення реального виконання зобов'язань, що спрямоване на захист прав та інтересів кредитора, передусім, завдяки пріоритету заставодержателя, що пояснює визнання цієї конструкції одним із найефективніших способів забезпечення виконання зобов'язань боржника перед кредитором.

Заставний пріоритет діє не тільки щодо кредиторів заставодавця, які не мають заставного забезпечення, але і щодо наступних заставодержателів цього ж майна за принципом старшинства: вимоги останніх задовольняються з вартості майна після задоволення вимог попередніх заставодержателів. Це не є характерним для зобов'язальних вимог, які передбачають пропорційне задоволення вимог кредиторів у разі нестачі вирученої з продажу майна боржника суми для задоволення всіх заявлених вимог. Саме існування принципу старшинства застав наводилося як аргумент проти зобов'язальної природи застави [63, с. 178]. Зрозуміло, що відсутність принципу старшинства створювала б черги заставоутримувачів і порушило б структуру заставного забезпечення; усередині кола заставоутримувачів отримання задоволення від вартості заставленої речі так залежало б від кількості кредиторів, обсягу їхніх вимог, що звело б нанівець таку перевагу застави, як твердість забезпечення.

Тому варто, на нашу думку, частково погодитись із ознаками права застави, що їх виокремила О. В. Щеннікова для характеристики його як речового: об'єктом права застава можуть бути і майнові права, тому матеріальність предмета не завжди притаманна заставі; заставне право є правом на чужу річ; зміст заставного права полягає в можливостях заставодержателя певною мірою панувати над річчю; наявність «права слідування»; загальний характер захисту цього права [196, с. 240]. Проте, принципова відмінність між заставним і речовим правовідношенням полягає у меті, а також в тому, що сторони заставного правовідношення можуть передбачити в договорі застави право володіння та користування заставодержателем заставленим майном. Але це володіння не є наслідком виняткової і незалежної влади, якою наділяється володілець речового права, вона відсутня у заставодержателя.

Як відомо, речовим правам притаманне право слідування. Відповідно до цього права застава зберігає силу, якщо за однією з підстав, зазначених у законі, майно або майнові права, що складають предмет застави, переходять

у власність іншої особи. Але правовий статус такого набувача розкривається лише в контексті застави нерухомості: особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статусу іпотекодавця, має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

У цілому ж право заставодержателя звернути стягнення на заставлене майно залежить від низки обставин. Так, виконання боржником основного зобов'язання припиняє правомочності заставодержателя зі звернення стягнення на майно. В інших випадках правомочності заставодержателя реалізуються в залежності від наявності юридичних фактів: настання строку виконання забезпеченого заставою зобов'язання, порушення виконання боржником; юридичне значення має співмірність обсягу порушеного зобов'язання та вартість предмета застави.

Можливо, внаслідок цього, уразливість речово-правової концепції змушує її прихильників вишукувати різні аномалії з точки зору давно усталених уявлень в цивільному праві. Це, зокрема, стосується теорії, яка висувалася німецькими вченими, на думку яких, речове право заставодержателя спрямоване не на саму вимогу, а на предмет боргу. Заставодержатель має право вимагати видачі предмета застави для продажу з публічних торгів, але зобов'язаним суб'єктом в такому випадку буде саме власник речі [168, с. 5].

Прихильники зобов'язальної природи застави зауважують, що застава не існує сама по собі, завжди має характер похідний від забезпеченого нею договору і має забезпечувати його виконання і відшкодування збитків внаслідок порушення його умов [160, с. 7]. Аналогічна думка пропагувалася ще в радянський період розвитку правової науки. Наприклад, А. С. Яковлев заперечував змішану природу заставного права, вважаючи, що в даному випадку має місце змішування двох різних правовідносин – відносини між заставодавцем і заставодержателем та між останнім і всіма третіми особами; тут речові правовідносини є лише результатом дії заставних; передача речі

заставодержателю – це радше виняток, ніж правило, тож не можна на його основі наділяти заставні правовідносини не властивими їм якостями речових [198, с. 192].

Розгляд права застави як зобов'язального права дозволяє пояснити відсутність в таких випадках речово-правового захисту – речові позови надані заставодержателю як законному власнику майна для ефективнішого захисту ним свого права. І. А. Покровський зазначав, що ще римське право відступило від надання власницького захисту тільки власникам; спочатку володільцю відмовлялося в захисті, який мали здійснювати ті, від чийого імені він володіє; але такий опосередкований захист виявився недостатнім; отже, щоб захистити кредитора в його володінні заставленою річчю, йому було надано самостійний захист, незважаючи на володіння від чужого імені: претор став надавати такий захист, переводячи заставодержателя зі статусу простого «держателя» в положення юридичного власника» [115, с. 221-222]. Це здійснювалося виключно у разі потреби захистити права володільця.

Попри переконливість всіх аргументів, сучасники більше схиляються до ідеї подвійної чи змішаної природи застави [37, с. 171]. Як зазначає Ю. Є. Ходико, за своєю природою заставне правовідношення не може бути віднесене ні до зобов'язального, ні до речового у «чистому вигляді», воно має власну (особливу), відмінну від усіх інших видів правовідносин правову природу, яка має свою специфіку й «іменується як речовий спосіб забезпечення виконання зобов'язання» [181, с. 101].

Та й при детальнішому розгляді низка теорій часто виявляється концепцією подвійної природи застави, хоч і нестандартними, як наприклад «геометрична» концепція А. В. Фіюшіна, який пропонує розглядати заставу як «правову піраміду» з проекцією підстави у вигляді квадрата (зобов'язально-правові елементи застави) та однієї з граней у вигляді трикутника (речово-правові елементи застави)». Він зазначає що, якщо кожен з цих проєкцій розуміти як повний опис заставного права, то вони виключають одна одну, якщо кожна є частковим, то вони не можуть замінити

одна одну, а взаємодоповнюються. Але відкритим є питання про наповнення інших граней цієї «правової піраміди» [177, с. 19-22].

Та, незалежно від того, яку позицію займають автори в питанні про природу відповідного права визнаючи його речовим або зобов'язальним, як зазначав М. І. Брагінський, і ті, й інші вбачають наявність в регулюванні застави речово-правових та зобов'язальних елементів» [21, с. 113]. Дійсно, застава є способом забезпечення між зобов'язаннями боржника шляхом встановлення відносного правового зв'язку заставодавця з кредитором, а з іншого боку має місце безпосередній правовий зв'язок заставодержателя і речі.

Слід погодитися і з висновком Р. А. Майданика про те, що застава загалом є речовим правом на мінову вартість, а не на сам предмет, оскільки вона породжує пряме і безпосереднє відношення між особою і річчю з приводу задоволення вимог кредитора за рахунок коштів реалізації заставленої речі [98, с. 34].

Тому варто підтримати ідею змішаної природи застави, яка наділена рисами і речових, і зобов'язальних прав. Причому така подвійна (змішана) природа притаманна і заставі за участі майнового поручителя, попри те, що така застава має свої особливості, адже передбачає залучення до складних комплексних правовідносин як заставодавця третьої особи.

Речовий характер правовідносин застави з участю майнового поручителя виявляється через правовий зв'язок заставодержателя з майном, яке є власністю майнового поручителя і предметом застави та на яке може бути звернуте стягнення у разі порушення боржником своїх зобов'язань. Зобов'язальний характер такої виявляється у наявності договірних правовідносин між майновим поручителем (заставодавцем) та кредитором (заставодержателем), в якому встановлюються права та обов'язки кожної із сторін, зокрема це може стосуватися умов та порядку залучення майнового поручителя до виконання порушеного боржником зобов'язання, виконання обов'язків майнового поручителя в іпотечних правовідносинах, суброгації

прав кредитора до майнового поручителя, а також у виникненні зобов'язальних правовідносин між майновим поручителем та боржником основного зобов'язання у разі порушення останнього та звернення стягнення на майно, яке є предметом застави.

У цілому в правовідносинах майнової поруки статус особи заставодержателя не має особливого значення, оскільки ним, на відміну від заставодавця, може бути по суті будь-яка фізична чи юридична особа. Тоді як з особою заставодавця пов'язано значно більше проблем. Передусім, при майновій поруці особа боржника за основним зобов'язанням, що забезпечується заставою, та особа заставодавця не співпадають, оскільки заставу за зобов'язанням боржника надає третя особа [65, с. 171].

Загалом існування такого виду застави, де заставодавцем виступає не власне боржник за основним зобов'язанням, а третя особа (майновий поручитель), передбачена законом, де нормативно закріплене і саме поняття «майновий поручитель». Можливість передати майно в заставу особою, яка не є боржником, *de jure* була передбачена ще у ст. 182 Цивільного кодексу України 1963 р. Сьогодні відповідно до ч. 1 ст. 583 Цивільного кодексу України заставодавцем може бути боржник або третя особа (майновий поручитель); за приписами ч. 2 ст. 11 Закону України «Про заставу» заставодавцем може бути як сам боржник, так і третя особа (майновий поручитель), а в ст. 1 Закону України «Про іпотеку» передбачено, що іпотекодавцем може бути боржник або майновий поручитель.

Таким чином, майновий поручитель може бути суб'єктом заставних правовідносин у ролі заставодавця. При цьому у комплексі правовідносин щодо основного договору є третьою особою, а у правовідносинах, які виникають із договору застави він є безпосередньою стороною договору – заставодавцем і суб'єктом зобов'язального правовідношення.

Специфіка майнової поруки як різновиду застави, яка полягає у залученні до виконання третьої особи, яка не є учасником основного договірної зобов'язання, пов'язана з такою ознакою застави, як

самостійність дійсності договору застави та залежність від дійсності основного договору, зобов'язання з якого забезпечується заставою. Це при тому, що правовідношення майнової поруки як заставне правовідношення не може виникнути саме по собі і потребує наявності певної підстави для свого виникнення, тобто воно є акцесорним.

Акцесорні зобов'язання існують на засадах диспозитивності, оскільки їх учасники визначають права та обов'язки сторін, а також, як правило, самостійно обирають і той спосіб забезпечення основного зобов'язання, виконання якого забезпечується. Але при цьому додаткові (акцесорні) зобов'язання виникають тільки за умови наявності основного зобов'язання і нерозривно з ним пов'язані [179, с. 213].

Акцесорний характер зобов'язання застави виявляється в таких ознаках: недійсність або припинення основного зобов'язання тягне за собою припинення забезпечувального зобов'язання, але недійсність застави не тягне недійсності основного зобов'язання; при переході прав кредитора до іншої особи зобов'язання застави наслідують долю основного зобов'язання.

Цивільне законодавство України не містить визначення поняття «акцесорні зобов'язання», а лише опосередковано визнає їх наявність. Так, згідно зі ст. 266 Цивільного кодексу України існують основні і додаткові вимоги, що дає підстави говорити про існування зобов'язань, які є похідними від основних. Тоді як у доктрині цивільного права трактування поняття «акцесорні (додаткові) зобов'язання» зустрічається досить часто, зокрема, у працях В. А. Бєлова, О. І. Харитонової та Є. О. Харитонova [178, с. 464].

Для визначення сутності майнової поруки саме як акцесорного зобов'язання важливо встановити правову природу цього явища. В юридичній літературі права вимоги до майнового поручителя іменуються додатковими вимогами, які зводяться до трьох видів: 1) такі, що зливаються з головним правом вимоги, мають спільну з ним підставу виникнення і безпосередньо спрямовані на досягнення того самого результату; 2) такі, що надають кредиторів певних переваг (підстави виникнення додаткової і

головної вимоги однакові, але додаткові виникають при зміні змісту головного зобов'язання); 3) забезпечувальні права [2, с. 62].

Поряд із цим, висловлюється думка, що забезпечувальні зобов'язання не завжди мають характер акцесорних; при заставі на регулятивній стадії такі зобов'язання виникають як самостійні, а, приміром, у правовідносинах поруки право кредитора претендувати на виконання поручителем дій, які забезпечать виконання зобов'язання основного боржника, кореспондує регулятивним обов'язкам поручителя. Постає питання, чи поширюється такий підхід на правовідносини майнової поруки

Тут погодимося з Л. В. Гантовером у думці, що застава ніколи не має самостійного значення, яке мають інші речові права; як спосіб забезпечення виконання зобов'язань право застави існує лише як акцесорне (додаткове) право до іншого права (права вимоги) [26, с. 773]. Однак зауважимо, що в даному випадку йдеться не про зобов'язальне правовідношення, про яке слід вести мову у сенсі акцесорного характеру, а про суб'єктивне право заставодержателя, його юридичну природу. І в цьому значенні природа такого права не залежить від того, хто саме виступає заставодавцем – боржник за основним зобов'язанням, чи третя особа, майновий поручитель. Разом із тим, у питанні про самостійність чи акцесорність зобов'язання застави з участю майнового поручителя є певна специфіка. Для її визначення варто розглянути договір застави з участю майнового поручителя у двох аспектах: як юридичний факт та як відповідне зобов'язальне правовідношення, що об'єднує низку прав та обов'язків заставодержателя (одночасно – кредитора за основним зобов'язанням) та заставодавця (майнового поручителя).

Для договору як юридичного факту важливим є момент його дійсності, що співпадає з моментом виникнення права застави. Щодо виникнення права застави закон чітко визначив цей момент: відповідно до ст. 585 Цивільного кодексу України право застави виникає з моменту укладення договору застави, або з моменту нотаріального посвідчення

договору, якщо він підлягає нотаріальному посвідченню, крім випадків, установлених законом. Право застави виникає в момент передання предмета застави у володіння заставодержателя, якщо за умовами договору або відповідно до закону предмет застави має перебувати у володінні заставодержателя; за умови, що передання предмета застави було здійснене до моменту укладення договору застави, то відповідне право застави виникає з моменту укладення договору застави. При цьому згідно з положеннями ст. 16 Закону України «Про заставу» виникнення права застави не пов'язується з моментом реєстрації застави, яка не впливає на чинність договору застави.

Проте зазначені правила не діють щодо застави нерухомості: відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про іпотеку» взаємні права і обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя виникають з моменту державної реєстрації іпотеки відповідно до закону.

Таким чином, спостерігається певна відмінність: за загальним правилом, момент виникнення права застави співпадає з моментом укладення договору; у разі, якщо предметом застави є нерухоме майно, право застави виникає не в момент укладення договору, а з моменту реєстрації застави.

Законодавство не встановлює особливих правил щодо моменту, коли вважається укладеним договір застави, тому щодо нього діють загальні правила, визначені у ч. 1 ст. 638 Цивільного кодексу України: договір є укладеним, якщо сторони (у необхідній формі) досягли згоди з усіх істотних умов договору. Звідси висновок, що договір застави як юридичний факт є дійсним з моменту його укладення, а отже його дійсність не залежить від дійсності основного договору. Це підтверджується нормами про власне заставу, де дійсність договору застави не пов'язується з основним договором. Додатковим підтвердженням цього є і той факт, що відповідно до закону (ст. 573 Цивільного кодексу України) заставою може бути забезпечена вимога, яка виникне в майбутньому, договір застави може бути укладено ще

до моменту виникнення суб'єктивного права вимоги заставодержателя як кредитора в іншому зобов'язанні, яке забезпечується заставою.

Таким чином, договір застави з участю майнового поручителя як юридичний факт, незалежно від мети його укладення, є самостійним, його дійсність не залежить від дійсності основного договору, з якого виникло основне зобов'язання, на забезпечення виконання якого спрямований договір застави. Момент виникнення права застави збігається з моментом укладення договору застави і залежить від його дійсності, але дійсність договору не залежить від основного договору та права кредитора, який є заставодержателем у договорі застави.

Постає питання, чи буде підтверджено такий самий висновок внаслідок аналізу правових норм, які визначають момент припинення права застави? Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 593 Цивільного кодексу України та ч. 1 ст. 28 Закону України «Про заставу» право застави припиняється у разі припинення зобов'язання, забезпеченого заставою. Аналогічне положення містить ч. 1 ст. 17 Закону України «Про іпотеку»: іпотека припиняється, зокрема, у разі припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору. А ч. 5 ст. 3 Закону України «Про іпотеку» визначає, що іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору.

Таким чином, положення законодавства про момент припинення права застави засвідчують додатковий (акцесорний) характер цього права та його повну залежність від долі основного зобов'язання, що, на перший погляд, створює певну колізію з нормами про момент виникнення цього права. У пошуках пояснення такого законодавчого підходу можна дійти висновку, що договір застави як юридичний факт є самостійним, тоді як зобов'язання заставодавця (майнового поручителя) перед заставодержателем повністю залежить від існування і дійсності суб'єктивного права вимоги заставодержателя як кредитора основного зобов'язання.

Зазначимо, що акцесорний характер забезпечувального зобов'язання майнової поруки пояснюється простою формулою: немає боргу – немає забезпечувального майнового поручителя у досліджуваному нами випадку. Причому у цій сфері слід виділити акцесорний характер низки елементів процесу виникнення та реалізації зобов'язального правовідношення: 1) виникнення вимоги до майнового поручителя, 2) обсягу вимоги до майнового поручителя, 3) послідовності виконання майновим поручителем вимог за основним зобов'язанням, 4) припинення зобов'язань майнового поручителя, 5) примусового виконання зобов'язань майнового поручителя.

Акцесорність виникнення вимоги до майнового поручителя виявляється в тому, що він не є стороною основного договору, а має тільки зобов'язання перед кредитором, бо відповідає перед ним за виконання боржником договірних зобов'язань у межах вартості того майна яке передане ним у заставу. Отже, застава має похідний характер, вона забезпечує дійсні вимоги, а також вимоги, які можуть виникнути в майбутньому, за умови, якщо є домовленість сторін про розмір забезпечення заставою таких вимог.

Акцесорність проявляється і в тому, що недійсність основної вимоги, тобто головного зобов'язання, призводить до недійсності правочину щодо його забезпечення, а недійсність правочину відповідно до забезпечення виконання зобов'язання не призводить до недійсності основної вимоги.

Акцесорний характер вимоги до майнового поручителя засвідчує і той факт, що у разі відступлення права вимоги, яке забезпечене заставою, право застави переходить до нового кредитора без додаткових правочинів. Та побіжно зазначимо, що у разі, коли заставодавцем є майновий поручитель, для збереження застави внаслідок відступлення права вимоги необхідна згода заставодавця. Адже в момент укладення договору застави заставодавець також враховує особу кредитора, його ділову репутацію, практику вирішення спірних ситуацій тощо. Незалежно від того, що у разі відступлення вимоги та порушення обов'язку він виявляється в ролі боржника і для заміни кредитора його згоди не потрібно, як бачиться, він повинен брати участь в укладенні

правочину щодо відступлення права вимоги. Принаймні це пояснюється тим, що обов'язок, який протистоїть праву вимоги, що відступається, є обов'язком боржника, а не заставодавця. Тому, як пропонує С. І. Шимон, варто внести відповідні уточнення до закону й передбачити обов'язкову згоду майнового поручителя на укладення правочину про відступлення права вимоги, забезпеченого заставою [191, с. 161].

У зв'язку з цим пропонуємо відповідні доповнення до ст. 27 Закону України «Про заставу» і доповнити текст цієї статті частиною третьою у такій редакції: «Застава з участю майнового поручителя зберігає силу і у випадках, коли у встановленому законом порядку відбувається відступлення заставодержателем забезпеченої заставою вимоги іншій особі або переведення боржником боргу, який виник із забезпеченої заставою вимоги, на іншу особу. Для укладення договору про відступлення заставодержателем такої вимоги або переведення боржником такого боргу необхідна згода майнового поручителя».

Акцесорний характер обсягу зобов'язань майнового поручителя пов'язаний із тим, що в разі невиконання боржником основного зобов'язання майновий поручитель зобов'язаний погасити борг замість основного боржника в межах вартості того майна, яке передане ним у заставу. Поряд з цим у ст. 26 Закону України «Про заставу» наголошено, що у разі, коли боржник не виконав забезпечене заставою зобов'язання, майновий поручитель має право сам виконати це зобов'язання, щоб не допустити звернення стягнення на предмет застави. Акцесорність обсягу вимоги виявляється в обсязі вимоги кредитора до майнового поручителя: вона виникає лише на суму вартості предмета застави.

До того ж у ч. 2 ст. 589 Цивільного кодексу України зазначено, що заставодержатель має право в повному обсязі задовольнити за рахунок предмета застави свою вимогу, що визначена на момент фактичного виконання, включаючи сплату процентів, неустойки, відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання, необхідних витрат на утримання

заставленого майна, а також витрат, понесених у зв'язку із пред'явленням вимоги, якщо інше не встановлено договором. І це є правовим наслідком невиконання забезпеченого заставою зобов'язання, що підкреслює акцесорність майнової поруки.

Ознака похідного характеру обсягу самої вимоги до майнового поручителя пов'язана також із тим, що вона реалізується внаслідок порушення зобов'язання і її реалізація відбувається в процесі здійснення захисту прав та майнових інтересів кредитора. Якщо вимога кредитора до боржника випливає з основного договору, то вимога кредитора до поручителя – з акцесорного зобов'язання [92, с. 104].

Акцесорність послідовності виконання майновим поручителем вимог за основним зобов'язанням проявляється у тому, що заставодержатель набуває права звернення стягнення на предмет застави лише у випадку невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, основним боржником.

Ознака акцесорності припинення застави найяскравіше проявляється в положеннях п. 1 ч. 1 ст. 593 Цивільного кодексу України, згідно з яким право застави припиняється у разі припинення зобов'язання, забезпеченого заставою, та ч. 5 ст. 3 Закону України «Про іпотеку», де встановлено, що іпотека є дійсною до моменту припинення основного зобов'язання.

Акцесорність у частині здійснення права застави у порядку примусового виконання найпомітніше виражена в ст. 590 Цивільного кодексу України, згідно з якою звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом. Заставодержатель набуває права звернення стягнення на предмет застави лише за умови, якщо зобов'язання не буде виконано у встановлений строк, якщо інше не встановлено договором або законом. Для виникнення права вимоги до заставодавця – майнового поручителя необхідна наявність боргу, без якого у кредитора не виникає акцесорних забезпечувальних прав, які впливають із правочину про забезпечення.

Важливим є питання про юридичну пов'язаність заставодавця та боржника за основним зобов'язанням та наявність правовідносин між ними. Так, правовідносини застави виникають із договору застави, який укладається без участі боржника за основним договором, тому він не може породжувати правовідносин між боржником і майновим поручителем. І в цілому слід констатувати, що у процесі існування регулятивних зобов'язань, які виникли з основного договору, боржник за цим договором та майновий поручитель не пов'язані жодними юридичними зв'язками, між ними не існує кореспондуючих прав та/або обов'язків.

Як зазначає В. М. Касап, питання про те, чи існують правовідносини між майновим поручителем і боржником досі є невирішеним. Майновий поручитель є стороною в договорі застави і вступає у правовідносини з кредитором (заставодержателем) не від імені боржника, а від власного. Тому, по суті, можна вести мову хіба що про певні договірні конструкції, що у зв'язку із цим виникають між майновим поручителем і боржником [66, с. 63]. Тому цей дослідник вважає доцільним укладати окремий договір між майновим поручителем та боржником за основним зобов'язанням.

Правовідносини між майновим поручителем та боржником за основним зобов'язанням виникають виключно у разі порушення боржником основного обов'язку та внаслідок реалізації охоронних забезпечувальних зобов'язань майнового поручителя і звернення стягнення на його майно для задоволення вимог кредитора за основним зобов'язанням. Ці правовідносини, які виникають між майновим поручителем і боржником, за змістом не є заставними, вони є зобов'язальними, їм не притаманні речово-правові елементи, права і обов'язки, що виникають між ними, реалізуються в межах правоохоронних правовідносин. Підставою виникнення зобов'язальних правовідносин між боржником та майновим поручителем є виконання майновим поручителем обов'язку боржника, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 512 Цивільного кодексу України призводить до заміни кредитора в зобов'язанні – майновий поручитель стає кредитором боржника у

зобов'язанні з відшкодування боржником витрат, зроблених майновим поручителем для задоволення вимог кредитора за основним зобов'язанням, яке забезпечувалося заставою.

Зазначимо, що в більшості випадків, коли заставодавцем є майновий поручитель, забезпечення надається у зв'язку з тим, що між ним та боржником є певні відносини, які й пояснюють таку участь третьої особи у справах боржника. Такі відносини часом називають відносинами покриття [10, с. 62]. Як правило, покриттям застави з участю третьої особи є зобов'язальні або корпоративні відносини, що пов'язують боржника за зобов'язанням і особу, яка видала забезпечення. Зокрема, передати майно у заставу може той, хто вже має зобов'язання перед боржником, термін виконання якого є меншим, дорівнює або перевищує термін виконання забезпечуваного зобов'язання. В цьому випадку, виконавши обов'язок боржника і отримавши в порядку суброгації вимогу до боржника, майновий поручитель може провести зарахування. Та варто мати на увазі ризик банкрутства боржника, за якого зарахування буде неможливим. Інший приклад зобов'язального зв'язку – це наявність у заставодавця зобов'язання перед боржником, змістом якого якраз і є обов'язок видати забезпечення (укласти з кредитором договір застави, обтяжити заставою власне майно і т.п.).

Ще один приклад відносин покриття – це корпоративний зв'язок, коли майнова порука видається дочірньою компанією за материнську, засновником – за юридичну особу, власником (співвласником) якої він є, тощо. У цьому випадку договір між ними про видачу забезпечення не потрібен, так як боржник і заставодавець фактично є одним економічним суб'єктом; жодної винагороди за видачу забезпечення заставодавець не отримує, а сплачені ним кредитору кошти розглядаються як майнові витрати всього бізнесу в цілому.

Якщо боржником і майновим поручителем є фізичні особи, то участь третьої особи у справах боржника, як правило, пояснюється родинними

зв'язками, довірливими відносинами, які не мають економічного змісту. Такі відносини не регулюються правом, і тому їх зміна також не повинна впливати на відносини між кредитором і заставодавцем.

Варто врахувати у цьому контексті, що Кодексом України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 р. передбачено додаткові підстави визнання недійсними договорів та інших правочинів. Так, згідно з ч. 1 ст. 42 цього кодексу правочини, вчинені боржником після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора, якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам, зокрема, внаслідок взяття боржником на себе заставних зобов'язань для забезпечення виконання грошових вимог. А відповідно до ч. 2 ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора правочини, вчинені боржником протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, за якими боржник, зокрема, взяв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, що можливе внаслідок застави. Таким чином, договори застави, укладені майновим поручителем, можуть бути визнані недійсними у межах справи про банкрутство останнього, що, серед іншого, може завдати шкоди інтересам кредитора – заставодержателя.

Цікаво, що відповідної до правової позиції Верховного Суду у постанові від 20 лютого 2020 р. у справі № 922/719/16 визнання недійсними правочинів боржника у справах про банкрутство є універсальним засобом захисту та елементом механізму правового регулювання відносин неплатоспроможності, що спрямований на дотримання балансу інтересів осіб, які беруть участь у справі про банкрутство, та осіб, залучених у справу

про банкрутство, зокрема, контрагентів боржника; а також на максимально можливе справедливе задоволення вимог кредиторів [129].

Враховуючи наведене, видається за необхідне врегулювати законодавчо вимоги щодо відносин покриття, які виникають між боржником за основним зобов'язанням та майновим поручителем, з метою недопущення порушення прав та інтересів кредиторів обох осіб, що може відбутись внаслідок визнання недійсним договору застави. Цього можливо досягнути, зокрема, шляхом нормативного впровадження правила, за яким, якщо на момент укладення договору застави відсутні ознаки неплатоспроможності майнового поручителя, то взяття останнім на себе заставних зобов'язань для забезпечення виконання грошових вимог іншої особи не є підставою для визнання такого договору недійсним. Відповідне положення слід закріпити у ч. 1 ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства.

Навіть найсуворіше розуміння акцесорності не вимагає, щоб вимога за основним зобов'язанням, яка забезпечується акцесорною вимогою, підлягала примусовому виконанню. Більш того, це в певному сенсі суперечило б природі забезпечувальних правовідносин, для яких забезпечення вимог, які на момент укладення забезпечувальної угоди вже є простроченими, не є характерним. Забезпечення встановлюється на випадок невиконання, тобто в той момент, коли прострочення ще немає. Тому слід вважати допустимим виникнення акцесорних зобов'язань і тоді, коли основне зобов'язання вже існує, але права кредитора по ньому виникнуть в майбутньому (зобов'язання, що підлягають виконанню в майбутньому, до запитання, зобов'язання, що виникають з угод, скоєних під відкладальною умовою).

Варто погодитись із думкою, що забезпечувальні права щодо права вимоги, які не мають самостійного характеру, наслідують долю цього головного права вимоги і є невід'ємними від нього [191, с. 162].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 р. по справі № 310/11534/13-ц [120] викладено висновок, що забезпечувальне зобов'язання має додатковий (акцесорний) характер, а не альтернативний

основному. Велика Палата Верховного Суду вважає, що в разі задоволення не в повному обсязі вимог кредитора за рахунок забезпечувального обтяження основне зобов'язання сторін не припиняється, однак змінюється щодо предмета та строків виконання, встановлених кредитором, при зверненні до суду, що надає кредитору право вимоги до боржника, у тому числі й шляхом стягнення решти заборгованості за основним зобов'язанням (тілом кредиту) в повному обсязі та процентів і неустойки згідно з договором, нарахованих на час звернення до суду з вимогою про дострокове виконання кредитного договору, на погашення яких виявилася недостатньою сума коштів, отримана від реалізації заставленого майна під час виконання судового рішення».

Як наслідок, майнова порука не може виникнути чи припинитись без основного зобов'язання. Тому заставодавець завжди буде боржником, а заставодержатель завжди буде кредитором; а здійснення заставного права завжди має передумовою невиконання боржником свого зобов'язання.

При цьому у результаті неточності правової конструкції на практиці понять майнового поручителя та поручителя ототожнюються і відповідно при аналізі статусу майнового поручителя до нього застосовуються норми про інститут поруки [162, с. 593]. Навіть деякі суди помилково ототожнюють майнового поручителя з поручителем як стороною договору поруки і застосовують до правовідносин за участі майнових поручителів нормативні положення, що регулюють поруку. Це було зумовлено, зокрема, Методичними рекомендаціями Національного Банку України щодо застосування банками Закону України «Про заставу» [94], де було визначено, що майновий поручитель – це особа, яка згідно з договором поручительства зобов'язується перед кредитором (банком) іншої особи відповідати за виконання останнім (боржником за кредитним договором) свого зобов'язання в повному обсязі, чи в його частині за рахунок заставленого майна. Банки та інші фінансові установи, які безпосередньо є кредиторами у

зобов'язаннях, користуються цими рекомендаціями, незважаючи на те, що це призводить до виникнення спорів щодо застосування тих чи інших норм.

І. В. Спасибо-Фатєєва вказує на помилковість наукової позиції про «поєднання» двох способів забезпечення виконання зобов'язань, яка розглядає майнову поруку як особливий правовий інститут, що увібрав у себе елементи двох інститутів – застави та поруки, та пропозицію використовувати на практиці договір застави-поруки [163, с. 23].

Незважаючи на мовну схожість термінів «поручитель» та «майновий поручитель», йдеться про самостійні й різні за своєю природою види забезпечення виконання зобов'язання, і тому до правовідносин застави, в яких бере участь майновий поручитель, положення про поруку не можуть застосовуватися. У разі забезпечення виконання зобов'язання порукою кредитор має право пред'явити до поручителя вимогу про виконання порушеного боржником зобов'язання та стягнення штрафних санкцій, викликаних цим порушенням [18, с. 66], що не притаманне заставі.

У зв'язку з цим необхідно звернути увагу, що відповідно до п. 23 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за № 5 від 30 березня 2012 р. «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» [142] при вирішенні спорів за участю майнових поручителів суди мають виходити з того, що, відповідно до ст. 11 Закону України «Про заставу», статей 1, 11 Закону України «Про іпотеку», майновий поручитель є заставодавцем або іпотекодавцем. Відповідно до ст. 546 Цивільного кодексу України застава (іпотека) та порука є різними видами забезпечення, тому норми, що регулюють поруку, не застосовуються до правовідносин кредитора з майновим поручителем, оскільки він відповідає перед заставодержателем за виконання боржником основного зобов'язання винятково в межах вартості предмета застави.

Це роз'яснення мало принципове значення свого часу для судової практики при вирішенні спорів, в яких стороною був майновий поручитель.

Враховуючи викладене, цивільне законодавство України пов'язує заставне право із зобов'язальним акцесорним правовідношенням, що забезпечує виконання основного зобов'язання, а правовідношення за участі майнового поручителя є за своєю правовою природою додатковими до основного зобов'язання.

Таким чином, є достатньо підстав стверджувати про акцесорну природу майнової поруки, що дозволяє виокремити її з-поміж інших категорій, враховуючи відповідний суб'єктний склад та характер відносин забезпечення. При цьому слід зазначити, що розвиток категорії майнової поруки дозволяє зміцнити заставне право як інститут забезпечення виконання зобов'язань.

Отже, враховуючи сутність майнової поруки як акцесорного зобов'язання та її відмежування від суміжних правових категорій, можна стверджувати, що вона нерозривно пов'язана з інститутом застави, і є результатом його розвитку, та має акцесорний характер, оскільки багато в чому зазначене забезпечувальне правовідношення залежить від основного зобов'язання між боржником і кредитором.

Насамкінець, для визначення правової природи застави за участі майнового поручителя варто звернути увагу на таку категорію як «еластичність застави», яка виражається в тому, що оскільки право застави є правом вимоги цінності, якою є заставлене майно, остільки при зміні зовнішньої форми цього майна, застава зберігається до тих пір, поки буде існувати фактичний або юридичний замінник цієї цінності [101, с. 9].

1.2. Права та обов'язки майнового поручителя у системі забезпечувального договірної правовідношення

У результаті встановлення забезпечувального заставного правовідношення кредитор за забезпеченим заставою зобов'язанням

(заставодержатель) має переважне право одержати задоволення своєї вимоги з вартості наперед визначеного сторонами майна, яке належить заставодавцеві, крім винятків, встановлених законом.

Розгляд питання про права та обов'язки майнового поручителя буде неповним без розгляду еволюції суб'єктивних прав та обов'язків заставодавця. Історично, у залежності від форм застави вони істотно відрізнялися і коливалися від обов'язку заставодавця передати річ у власність заставодержателя з можливістю подальшого викупу, до укладення акцесорної угоди про додаткове забезпечення вимоги конкретним майном. Еволюція змісту заставних правовідносин добре прослідковується на прикладі римського права, інститут застави був представлений трьома формами (*fiducia*, *pignus* і *hypotheca*), які стали результатом тривалого розвитку і майнового обороту, і правозастосування, і правотворчості.

За первісною формою застави (*fiducia*) боржник передавав річ, що закладалася, кредитору за допомогою *mancipatio* або *in jure cessio* (*fiducia* шляхом простої *traditio* була неможлива), тобто в його власність; але на умовах «*fiduciae causa*», з тим, щоб по сплаті боргу річ була ремансипована. Повернення речі здійснювалося через *mancipatio* або *in jure cessio*; якщо ж борг не було сплачено, то обов'язок *fiduciae* відпадав; кредитор ставав власником речі; якщо її вартість перевищувала борг, надлишок боржнику не повертався. Якщо ж борг було погашено, але кредитор не повертав річ, то боржник не мав права позову до кредитора; наставляли виключно моральні наслідки: безчестя кредитора – *infamis*. Згодом преторським едиктом був встановлений позов на цей випадок – *actio fiduciae* [166, с. 9]. Але становище боржника залишалося вкрай не вигідним, бо заставодержатель ставав власником речі і міг передати її третій особі, до якої боржник пред'явити позову не міг, боржник по *actio fiduciae* не міг домогтися повернення речі від заставодержателя, а тільки відшкодування збитків [108, с. 141].

Fiducia не мала зовсім основних ознак заставного права. Як зазначав І. А. Покровський, там зовсім не було права кредитора на чужу річ, бо він

отримував на річ квіритську власність; не було його і в руках боржника, бо боржник втрачав речове право щодо закладеної речі: ні від кредитора, ні тим більше від третіх осіб він не міг її витребувати. Все, що у нього було – це особиста вимога до кредитора, тож якщо йдеться про *fiducia* як форму застави, то слід мати на увазі заставу в сенсі не юридичному, а значно ширшому – економічному. Відтак *fiducia* відображала характер примітивного кредиту; вона була односторонньою, адже слугувала виключно інтересам кредитора, що обумовлювало практично забуття справедливих інтересів боржника. Тож, природно, що зі зміною економічних умов *fiducia* виявилася недостатньою [114, с. 350].

Через недоліки застави у формі *fiducia*, сторони стали вдаватися до безформальної застави – так званої *pignus*: боржник (без *mancipatio* і *in jure cessio*) передавав кредитору річ не у власність, а у фактичне володіння і вся забезпечувальна дія такої застави полягала в тому, що кредитор мав право утримувати річ у себе доти, поки борг не буде погашено [114, с. 350].

За розвитку застави у формі *pignus* захист прав здійснювався на підставі преторського права; інтереси заставодержателя були забезпечені дуже слабо, скоріше фактично, ніж юридично [26, с. 19], захист полягав в утриманні речі, заставодержатель був не власником, а простим «держателем» речі, його володіння не захищалося позовами. *Pignus* застосовувався до рухомих речей, а нерухомість могла бути відчужена шляхом *mancipatio* і *in jure cessio* і якщо річ була не у володінні заставодержателя, такий продаж міг би призвести до втрати кредитором свого забезпечення. Знаходження рухомої речі у володінні заставодержателя було перешкодою для відчуження її шляхом *mancipatio* і *in jure cessio*, що гарантувало захист кредитора, тому *pignus* набув поширення саме щодо рухомих речей.

У разі несплати боргу при *pignus* заставодержатель мав право продати річ лише за наявності застереження про це в договорі; заставодавцю передавався надлишок, якщо він залишався після погашення боргу. Оскільки заставодержатель не був власником речі, за відсутності застереження в

договорі про його право продати річ, продаж її ним у разі прострочення боргу, вважався крадіжкою. Пізніше, за переходу до третьої форми застави право продажу речі вже без особливого на те застереження малося на увазі як таке, що притаманне заставі [166, с. 16].

З історичних джерел щодо вітчизняного права з початку застосування застави (бл. XV ст.) кредитор намагався встановити прямий зв'язок між вимогою і майном боржника, тому в позикових актах боржник зазначав свою відповідальність за сплату боргу майном, або визначав конкретне майно, яке слугувало забезпеченням [113, с. 645]. Це стало початком до формування змісту правовідношення застави, в якому право вимоги кредитора трансформується у право на майно заставодавця.

Як відомо, змістом правовідношення є суб'єктивні права та обов'язки його учасників. Правами суб'єкта заставних правовідносин (майнової поруки) є формально визначені та юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами і реалізовувати суб'єктивні інтереси, що включає можливість здійснювати певні юридичні дії або утримуватися від їх вчинення з тим, щоб забезпечити задоволення потреб, які сформувались внаслідок установа майнової поруки. Цивільними обов'язками є встановлені договором або законом вимоги до поведінки суб'єктів заставних правовідносин за участі майнового поручителя, офіційно закріплена міра необхідної поведінки в інтересах сторони, якій належить суб'єктивне право. Права та обов'язки суб'єктів правовідношення застави (майнової поруки) нерозривно пов'язані, корелюються між собою і не можуть існувати незалежно одне від одного.

Цивільне законодавство встановлює дієвий механізм захисту прав та інтересів учасників цивільних правовідносин, гарантуючи при цьому юридичну рівність суб'єктів. У статтях 15, 16 Цивільного кодексу України зазначено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права та захист свого інтересу, визначено способи захисту цивільних прав та інтересів. Система способів захисту цивільних прав та інтересів вироблена

правозастосовною діяльністю та, на думку багатьох цивілістів, забезпечує саме реальний захист прав учасників цивільних правовідносин. До таких засобів захисту належать і способи забезпечення виконання зобов'язань, які спрямовані на захист саме майнових прав. Так, ще в Цивільному кодексі Східної Галичини 1797 р. зазначалося, що права на задоволення вимог за рахунок застави є майновими і здійснюються не тільки проти особи, яка безпосередньо передала майно у заставу, але й проти будь-якого іншого власника заставленого майна [30, с. 191].

Необхідно наголосити, що визначення змісту прав та обов'язків майнового поручителя вимагає їх порівняння з правами та обов'язками заставодавця, який є боржником в основному зобов'язанні, а також із правами та обов'язками поручителя за договором поруки, попри те, що порука та майнова порука є різними способами забезпечення виконання зобов'язання.

На відміну від інституту поруки, щодо застави відсутні нормативні положення про правові наслідки невчинення кредитором дій щодо пред'явлення вимог до майнового поручителя впродовж певних строків, якщо строк дії договору застави не визначено. А положення про поруку, що закріплені в ст. 559 Цивільного кодексу України, не поширюються на правовідносини майнової поруки (застави).

Як вже підкреслювалось у науковій літературі, є істотні відмінності у видах відповідальності: поручитель і боржник – несуть солідарну відповідальність, тоді як майновий поручитель відповідає перед заставодержателем сам, оскільки він є стороною договору застави та відповідає своїм майном, яке передав у заставу [161, с. 10-13].

Обов'язок відповідальності виникає у майнового поручителя не з моменту укладення договору застави, а з моменту порушення боржником основного зобов'язання, одночасно з виникнення права кредитора-заставодержателя на захист і звернення вимоги до заставодавця (майнового

поручителя). Проблема темпоральної ознаки такого права заставодержателя та обов'язку заставодавця також має важливе значення.

Різні підходи до вирішення проблеми давності захисту у сфері цивільних правовідносин зумовлює диференціацію понять суб'єктивного права (яке підлягає захисту у разі його порушення) і права на захист в суді порушеного суб'єктивного права. З поняттям часових меж існування суб'єктивних прав корелюється поняття присічних строків. Як зазначав М. А. Гурвич, присічний строк – це внутрішньо присутня у суб'єктивному цивільному праві межа його існування [33, с. 25]. Закінчення присічного строку зумовлює припинення суб'єктивного права чи обов'язку, але не означає дострокове припинення суб'єктивного права чи виконання обов'язку, про що можна говорити лише тоді, коли це настало до моменту закінчення строку. Припинення ж права чи обов'язку, що обмежені присічним строком, відбувається саме із закінченням строку [35, с. 430].

Підходи до визначення змісту заставних правовідносин, прав та обов'язків їх учасників у різних зарубіжних країнах дуже різні. Так, до прикладу, у США допускається іпотека рухомих речей, яка за своєю природою є ідентичною до іпотеки нерухомості [93, с. 119], тож права та обов'язки заставодавця не залежать від виду майна.

Англійське право допускає дві форми застави, перша з яких називається *pledge* – заклад, а друга – *mortgage* – іпотека. Права та обов'язки заставодавця при закладі регулюються нормами загального права та Законом про споживчий кредит 1974 р. Особливості закладу полягають у тому, що заставодержатель (кредитор) отримує лише право залежного тримання заставленого (виключно рухомого) майна [24, с. 560]. Іпотечна застава є двох видів: заснована на загальному праві (*legal mortgage*) та заснована на праві справедливості (*equitable mortgage*). Заснована на загальному праві іпотечна застава передбачає передачу заставодавцем заставодержателю свого права власності на визначене рухоме майно. Застава, заснована на нормах права справедливості, створює обтяження майна, але не тягне передання

заставодержателю титулу чи інтересу, заснованих на загальному праві. Будь-яке майно (рухоме та нерухоме), яке може бути предметом застави, заснованої на нормах права справедливості, також може бути обтяжене згідно з нормами права справедливості [93, с. 120].

Французьке законодавство досить детально регламентує зміст правовідношення застави. Згідно зі ст. 2071 Цивільного кодексу Франції для забезпечення боргу заставодавець має передати певну річ кредитору [62, с. 347-348].

Згідно із законом Німеччини заставодавець може передати під заставу як рухоме майно (заклад), так і нерухоме (іпотека) [27]. Відповідно до п. 1 пар. 1204 Німецького Цивільного Уложення, рухома річ може бути обтяжена для забезпечення вимоги і кредитор має право вимагати задоволення за рахунок вартості речі (заставне право), а згідно з п. 2 пар. 1204 заставне право може бути встановлене щодо майбутньої чи умовної вимоги. За правилами пар. 1113 тій особі, на користь якої встановлена іпотека, має бути сплачено грошову суму для її задоволення на основі належної їй вимоги щодо нерухомості (земельної ділянки); заставодавець нерухомості не має обов'язків передавати її у володіння заставодержателя. Поряд із цим, німецьке право дозволяє встановлювати заставу у формі речового боргу, що наділяє кредитора правом на отримання грошової суми з вартості нерухомості, і це здійснюється без зв'язку з якимось зобов'язанням; таке право може передбачати отримання періодичних платежів, тоді застава здійснюється у формі рентного боргу.

Судова практика Німеччини визнає інститут забезпечувального привласнення, що є по суті фидуціарною угодою, за якою кредитор стає власником підприємства, яке надається йому у забезпечення.

Застава устанавлюється як обмежене речове право, тому в Німецькому цивільному уложенні передбачена особлива правова конструкція. Йдеться про певні моделі правовідносин, за якими виникають речові права, включаючи і заставне право на право: зобов'язальний договір

(Verpflichtungsvertrag, Grundgeschäft, obligatorischer Vertrag) + речовий договір (Verfügungsgeschäft, Erfüllungsvertrag, dinglicher Vertrag) + передача речі (або права). Речовий договір є невід'ємним елементом в механізмі виникнення речових прав і є своєрідним критерієм розмежування речових і зобов'язальних прав. Якщо встановлення права опосередковується висновком речового договору, то утворене право за своєю юридичною природою може бути тільки речовим. Таким чином, модель застави прав заснована в Німеччині на принципі його двоступеневого оформлення. Застава прав не встановлює право на право, а лише породжує зобов'язання заставодавця надати право в заставу заставодержателю. Законодавець розмежовує два юридично значимих факти: договір і передачу права, заснованого на укладенні речового договору про встановлення заставного права на право. Другий (речовий) договір являє собою договір виконання (розпорядження) або розпорядчий правочин [23, с. 176].

У сфері забезпечувальних угод в європейському приватному праві, як зазначає Р. С. Бевзенко, на порядку денному стоїть питання про створення конструкції так званої євроіпотеки (Euro-mortgage), уніфікованих і придатних до використання в будь-якій країні – члені ЄС правил про речовому забезпеченні (real security)) і переосмислення конструкції особистого забезпечення (personal security), виданого фізичною особою фінансової організації. Обидва ці питання дуже тісно пов'язані з принципом акцесорності. Якщо відносно євроіпотеки сьогодні, скоріше, перемагає модель неакцесорного речового забезпечення за типом німецького поземельного боргу (Grundschild), або швейцарської боргової розписки (Schuldbrief), то щодо особистого забезпечення (suretyship, guaranty), що видається фізичною особою в забезпечення будь-якої форми споживчого кредиту, пропонується посилити значення принципу акцесорності [5, с. 7], що безперечно позначиться на нормативному визначенні змісту заставних правовідносин, включаючи ті, в яких учасником є майновий поручитель.

Зазначимо, що чинне законодавство не містить систематизованих норм, які б послідовно визначали комплекс прав та обов'язків заставодавця – майнового поручителя, чи то – заставодавця, який є боржником основного зобов'язання. Питання ж про права та обов'язки заставодавця в період регулятивної стадії існування забезпеченого заставою договірною правовідношення практично взагалі випало з уваги законодавця, який опікується, переважно, питаннями унормування заставних правовідносин на стадії їх динаміки внаслідок порушення боржником основного зобов'язання.

Нині у приписах ст. 26 Закону України «Про заставу» передбачено, що заставодавець має право в будь-який час до моменту реалізації предмета застави припинити звернення стягнення на заставлене майно. Він у змозі зробити це шляхом виконання забезпеченого заставою зобов'язання. Якщо таке зобов'язання передбачає виконання його частинами, то заставодавець у змозі припинити звернення стягнення на предмет застави саме шляхом виконання тої частини зобов'язання, яка прострочена.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про іпотеку» іпотекодавець має право володіти та користуватися предметом іпотеки відповідно до його цільового призначення. Володінням предмета іпотеки є фактичне фізичне чи господарське панування іпотекодавця над майном, що не поєднане зі споживанням його корисних властивостей.

Якщо предмет іпотеки залишається у володінні та користуванні іпотекодавця, то на нього покладається обов'язок не припускати погіршення стану предмета іпотеки та зменшення його вартості понад норми його звичайної амортизації (зносу). У зазначеній правовій конструкції, враховуючи її диспозитивний характер, підкреслено причинний зв'язок стану іпотечного майна і його вартості внаслідок впливу на них іпотекодавця.

За умови, якщо це передбачено в іпотечному договорі, іпотекодавець має право виключно на підставі згоди іпотекодержателя: добудовувати, знищувати або проводити капітальний ремонт будівлі (споруди), розташованої на земельній ділянці, що є предметом іпотеки, чи здійснювати

істотні поліпшення цієї земельної ділянки; передавати предмет іпотеки у наступну іпотеку; відчужувати предмет іпотеки; передавати предмет іпотеки в спільну діяльність, лізинг, оренду, користування. Іпотекодавець має право включити передане в іпотеку нерухоме майно до заповіту. Правочин, який обмежує право іпотекодавця заповідати передане в іпотеку нерухоме майно, є нікчемним.

Окремими нормами цивільного законодавства безпосередньо визначені підстави припинення іпотеки (майнової поруки), але ці норми не можуть бути застосовані для визначення підстав припинення інших видів застави (майнової поруки), наприклад, щодо застави рухомого майна чи цінних паперів.

У зобов'язальних правовідносинах невиконання або неналежне виконання боржником обов'язку з основного цивільно-правового зобов'язання матиме своїм правовим наслідком надання існуючому правовідношенню ознак додаткового, прикладом чого може слугувати, зокрема, конструкція суброгації. Таким чином, зобов'язання, яке нами йменується як основне (головне), може бути передумовою для виникнення іншого правовідношення – додаткового, однак у жодному випадку виникнення основного зобов'язання не може автоматично призвести до виникнення додаткового. Інша справа, коли з виникненням основного (головного) цивільного правовідношення існуюче правовідношення може набути ознак додаткового.

Виконуючи обов'язок з договору, яким опосередковувалося покладення виконання (ч. 1 ст. 528 Цивільного кодексу України), майновий поручитель в такий спосіб впливає як на припинення правовідношення з такого договору, так і основного (головного), оскільки у відповідності з ч. 1 ст. 528 Цивільного кодексу України виконання обов'язку з договору, яким опосередковувалося покладення виконання, має, за загальним правилом, призводити до припинення як додаткового, так і основного (головного) правовідношення.

Таким прикладом є правовідносини, які виникають у зв'язку із виконанням майновим поручителем обов'язку боржника у власному інтересі згідно з ч. 3 ст. 528 Цивільного кодексу України, відповідно до якої інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно. У цьому разі до іншої особи переходять права кредитора у зобов'язанні і застосовуються положення статей 512-519 зазначеного Кодексу.

В цьому випадку одним з елементів такого правовідношення буде право майнового поручителя виконати обов'язок замість боржника з основного цивільно-правового зобов'язання з переходом до нього прав кредитора. Привертає до себе увагу й те, що якщо у випадку з порукою виконання обов'язку боржника з основного зобов'язання буде змістом обов'язку поручителя, то в останньому випадку – це є змістом суб'єктивного права суброганта як третьої особи.

Таким чином, виконання майновим поручителем із власної ініціативи замість боржника обов'язку за основним зобов'язанням (у разі виникнення небезпеки втратити майно) відповідно до ч. 3 ст. 528 Цивільного кодексу України, є суб'єктивним правом майнового поручителя, правом суброганта як третьої особи.

Отож, як слідує з викладеного, припинення додаткового зобов'язання у зв'язку зі здійсненням прав чи виконанням третьою особою обов'язку із такого зобов'язання може мати своїм правовим наслідком як вплив на динаміку основного зобов'язання, що спонукає його розвиток, так і навпаки – його припинення, що впливає зі специфіки кожного з них.

Обов'язки майнового поручителя як учасника заставних (іпотечних) відносин передбачаються договором. Це може бути окремий договір кредитора (іпотекодержателя) з майновим поручителем (іпотекодавцем), або єдиний договір застави (іпотеки), який укладається за участю трьох сторін:

1) заставодержателя (іпотекодержателя) – кредитора, 2) боржника та 3) іпотекодавця (майнового поручителя).

Враховуючи тривалість правовідносин майнової поруки (та заставних правовідносин загалом), законодавець установлює низку правил, спрямованих на збереження економічної цінності предмета застави, що зроблено в інтересах заставодержателя.

Так, закон дозволяє укладати кілька договорів застави щодо одного майнового об'єкта. Згідно з ч. 3 ст. 18 Закону України «Про заставу» у таких випадках заставодавець зобов'язаний повідомити кожного із заставодержателів про всі попередні застави, а також про характер та розмір забезпечених цими заставами зобов'язань. Заставодавець зобов'язаний відшкодувати збитки, що виникли у будь-кого з його заставодержателів внаслідок невиконання ним цього зобов'язання.

Відповідно до ст. 43 Закону України «Про заставу» у разі відчуження заставлених товарів заставодавець зобов'язаний замінити їх іншими товарами такої ж або більшої вартості. Зменшення вартості замінених товарів допускається тільки у випадках, коли це здійснено за домовленістю сторін щодо погашення частки початкової заборгованості.

Положення ст. 50 Закону України «Про заставу» передбачають, що при заставі прав, якщо інше не передбачено договором, заставодавець зобов'язаний: виконувати дії, необхідні для забезпечення дійсності заставленого права; не здійснювати уступки заставленого права; не виконувати дій, що тягнуть за собою припинення заставленого права чи зменшення його вартості; вживати заходів, необхідних для захисту заставленого права від посягань з боку третіх осіб; надавати заставодержателю відомості про зміни, що сталися в заставленому праві, про його порушення з боку третіх осіб та про домагання третіх осіб на це право.

1.3. Види та обсяг зобов'язань майнового поручителя за законодавством України

Для визначення проблеми обсягу зобов'язань майнового поручителя слід враховувати, насамперед, зміст суб'єктивного права та суб'єктивного обов'язку. За загальною теорією права зміст суб'єктивного права охоплює три правоможності: праводію – право уповноваженого суб'єкта на певні дії; правовимогу – право уповноваженого суб'єкта вимагати певної поведінки від інших осіб; правопретендування – право уповноваженого суб'єкта звернутися за захистом своїх порушених прав [91, с. 287-288]. У теорії цивільного права відповідні складові визначено як: право на власні дії, право на чужі дії, право на захист. Право ж претендування пов'язується з дещо іншими повноваженнями – воно розглядається як можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаного суб'єкта, претендувати на відповідну його поведінку, яка є умовою здійснення права [194, с. 23].

У правовідносинах застави (майнової поруки) суб'єктивне право заставодержателя також об'єднує три елементи (право на власні дії, право на чужі дії (право претендування), право на захист), але не в усіх випадках вони однаковою мірою характеризують зміст такого права. Так, право заставодержателя на власні дії у прямому його значенні виникає у випадках, коли предмет застави переданий у його фактичне володіння, отже, в цьому випадку воно полягатиме у можливості фактично володіти предметом застави, та водночас обумовлюватиме низку обов'язків заставодержателя, пов'язаних із забезпеченням збереження заставного майна.

Право на чужі дії як елемент суб'єктивного права заставодавця полягає в можливості вимагати від заставодержателя вчинення відповідних дій у разі порушення основного зобов'язання боржником. Право на захист як елемент суб'єктивного права заставодержателя уповноважує його на звернення стягнення на предмет застави.

Разом із тим, відмітимо, що процедура звернення стягнення на предмет застави, за загальним правилом, передбачає продаж предмета застави з публічних торгів. У цьому випадку звернення стягнення на предмет застави натомість виконання основного зобов'язання боржником виявляється реалізацією змісту і суб'єктивного права заставодержателя на «чужі дії» (дії заставодавця) і водночас права на захист, тут два елементи суб'єктивного права збігаються за своїм змістом.

Таким чином, суб'єктивне право заставодержателя у правовідносинах майнової поруки має усічений зміст: два його елементи – право на чужі дії та право на захист – збігаються за змістом, здійснюючись у зверненні стягнення на предмет застави як об'єкт права власності третьої особи (майнового поручителя) у разі порушення основного зобов'язання боржником.

Зміст суб'єктивних прав заставодержателя має значення для вивчення проблеми зобов'язань майнового поручителя, адже суб'єктивні права заставодержателя та заставодавця (майнового поручителя) кореспондують одне одному.

Зобов'язання майнового поручителя виникають на підставі договору та внаслідок порушення основного зобов'язання боржником. Згідно з ч. 1 ст. 572 Цивільного кодексу України та ч. 1 ст. 1 Закону України «Про заставу» кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставодавцем) забезпеченого заставою зобов'язання або в інших випадках, встановлених законом, одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами. Заставодержатель має право задовольнити всі свої забезпечені заставою чи іпотекою вимоги до боржника за рахунок майнового поручителя у розмірі вартості фактичної реалізації предмета майнової поруки, що здійснюється в порядку, передбаченому законодавством (якщо інше не передбачено договором або законом). Відповідно майновий поручитель зобов'язаний, якщо інше не встановлено законом, або договором, задовольнити всі забезпечені заставою вимоги до боржника за свій рахунок у розмірі вартості фактичної реалізації предмета

майнової поруки, що здійснюється в порядку, передбаченому законодавством (якщо інше не передбачено договором або законом).

Це також підтверджується правовою позицією Верховного Суду України, викладеною у постанові від 29 березня 2017 р. у справі № 3-1591гс16, згідно з якою відповідальність майнового поручителя як іпотекодавця, який не є одночасно боржником в основному зобов'язанні, обмежується вартістю майна, переданого в іпотеку. Обсяг відповідальності майнового поручителя обмежений вартістю майна, переданого ним в іпотеку; збільшення обсягу його відповідальності є неможливим [138].

Ця вимога має важливе значення, зокрема, у справах про банкрутство. Так, відкриття провадження у справі про банкрутство щодо майнового поручителя не змінює суті заставного зобов'язання, зазнає змін лише процедура задоволення вимог кредитора, які забезпечені заставою, з урахуванням чого норми Кодексу України з процедур банкрутства щодо забезпечених кредиторів слід застосовувати з огляду на відповідні суміжні норми законодавства про заставу (іпотеку). Тому визначення забезпеченого зобов'язання та, відповідно, вимог забезпеченого кредитора, які включаються до реєстру вимог кредиторів у справі про банкрутство, має здійснюватися з урахуванням положень законодавства, яке регулює забезпечення зобов'язань, зокрема статей 572, 575, 589 Цивільного кодексу України, Закону України «Про заставу», Закону України «Про іпотеку».

При цьому Велика Палата Верховного Суду у постанові Великої Палати Верховного Суду від 15 травня 2018 р. у справі № 902/492/17 [122] вирішила відступити від зазначеного висновку Верховного Суду України, де зазначено, що відповідальність майнового поручителя як іпотекодавця, який не є одночасно боржником в основному зобов'язанні, обмежується договірною вартістю майна, переданого в іпотеку.

Зазначимо, що питання, які розглядались при визначенні такої правової позиції стосувалися застосування окремих норм Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його

банкрутом», який після набрання законної сили Кодексом України з процедур банкрутства втратив чинність, але більшість нормативних положень у новому кодифікованому акті залишилися без змін.

Велика Палата Верховного Суду у постанові 15 травня 2018 у справі № 902/492/17 [122], виходячи з того, що «іпотекодержатель (заставодержатель) має право задовольнити всі забезпечені заставою чи іпотекою вимоги до боржника за рахунок майнового поручителя у розмірі вартості фактичної реалізації предмета майнової поруки, що здійснюється в порядку, передбаченому законом, дійшла висновку, що Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» не пов'язував визначення вимог, забезпечених заставою, для включення їх до реєстру вимог із договірною вартістю предметів забезпечення. Натомість правове значення має розмір документально підтверджених зобов'язань боржника за основним зобов'язанням та вартість фактичної реалізації предмета забезпечення, яка на стадії затвердження реєстру вимог кредиторів за результатами попереднього засідання ще не відома.

Таким чином, у разі невиконання основним боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання іпотекодержатель як кредитор має право вимагати виконання основного зобов'язання як від боржника і його майнового поручителя разом, так і від будь-кого з них окремо, а у разі пред'явлення таких вимог до майнового поручителя останній відповідає в межах узятих на себе зобов'язань. Виражений у грошовій формі розмір зобов'язання майнового поручителя визначається виходячи із дійсних на відповідний момент зобов'язань боржника, які існують за основним зобов'язанням, з урахуванням обсягу забезпечення за умовами забезпечувального договору.

Оцінка предмету застави сторонами на момент укладення договору не впливає на обсяг забезпечених вимог у разі звернення стягнення на предмет застави.

За змістом положень ст. 589 ЦК України, статей 7, 11 Закону України «Про іпотеку», ст. 19 Закону України «Про заставу» заставодавець

(якщо інше не передбачено договором або законом) має право задовольнити всі свої забезпечені заставою чи іпотекою вимоги до боржника (майнового поручителя, який не є боржником в основному зобов'язанні), визначені на момент фактичного задоволення, за рахунок майнового поручителя у розмірі фактичної реалізації предмета застави, що здійснюється в порядку, передбаченому законодавством. Із цими положеннями узгоджується висновок Великої Палати Верховного Суду, викладеним у постанові від 15 травня 2018 р. у справі № 902/492/17 [122]. Суд, зокрема, зазначає, що ч. 1 ст. 12 Закону України «Про заставу» однією з істотних умов договору застави визначає опис предмета застави. Так само до істотних умов договору іпотеки віднесено опис предмета іпотеки, достатній для його ідентифікації, та/або його реєстраційні дані (п. 3 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про іпотеку»). Враховуючи наведене, можна стверджувати, що вартість предмета застави не є істотною умовою відповідного договору та її відсутність не робить такий договір недійсним.

Відсутність у законі імперативної вимоги щодо оцінки предмета застави як істотної умови договору пов'язана з тим, що майно, як правило, має свою цінність, яка не завжди відповідає дійсній вартості цього предмета як на час визначення розміру вимог, так і на момент реалізації майна задля задоволення вимог забезпеченого кредитора. Така оцінка є лише припущенням щодо реальної вартості майна, із часом оцінка може змінитися: зростати або зменшуватися під впливом конкретних причин (коливання ринкових цін, знецінення майна, втрата ним своїх споживчих або ексклюзивних якостей тощо).

Із врахуванням викладеного погоджена сторонами вартість предмета застави (майнової поруки) у договорі застави не може обмежувати розмір зобов'язань майнового поручителя, який не є боржником в основному зобов'язанні, забезпечених заставою, позаяк сума задоволення вимог заставодержателя пов'язується саме з вартістю фактичної реалізації предмета застави, якщо інше не встановлено договором застави. У визначенні

господарським судом розміру вимог кредитора, що забезпечені майном боржника, до уваги має братися оцінка майна, погоджена сторонами у відповідному договорі застави (іпотеки).

Наведена правова позиція узгоджується із правовою позицією Верховного Суду України, викладеною в постанові № 14/030 від 3 червня 2014 р. у справі № 25/5005/6641/2012 та в постанові від 26 серпня 2014 р. у справі № 5024/948/2012. У зазначених постановах Суд дійшов висновку про те, що майновий поручитель та основний боржник, зобов'язання якого перед кредитором забезпечені заставою майна, що належить майновому поручителю на праві власності, відповідають перед кредитором солідарно, тому заставодержатель, як кредитор, вправі вимагати виконання основного зобов'язання як від основного боржника, так і від його майнового поручителя разом, так і від будь-кого з них окремо. При цьому, вимоги кредитора-заставодержателя, заявлені у справу про банкрутство майнового поручителя, є грошовими, оскільки забезпечують виконання позичальником основного зобов'язання (кредитного договору), яке за своєю правовою природою є грошовим, та забезпечені заставою майна майнового поручителя, тому повинні включатися до реєстру вимог кредиторів окремо та задовольняються у першу чергу (такі висновки підлягають врахуванню щодо черговості задоволення вимог кредиторів, відповідно до якої погашення вимог забезпечених кредиторів за рахунок майна боржника, що є предметом забезпечення, здійснюється в позачерговому порядку).

Наведені вище постанови Верховного Суду України не містять категоричного висновку про те, що майновий поручитель повинен нести відповідальність перед заставодержателем за невиконання боржником основного зобов'язання у розмірі більшому, ніж вартість предмета іпотеки. Відтак, у разі невиконання основним боржником зобов'язання, забезпеченого заставою майна майнового поручителя, заставодержатель як кредитор, у змозі вимагати виконання основного зобов'язання як від боржника та майнового поручителя разом, так і від будь-кого з них окремо, а у разі

пред'явлення таких вимог до майнового поручителя у справі про банкрутство, останній відповідає в межах взятих на себе перед заставодержателем зобов'язань згідно умов договору застави з відповідним відображенням вимог кредитора-заставодержателя у реєстрі вимог кредиторів та з дотриманням процедури реалізації заставного майна в ході провадження у справі про банкрутство.

Обмежений розмір відповідальності майнового поручителя також підтверджується судовою практикою. Так, відповідно до висновку Верховного Суду у постанові від 23 травня 2018 р. у справі № 910/20991/16 [132] майновий поручитель як заставодавець не є боржником за забезпеченим заставою зобов'язанням, тому його відповідальність перед кредитором обмежується винятково вартістю предмета застави (при переході права власності на предмет застави до заставодержателя) або сумою, одержаною в результаті продажу предмета застави. Тобто задоволення вимог за основним зобов'язанням з іншого майна майнового поручителя не передбачено.

Особливості цього питання у справі про банкрутство полягають в тому, що кінцева вартість заставного майна для цілей проведення розрахунків із забезпеченим кредитором формується в момент його реалізації за наслідком якої з дотриманням вимог Кодексу України з процедур банкрутства застава припиняється, а вимоги забезпеченого кредитора вважаються погашеними.

Через нечіткість формулювання абзацу третього ч. 2 ст. 45 Кодексу України з процедур банкрутства для того, щоби суб'єкт відповідного припису був у змозі передбачити наслідки застосування цієї норми під час визначення вимоги до майнового поручителя, неможливо забезпечити розумну передбачуваність судових рішень, ухвалених за результатом розгляду вимог забезпечених кредиторів. Ураховуючи викладене, Верховний Суд у складі судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у постанові Верховного Суду у складі судової палати

для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 4 лютого 2021 р. у справі № 904/1360/19 [135] з метою уніфікації судової практики щодо визначення розміру забезпечених вимог кредиторів дійшов висновку, що вимоги кредитора до майнового поручителя (якщо інше не передбачене договором застави або немає заяви кредитора про відмову від забезпечення) є забезпеченими в цілому, незалежно від облікової оцінки предмета застави, що визначена сторонами в договорі застави.

Слід погодитись з правовою позицією Верховного Суду, що викладена у постанові від 4 лютого 2021 р. у справі № 904/1360/19 [135]. На думку Суду, підхід щодо визначення забезпечених вимог кредитора виключно в розмірі вартості предмета застави, що узгоджена між кредитором та майновим поручителем у договорі, є помилковим, бо має наслідком порушення прав та інтересів такого кредитора у випадку продажу предмета застави за ціною, вищою, аніж та, яка визначена сторонами в договорі застави, та не відповідає змісту забезпечувального зобов'язання, що передбачає використання коштів від реалізації заставленого майна на задоволення вимог заставодержателя. З позиції Суду помилковим є і другий підхід, адже внаслідок його застосування матиме місце порушення прав та інтересів інших кредиторів, бо кредитор у цьому разі отримує можливість задовольнити заявлені ним вимоги не лише за рахунок предмета застави, а й за рахунок іншого майна. Оцінка предмета застави сторонами на момент укладення договору не впливає на обсяг забезпеченого зобов'язання у разі звернення стягнення на предмет застави.

Такий підхід видається виправданим, оскільки він дозволяє мінімізувати випадки, які з великою вірогідністю можуть ставати предметом спорів між суб'єктами заставних правовідносин, та це дозволить змодельовати їх поведінку та самим обирати належний спосіб захисту суб'єктивних прав. Так, кредитор у змозі на свій розсуд обирати, чи брати йому участь у зборах кредиторів та засіданнях комітету кредиторів майнового поручителя з правом вирішального голосу, впливати на хід

процедури і брати на себе відповідні ризики при недостатності майна, чи подавати заяву про визнання вимог повністю забезпеченими, обмежуючись заходами впливу на хід процедури банкрутства виключно щодо заставленого майна, погодження умов його зберігання та реалізації, чи брати участь у зборах кредиторів тільки з правом дорадчого голосу.

Разом з тим слід враховувати специфіку зобов'язань майнового поручителя, а саме те, що правовідношення за участі майнового поручителя та кредитора мають акцесорний характер щодо основного зобов'язання. При цьому майновий поручитель фактично позбавлений можливості вплинути на правовідносини, які виникли з основного договору, що має ознаки визначення його як слабкої сторони, і, вступаючи у заставні правовідносини з кредитором, майновий поручитель брав на себе тільки ризики втрати майна, яке було передано у заставу, а не іншого майна, яке належить йому на праві власності, звернення стягнення на яке може призвести до повної неплатоспроможності. Б. М. Поляков, наголошував на існуванні саме п'яти основних ознак неплатоспроможності, серед яких: характер грошових зобов'язань; базовий розмір грошових вимог; спірність вимог; строк несплати; наявність виконавчого провадження [118, с. 81]. Отже, саме базовий розмір грошових вимог відображає ризики втрати майна майнового поручителя.

З викладеного можна дійти висновку, що майновий поручитель потребує особливого правового захисту як слабка сторона акцесорних правовідносин, доля яких залежить від основного зобов'язання і на яку не в змозі вплинути майновий поручитель як заставодавець.

Поряд із цим, існує протилежна проблема, пов'язана з добросовісною поведінкою самого майнового поручителя. Так, за наявності необхідних доказів будь-які правочини, вчинені боржниками чи майновими поручителями у період існування у них таких зобов'язань, внаслідок виконання яких вони втрачають платоспроможність, можуть бути визнані судом недійсними за умови підтвердження сумнівів у частині

добросовісності та доведення ознак фраздаторності правочину (правочину, що вчинений майновим поручителем або боржником на шкору кредиторам).

Безперечно, сторонам правовідносин майнової поруки слід враховувати ризики визнання недійсними правочинів боржника на підставі норм Кодексу України з процедур банкрутства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 42 згаданого кодексу правочини, які були вчинені боржником вже після відкриття провадження у справі про банкрутство, чи вчинені протягом трьох років, які передували відкриттю провадження про банкрутство, за заявою арбітражного керуючого або кредитора можуть бути визнані господарським судом недійсними за умови, що завдали збитків боржнику або кредитору (кредиторам), якщо сам боржник взяв на себе зобов'язання застави з метою забезпечення грошових вимог.

Помітно при цьому, що в абзаці третьому ч. 2 ст. 45 Кодексу України з процедур банкрутства не чітко визначено обсяг зобов'язань майнового поручителя, що унеможлиблює забезпечення передбачуваності майбутніх судових рішень, ухвалених за результатом розгляду вимог забезпечених кредиторів, і може мати місце порушення прав та інтересів самого майнового поручителя та інших його кредиторів.

При цьому вбачається за необхідне внести зміни у ч. 2 ст. 45 Кодексу України з процедур банкрутства, зокрема в положення про те, що забезпечені кредитори можуть повністю або частково відмовитися від забезпечення; якщо вартості застави недостатньо для покриття всієї вимоги, кредитор повинен розглядатися як забезпечений лише в частині вартості предмета застави; залишок вимог вважається незабезпеченим. Доцільно викласти зазначену частину норми у такій редакції: «Забезпечені кредитори можуть повністю або частково відмовитися від забезпечення. Якщо вартості предмета застави недостатньо для повного покриття вимоги, то кредитор має розглядатися як забезпечений лише в частині вартості предмета застави, крім випадків, коли заставадавцем є майновий поручитель. Залишок вимог вважається незабезпеченим».

З метою забезпечення балансу інтересів учасників заставних правовідносин, недопущення проблем у правозастосуванні доцільно доповнити абзаці третьому ч. 2 ст. 45 Кодексу України з процедур банкрутства положенням про те, що зазначені в цьому абзаці положення не застосовуються, у випадку, якщо заставодавцем є майновий поручитель.

Необхідно враховувати, що у разі реалізації предмета застави внаслідок звернення на нього стягнення заставодавцем відповідне забезпечувальне зобов'язання припиняється.

Варто мати на увазі й те, що боржник за основним зобов'язанням та майновий поручитель не є солідарними боржниками, оскільки відповідно до положень ст. 541 Цивільного кодексу України солідарна відповідальність настає лише у випадках, прямо передбачених законом або договором (ст. 541 Цивільного кодексу України). Таким чином, у разі порушення боржником основного зобов'язання солідарної відповідальності боржника та майнового поручителя законом не передбачено.

Необхідно підкреслити, що до майнового поручителя не можуть бути застосовані положення ч. 1 ст. 543 Цивільного кодексу України, що стосується солідарного обов'язку боржників, та ст. 554 Цивільного кодексу України, яка регулює наслідки порушення зобов'язання, забезпеченого порукою.

До заставних правовідносин за участі майнового поручителя також не застосовуються положення ч. 4 ст. 559 Цивільного кодексу України щодо строку пред'явлення вимог до поручителя.

На окрему увагу заслуговують випадки, коли майновий поручитель є іпотекодавцем, проте має своїх власних кредиторів, оскільки, наприклад, необхідно звернути увагу на те, що відповідно до визначення поняття іпотеки, наведеного в абзаці другому ст. 1 Закону України «Про іпотеку», якщо іпотекодавцем є майновий поручитель, то в даному випадку іпотекодержатель не отримує переважного права на задоволення своєї забезпеченої іпотекою вимоги.

Особливі правила встановлено щодо іпотеки. Законодавство України не передбачає визнання договору іпотеки припиненим, оскільки правова природа припинення іпотеки є відмінною від визнання договору припиненим. Право іпотекодавця підлягає судовому захисту за позовом іпотекодавця про визнання іпотеки припиненою, а не шляхом припинення договору іпотеки, оскільки це суперечило б положенням ст. 593 Цивільного кодексу України та ст. 17 Закону України «Про іпотеку». Таким чином, укладаючи договір іпотеки, майновий поручитель – іпотекодавець бере на себе всі ризики, пов'язані з невиконанням зобов'язання боржником (але саме в межах вартості предмета іпотеки), у тому числі й ті, що виникають унаслідок банкрутства боржника з його подальшим виключенням із Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Ліквідація юридичної особи (суб'єкта підприємництва) боржника за кредитним договором із внесенням запису про припинення до державного реєстру за наявності заборгованості боржника за таким договором не буде підставою для припинення договору про іпотеку, укладеного на забезпечення кредитного договору. Інше може бути встановлене договором між кредитором та заставодавцем, звільнення останнього від цих ризиків має бути предметом окремої домовленості між ним та кредитором. Цей правовий висновок сформований у постановках Верховного Суду України від 10 лютого 2016 р. у справі № 6-84цс15 та у справі № 6-216цс14.

Важливо, що держава часом втручається у цивільно-правові відносини, що призводить до відступлення від основних засад цивільного права. Так, 3 червня 2014 р. було ухвалено Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті». Відповідно до цього Закону нерухоме житлове майно, яке вважається предметом застави згідно Закону України «Про заставу» та/або предметом іпотеки згідно Закону України «Про іпотеку», не може бути примусово стягнуте (або відчужене без згоди власника), якщо це майно

служує забезпеченням зобов'язань громадянина України (позичальника або майнового поручителя) за споживчими кредитами, які надані йому кредитними установами – резидентами України в іноземній валюті.

Також не може бути примусово стягнуте (в інший спосіб відчужене без згоди власника) інше майно (чи майнові права), що відповідно до закону або умов кредитного договору підлягає стягненню з позичальника за недостатності коштів, які одержані стягувачем внаслідок реалізації (переоцінки) предмета застави (іпотеки) та якщо кредитна установа не в змозі відступити (продати, передати) заборгованість чи борг кредитом на користь іншої особи (у її власність).

Отже, можливо стверджувати, що заходи, яких ужито до кредитних правовідносин, пов'язані із прийняттям Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», призводять до порушення природних ринкових відносин та розбалансування цивільно-правового механізму захисту порушених прав та інтересів. При цьому в цілому цим законодавчим актом не було вирішено проблему виконання зобов'язань боржниками та майновими поручителями, оскільки було запроваджено виключно заборону на стягнення майна таких громадян, без створення альтеративних способів погашення заборгованості, що виникла в іноземній валюті, таких, наприклад, як реструктуризація заборгованості.

Необхідно підкреслити, що Кодекс України з процедур банкрутства на момент його прийняття передбачав, що Закон України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» втратить чинність через один рік із дня введення в дію цього Кодексу, тобто з 21 жовтня 2020 р. Із введенням в дію зазначеного Кодексу в українське законодавство було запроваджено таку новелу як банкрутство фізичних осіб, і визначено, що фізичні особи можуть подати заяву до господарського суду заяву про відкриття провадження у справі про її банкрутство. Під час процедур банкрутства щодо таких осіб повинні

використовуватись такі механізми, як реструктуризація заборгованості та погашення боргів.

Втім Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо мораторію на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» від 16 вересня 2020 р. внесено зміни до абзаці четвертому п. 2 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу України з процедур банкрутства: слова «через один рік» замінено словами «через вісімнадцять місяців», тобто було продовжено строк щодо втрати чинності Законом України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», а Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реструктуризації зобов'язань за кредитами в іноземній валюті та адаптації процедур неплатоспроможності фізичних осіб» від 13 квітня 2021 р. зазначене положення замінено словами «через двадцять місяців», тобто строк щодо втрати чинності Законом України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» було продовжено до 21 червня 2021 р. Наразі у зв'язку із закінченням цього мораторію є тенденція збільшення проваджень щодо визнання неплатоспроможними фізичних осіб, щодо заборгованості яких в тому числі застосовувався вказаний мораторій.

Викладене дозволяє дійти висновків, що майновий поручитель відповідає за зобов'язаннями основного боржника у розмірі вартості фактичної реалізації предмета майнової поруки, при цьому встановлені законодавцем обмеження щодо стягнення предмета іпотеки призводять до розбалансування прав та інтересів боржників і кредиторів. У зв'язку з цим, як бачиться, визнання майновим поручителем (як фізичною, так і юридичною особою) своєю неплатоспроможності започатковує ринкові механізми взаємодії кредитора, боржника та майнового поручителя, в тому числі за участі фізичних осіб – майнових поручителів.

Враховуючи все наведене, можна констатувати, що скасування мораторію на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті, в умовах необхідності відновлення кредитування є кроком для захисту прав та інтересів кредиторів, тим паче враховуючи необхідність його запровадження у зв'язку з різкою девальвацією національної валюти та необхідністю проведення реструктуризації заборгованості боржників, що виникла у відповідних кредитних відносинах, виконання яких забезпечувались майновою порукою.

При цьому необхідно враховувати, що за змістом п. 1 ч. 1 Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» протягом строку дії цього Закону не може бути примусово стягнуте (або в інший спосіб відчужене без згоди власника) нерухоме житлове майно, яке є предметом застави згідно зі ст. 4 Закону України «Про заставу» та/або предметом іпотеки згідно зі ст. 5 Закону України «Про іпотеку», за умови, що це майно є забезпеченням зобов'язань громадянина України (позичальника або майнового поручителя) за споживчими кредитами, які надані йому кредитними установами – резидентами України в іноземній валюті. А також за умови, що таке нерухоме майно використовується як місце постійного проживання позичальника/майнового поручителя, чи є об'єктом незавершеного будівництва, що перебуває в іпотеці, якщо у позичальника чи майнового поручителя у власності не перебуває інше нерухоме житлове майно. І за умови, якщо загальна площа такого нерухомого майна (об'єкта незавершеного будівництва) не перевищує 140 м. кв. для квартири та 250 м. кв. для житлового будинку.

Відповідальність майнового поручителя, який не є одночасно боржником в основному зобов'язанні, обмежується переданим у заставу майном (його вартістю, визначеною в договорі застави).

Щодо закладу, яким відповідно до ст. 575 Цивільного кодексу України є застава рухомого майна, що передається у володіння

заставодержателя або за його наказом – у володіння третій особі, зазначимо, що його перевага полягає в тому, що він, як правило, надає кредиторіві право володіння річчю, отже, встановлює безпосереднє та виключне панування над нею. Заставодержатель одержує реальне речове забезпечення, адже, маючи владу, надану йому власником, він має право розпорядитися предметом закладу і, як правило, незалежно від волі власника.

Заставодержатель, за винятком випадків, якщо інше передбачено договором, зобов'язаний: вживати заходів, необхідних для збереження предмета закладу; а коли це передбачено договором, одержувати з предмета закладу дохід в інтересах заставодавця; регулярно надсилати заставодавцеві звіт про користування предметом закладу, якщо таке допускається відповідно до ч. 1 ст. 46 Закону України «Про заставу»; застрахувати предмет закладу в обсязі його вартості за рахунок та в інтересах заставодавця; сплачувати податки та збори, пов'язані з володінням предметом закладу, за рахунок заставодавця; належно утримувати предмет закладу, нести відповідальність за втрату, пошкодження або загибель закладу, якщо не доведе, що це сталося не з його вини; негайно повідомляти заставодавця про загрозу загибелі, пошкодження предмета закладу; після виконання заставодавцем або третьою особою забезпеченого закладом зобов'язання негайно повернути предмет закладу.

Висновки до 1 розділу

1. Зобов'язання застави за участі майнового поручителя (зобов'язання майнової поруки) мають низку особливостей: а) обіймають своїм змістом як речові, так і зобов'язальні правовідносини, тому захисту підлягають як абсолютні, так і відносні суб'єктивні права; б) передбачають залучення до процедури виконання обов'язків боржника і задоволення вимог кредитора

третіх осіб (майнових поручителів); в) поєднують у собі ознаки двох самостійних способів забезпечення виконання зобов'язання: застави та поруки; г) виникають з договору, дійсність якого не залежить від дійсності основного договору, зобов'язання за яким забезпечується заставою з участю майнового поручителя; е) внаслідок того, що укладення договору застави з участю майнового поручителя не вимагає участі боржника основного зобов'язання, майнові права та інтереси останнього вимагають додаткового захисту; є) захисту в них потребують майнові права та інтереси трьох суб'єктів: кредитора, боржника та майнового поручителя.

2. Майновий поручитель потребує особливого правового захисту як слабка сторона акцесорних правовідносин, доля яких залежить від основного зобов'язання і на яку не в змозі вплинути майновий поручитель як заставодавець.

3. Враховуючи обов'язок майнового поручителя у разі випадкового знищення або випадкового пошкодження предмета застави на вимогу заставодержателя відновити знищений чи пошкоджений предмет застави або надати рівноцінний предмет, застава з участю майнового поручителя має ознаки еластичності: вона зберігає свою силу при зміні зовнішньої форми майна, яке є предметом майнової поруки.

4. Заставі за участі майнового поручителя притаманна подвійна (змішана) природа. Речовий аспект правовідносин майнової поруки виявляється через правовий зв'язок заставодержателя з майном, яке є власністю майнового поручителя і предметом застави та на яке може бути звернуте стягнення у разі порушення боржником своїх зобов'язань. Зобов'язальний аспект виявляється у наявності зобов'язальних договірних правовідносин між майновим поручителем (заставодавцем) та кредитором (заставодержателем), змістом яких є умови та порядок залучення майнового поручителя до виконання порушеного боржником зобов'язання, виконання обов'язків майнового поручителя, суброгації прав кредитора до майнового поручителя, та у виникненні зобов'язальних правовідносин між майновим

поручителем та боржником основного зобов'язання у разі порушення останнього та звернення стягнення на майно, яке є предметом застави.

5. Договір застави з участю майнового поручителя як юридичний факт є самостійним, його дійсність не залежить від дійсності основного договору, зобов'язання, за яким забезпечене заставою (майновою порукою). Момент виникнення права застави збігається з моментом укладення договору застави (майнової поруки) і залежить від його дійсності.

Зобов'язання заставодавця (майнового поручителя) перед заставодержателем повністю залежить від існування і дійсності суб'єктивного права вимоги заставодержателя як кредитора основного зобов'язання.

6. Акцесорний характер притаманний низці елементів процесу виникнення та реалізації зобов'язального правовідношення майнової поруки: 1) підставі виникнення вимоги до майнового поручителя, 2) обсягу вимоги до майнового поручителя, 3) послідовності виконання майновим поручителем вимог за основним зобов'язанням, 4) припинення зобов'язань майнового поручителя, 5) примусового виконання зобов'язань майнового поручителя.

7. Майнові права та інтереси майнового поручителя вимагають його обов'язкову участь у вирішенні питання про відступлення права вимоги, забезпеченого заставою; відступлення такого права вимоги кредитором має здійснюватися за згодою майнового поручителя.

У зв'язку з цим доцільно внести доповнення до ст. 27 Закону України «Про заставу» і доповнити тест цієї статті частиною 3 у такій редакції: «Застава з участю майнового поручителя зберігає силу і у випадках, коли у встановленому законом порядку відбувається відступлення заставодержателем забезпеченої заставою вимоги іншій особі або переведення боржником боргу, який виник із забезпеченої заставою вимоги, на іншу особу. Для укладення договору про відступлення заставодержателем такої вимоги або переведення боржником такого боргу необхідна згода майнового поручителя».

8. Підставою виникнення зобов'язальних правовідносин між боржником та майновим поручителем є виконання майновим поручителем обов'язку боржника, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 512 Цивільного кодексу України призводить до заміни кредитора в зобов'язанні – майновий поручитель стає кредитором боржника у зобов'язанні з відшкодування боржником витрат, зроблених майновим поручителем для задоволення вимог кредитора за основним зобов'язанням, яке забезпечувалося заставою.

9. Виконання майновим поручителем із власної ініціативи замість боржника обов'язку за основним зобов'язанням (у разі виникнення небезпеки втратити майно) відповідно, є суб'єктивним правом майнового поручителя, його правом суброганта як третьої особи.

10. Суб'єктивне право заставодержателя у правовідносинах майнової поруки має усічений зміст: два його елементи – право на чужі дії та право на захист – збігаються за змістом, здійснюючись внаслідок порушення основного зобов'язання боржником у зверненні стягнення на предмет застави як об'єкт права власності третьої особи (майнового поручителя).

11. Майновий поручитель зобов'язаний, якщо інше не встановлено законом або договором, задовольнити всі забезпечені заставою вимоги до боржника за свій рахунок у розмірі вартості фактичної реалізації предмета майнової поруки, що здійснюється в порядку, передбаченому законом.

12. У разі невиконання основним боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання іпотекодержатель як кредитор має право вимагати виконання основного зобов'язання як від боржника і його майнового поручителя разом, так і від будь-кого з них окремо, а у разі пред'явлення таких вимог до майнового поручителя останній відповідає в межах узятих на себе зобов'язань. Виражений у грошовій формі розмір зобов'язання майнового поручителя визначається виходячи із дійсних на відповідний момент зобов'язань боржника, які існують за основним договором, з урахуванням обсягу забезпечення за умовами забезпечувального договору.

13. Вартість предмета майнової поруки у договорі застави не може обмежувати розмір зобов'язань майнового поручителя, який не є боржником в основному зобов'язанні, позаяк сума задоволення вимог заставодержателя пов'язується з вартістю фактичної реалізації предмета застави, якщо інше не встановлено договором застави.

14. У разі невиконання основним боржником зобов'язання, забезпеченого заставою, заставодержатель як кредитор у змозі вимагати виконання основного зобов'язання як від боржника та майнового поручителя разом, так і від будь-кого з них окремо.

15. Правочини, які вчинені боржниками чи майновими поручителями у період існування у них таких зобов'язань, внаслідок виконання яких вони втрачають платоспроможність, можуть бути визнані судом недійсними за умови підтвердження сумнівів у частині добросовісності та доведення ознак фраздаторності правочину (правочину, що вчинений майновим поручителем або боржником на шкоду кредиторам).

16. Укладаючи договір іпотеки, майновий поручитель – іпотекодавець бере на себе всі ризики, пов'язані з невиконанням зобов'язання боржником (у межах вартості предмета іпотеки), зокрема й ті, що виникають унаслідок банкрутства боржника з його подальшим виключенням із Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

17. Існує практична потреба внести зміни у ч. 2 ст. 45 Кодексу України з процедур банкрутства – викласти її в такій редакції: «Забезпечені кредитори можуть повністю або частково відмовитися від забезпечення. Якщо вартості предмета застави недостатньо для повного покриття вимоги, то кредитор має розглядатися як забезпечений лише в частині вартості предмета застави, крім випадків, коли заставодавцем є майновий поручитель. Залишок вимог вважається незабезпеченим».

18. З метою забезпечення балансу інтересів учасників заставних правовідносин, недопущення проблем у правозастосуванні доцільно

доповнити абзац третій ч. 2 ст. 45 Кодексу України з процедур банкрутства положенням про те, що зазначені в цьому абзаці положення не застосовуються у випадках, коли заставодавцем є майновий поручитель.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [81, 82, 86, 87].

РОЗДІЛ 2.

ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ МАЙНОВОГО ПОРУЧИТЕЛЯ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ОBOB'ЯЗКУ БОРЖНИКОМ

2.1. Умови та порядок залучення майнового поручителя до виконання порушеного боржником зобов'язання

Виконання зобов'язання є одним із важливих інститутів зобов'язальних правовідносин, який ґрунтується на загальних принципах цивільного права. У загальному значенні під виконанням зобов'язання слід розуміти вчинення боржником тих дій, які є предметом договору, у нашому випадку – виконання майновим поручителем своїх обов'язків, передбачених договором застави.

Визначення застави, яке застосовувалося в цивілістиці у різні історичні періоди, підтверджує, що забезпечувальна функція застави визнана як його основна функція. Легальне визначення забезпечувальної функції застави як способу забезпечення зобов'язань закріплене у главі 49 Цивільного кодексу України. Враховуючи цю характеристику застави та законодавче визначення її змісту (ст. 572), застава виступає як спосіб забезпечення зобов'язання, у разі порушення або невиконання якого кредитор наділений правом за рахунок майна застави відшкодувати свої збитки. Отже, функція забезпечення виконання зобов'язань застави повинна бути розглянута як його основна функція, яка відбиває сутність застави [69, с. 252].

Відповідно до ст. 610 Цивільного кодексу України порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання), а тому майновий поручитель по суті своїм майном забезпечує виконання основного обов'язку, який не виконаний боржником в основному зобов'язанні.

Як зазначалося вище, право застави у правовідносинах майнової

поруки є речовим правом на чуже майно (майно третьої особи, майнового поручителя); реалізація цього права кредитором (заставодержателем) може призвести до добровільного або примусового позбавлення права власності заставодавця (майнового поручителя) на належне йому майно.

Як підкреслюють вчені, у випадках коли предметом застави є майно третьої особи, остання має здійснити правочин застави не від імені боржника, а від власного імені. Відносини між третьою особою – заставодавцем та боржником за основним зобов'язанням за своїм змістом не є заставними [169, с. 120]. Важливо також і те, що суб'єктивні права і обов'язки виникають між майновим поручителем та боржником основного зобов'язання лише внаслідок порушення останнім своїх обов'язків та реалізації права застави у спосіб, що передбачений законом або договором.

Обов'язки майнового поручителя як учасника заставних правовідносин визначаються договором, який може бути як двостороннім між кредитором (заставодержателем) та майновим поручителем, так і трьохстороннім, який укладається за участі основного боржника.

Заставодержателем є кредитор основного зобов'язання, щодо якого у майнового поручителя на підставі договору застави виникають відповідні обов'язки. Повноваження заставодержателя є динамічними і суттєво різняться в залежності від стану виконання за забезпечуванням зобов'язанням. Тут можливо виділити два періоди – до моменту порушення забезпеченого зобов'язання та після порушення забезпеченого зобов'язання. До порушення забезпеченого зобов'язання заставодержатель не в змозі звернути стягнення на заставлене майно, таке право він набуває лише після порушення забезпеченого зобов'язання. Саме «панування» заставодержателя над предметом застави в цьому часовому періоді полягає в обтяженні майна правом застави. За умови належного виконання основного зобов'язання боржником застава припиняється, відповідно у цьому випадку права звернути стягнення на заставлене майно у заставодержателя не виникає. Таке право виникає виключно внаслідок порушення зобов'язання. Це важливо,

оскільки саме в цей момент виникає обов'язок заставодавця, який кореспондує такому праву заставодержателя.

Заставодержатель може звернути стягнення на заставлене майно саме внаслідок порушення забезпеченого зобов'язання, тому, як зазначав Г. Ф. Шершеневич, головне право, яке утілює в собі сутність застави, полягає в можливості продажу предмета застави для задоволення права вимоги кредитора [188, с. 444].

Якщо впродовж дії договору застави у заставодержателя відсутня можливість безпосередньо впливати на річ у своїх інтересах без участі інших осіб (незалежно від здійснення ними будь-яких дій), то слід констатувати відсутність у нього в цьому часовому проміжку речового права. Але саме право застави щодо її предмета виникає з моменту укладення договору застави. Тож, із позиції речового аспекту застави складно пояснити відсутність панування заставодержателя над майном, яке є предметом застави, до моменту порушення забезпеченого зобов'язання. А це, у свою чергу, впливає на статус майнового поручителя.

Як відомо, застава саме з участю майнового поручителя доцільна тоді, коли довіра до боржника і встановлені заходи відповідальності не забезпечують інтересів кредитора. Наприклад, обсяг майна боржника до моменту стягнення імовірно може змінитися в бік істотного зменшення, внаслідок чого боржник не зможе забезпечити задоволення вимог кредитора. Або ж, скажімо, наявність інших кредиторів, обсяг вимог яких у сукупності може перевищити вартість майна боржника. Все це спонукає кредитора знаходити додаткові джерела забезпечення своїх інтересів.

На сьогодні самостійного нормативного-правового регулювання інституту майнової поруки немає, на ці відносини поширюються загальні норми про заставу. Зобов'язання ж майнового поручителя та порядок його залучення до виконання порушеного боржником обов'язку також не регламентовані докладно на законодавчому рівні. Значною мірою вони залежать від предмета застави.

Майновий поручитель передає в заставу майно, яке є об'єктом його приватної власності: рухомі та нерухомі речі, товари в обороті, цінні папери, майнові права. Предметом застави може бути будь-яке майно, яке не обмежене в цивільному обороті. Звісно, найбільшу цінність для застави становлять ліквідні майнові активи, тобто такі об'єкти, на які є попит і які можуть бути продані на вигідних з точки зору ринкової кон'юнктури умовах. До таких об'єктів належать, зокрема, транспортні засоби, будівлі, споруди, виробничі технології (права промислової власності), обладнання, ліквідні цінні папери, товари на складі або в обороті, право вимоги.

Згідно з ч. 1 ст. 576 Цивільного кодексу України предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема, річ, цінні папери, майнові права) за умови, що воно може бути відчужене заставодавцем і на нього може бути звернене стягнення. Частиною другою зазначеної статті встановлено, що предметом застави може бути також майно, яке заставодавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо). А ч. 4 ст. 576 Цивільного кодексу України визначає перелік об'єктів, які не можуть бути предметом застави – це культурні цінності, які є об'єктами державної чи комунальної власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання; пам'ятки культурної спадщини, занесені до Переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації. Не можуть бути предметом застави також вимоги, які мають особистий характер, та інші вимоги, застава яких заборонена законом (ч. 5 ст. 576 Цивільного кодексу України).

Найпоширенішим предметом застави, а отже й об'єктом забезпечувальних обов'язків майнового поручителя, є нерухоме майно. Майновий поручитель у змозі передавати в заставу належний йому на праві власності об'єкт нерухомості, або майнові права щодо нерухомості на підставі договору іпотеки. Науковий інтерес до проблеми саме іпотечного забезпечення обумовлений не лише порівняною інститутом іпотеки, але й теоретичними складнощами та чисельними практичними утрудненнями, які

постають при реалізації прав, що впливають з іпотеки та виконанні своїх обов'язків заставодавцями [1, с. 54].

Питання щодо поняття нерухомості та її особливостей не є предметом нашого дослідження, проте слід відзначити наявність проблем і в цьому питанні. Тому науковці, зокрема Ю. О. Заїка, рекомендують законодавцю розробити чіткі критерії нерухомого майна, адже при безсистемному підході до вирішення цього питання поняття «нерухоме майно» стає умовним, що є недопустимим у практичному сенсі, оскільки закон встановлює різний правовий режим для рухомого і нерухомого майна [14, с. 279].

Перелік об'єктів нерухомого майна, який закріплено у ст. 2 Закону України «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень», збігається з переліком, зазначеним у ст. 181 Цивільного кодексу України. Зазначений Закон визначає поняття нерухомого майна і не встановлює будь-яких винятків щодо кола об'єктів, які підпадають під це визначення. Відповідно до ч. 1 ст. 27 цього Закону державна реєстрація права власності та інших речових прав, крім державної реєстрації права власності на об'єкт незавершеного будівництва, проводиться на підставі: договору, предметом якого є нерухоме майно, речові права на яке підлягають реєстрації; свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя (у разі смерті одного з подружжя), виданого компетентним органом, чи його дубліката; свідоцтва про право на спадщину, виданого в установленому порядку, чи його дубліката; свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів) чи дубліката; свідоцтва про право власності, виданого у встановленому законом порядку, чи його дубліката; свідоцтва про право власності на нерухоме майно, виданого до 1 січня 2013 р. органом місцевого самоврядування (місцевою держадміністрацією), чи його дубліката; документу про закріплення нерухомого майна на праві оперативного управління, господарського відання; державного акта на право (приватної) власності на землю, державного акта на право постійного користування землею, виданих до 1 січня 2013 р.; судового рішення, що набрало законної

сили; ухвали суду про затвердження мирової угоди; заповіту, у якому встановлено сервітут щодо нерухомого майна; договору, яким установлена довірча власність на нерухоме майно; інших документів, які відповідно до закону підтверджують набуття, зміну або припинення прав на нерухоме майно.

Важливо відзначити, що питання застави нерухомих об'єктів докладніше врегульовані в законодавстві у порівнянні з рухомими об'єктами, оскільки діє низка спеціальних законів та підзаконних нормативно-правових актів. Враховуючи високу вартість та соціальне значення нерухомості, масштабнішою є і судова практика з означеного питання.

Популярним предметом застави є також цінні папери, проте не всі їх види. В Україні поширення набрала практика передання в заставу векселів, акцій, облігацій та депозитних (ощадних) сертифікатів. Правове регулювання застави цінних паперів, які об'єктом права власності саме майнового поручителя, не має особливостей у порівнянні з випадками, коли заставодавцем цінних паперів є сам боржник. Разом із тим ці питання регулюються цілою низкою нормативно-правових актів, що зумовлено особливістю цінних паперів як предмета заставних правовідносин.

У заставу можуть бути передані документарні та бездокументарні цінні папери. У зв'язку з цим зазначимо, що відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про депозитарну систему України» документом, який підтверджує права на цінні папери, які існують в бездокументарній формі, а також обмежень щодо прав на цінні папери є обліковий запис на депонента в депозитарній установі. Якщо ж права на відповідні цінні папери обліковуються на рахунку номінального утримувача – то це обліковий запис на рахунку власника цінних паперів в обліковій системі номінального утримувача, клієнта номінального утримувача.

Як зазначають науковці, зокрема С. І. Шимон [193, с. 167], право власності на бездокументарні цінні папери є неречовим правом власності, яке не виключає поширення на них правового режиму речей, що важливо

остільки, оскільки економічну цінність насправді мають права з цінних паперів, тобто майнові права. Цим обумовлена й специфіка відчуження цінних паперів як предмета застави.

Згідно з ч. 7 ст. 8 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» в цивільному обороті України можуть бути: пайові цінні папери, до яких належать: акції; інвестиційні сертифікати; сертифікати ФОН; акції корпоративних інвестиційних фондів; боргові цінні папери (корпоративні облігації; державні облігації України та облігації місцевих позик; казначейські зобов'язання України; ощадні сертифікати банків; депозитні сертифікати банків; векселі; облігації міжнародних фінансових організацій); іпотечні цінні папери; деривативні цінні папери (опціонні сертифікати; фондові варанти; кредитні ноти; депозитарні розписки; державні деривативи);. товаророзпорядчі цінні папери.

Встановлюючи у ст. 16 Закону України «Про заставу» загальне правило виникнення застави з моменту укладення договору застави, законодавець не передбачає винятків для бездокументарних цінних паперів. Укладення договору застави цінних паперів зумовлює необхідність звернення заставодавця до депозитарної установи, яка обслуговує ці цінні папери, з вимогою здійснення операції блокування цінних паперів, що є проявом фіксації застави бездокументарних цінних паперів.

У випадку, якщо у заставу передаються акції, слід враховувати положення Закону України «Про акціонерні товариства», Положення про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 692 від 27 травня 2014 р. [117].

Передання у заставу облігацій регулюється Положенням про порядок здійснення емісії облігацій підприємств та їх обігу, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 425 від 21 червня 2018 р. [116]. Застава ощадних (депозитних) сертифікатів здійснюється з урахуванням вимог ст. 1065 Цивільного кодексу України та

постанови Правління Національного Банку України «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій» № 516 від 3 грудня 2003 р. [146], а векселів – Уніфікованого закону про переказні та прості векселі, запровадженого Женевською конвенцією 1930 р.

Варто зазначити, що Національний Банк України затвердив низку змін до нормативно-правових актів з метою забезпечити законодавче унормування процесу розміщення облігацій внутрішньої державної позики та обліку паперів, одержаних Національним Банком України у заставу. Зокрема, це стосується постанови Правління Національного банку України від 18 вересня 2018 р. № 100 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» [145], якою було внесено зміни до щодо врегулювання механізму обслуговування операцій рефінансування під заставу пулу активів. Цей документ визначив порядок здійснення операцій із блокування облігацій внутрішньої державної позики за такими операціями та встановив право Національного Банку України обліковувати при виконанні функцій депозитарної установи цінні папери банків, які передаються в заставу на його користь. Зазначені зміни сприятимуть удосконаленню взаємодії між Національним Банком України і суб'єктами заставних правовідносин, зокрема, майнових поручителів.

Для забезпечення стабільності банківської системи з урахуванням заставних правовідносин, в яких перебувають банки, Національний Банк України зобов'язав банки сформувати ефективні системи управління ризиками. Такою є вимога положення «Про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», затвердженого постановою Національного Банку України від 11 червня 2018 р. [144]. Положення містить синтез ключових рекомендацій Базеля. Передусім, запроваджує нові повноваження органів управління банком під час здійснення контролю за ризиками. Установлено жорсткі вимоги до процесів оцінювання та контролю ризиків (кредитного, ринкового, операційного,

процентного ризику банківської книги, ліквідності), їх фіксації та реагування на них відповідальними особами та органами банку.

Використання цінних паперів як предметів застави, з одного боку, є менш витратним щодо процедури звернення стягнення на них, порівняно з іншими видами майна, а з іншого – зумовлює додатковий ризик, пов'язаний з їх ліквідністю. Саме тому найчастіше предметом застави стають цінні папери з фіксованою дохідністю [199, с. 90].

Щодо процедурних аспектів залучення майнового поручителя до погашення збитків кредитора, завданих боржником, який порушив основне зобов'язання, зазначимо, що відповідно до ч. 1 ст. 587 Цивільного кодексу України особа, яка володіє предметом застави, має низку обов'язків. Тож, у разі, якщо предмет застави зберігається у володінні майнового поручителя (заставадателя) і інше не встановлено договором, він зобов'язаний вживати заходів, необхідних для збереження предмета застави, зокрема, утримувати його належним чином, негайно повідомляти другу сторону договору застави про виникнення загрози знищення або пошкодження предмета застави.

За загальним правилом, звернення стягнення на предмет застави (відповідно до ч. 1 ст. 590 Цивільного кодексу України) здійснюється за рішенням суду. Інше може бути встановлене договором або законом. Аналогічне правило установлене у ст. 20 Закону України «Про заставу»: звернення стягнення на заставлене майно здійснюється за рішенням суду, третейського суду, на підставі виконавчого напису нотаріуса; інший порядок може бути передбачений спеціальним законом або договором застави.

Відповідні норми містяться також в Законі України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень». Так, ч. 1 ст. 23 передбачає, що у разі порушення боржником забезпеченого обтяженням зобов'язання або договору, на підставі якого виникло забезпечувальне обтяження, обтяжувач має право одержати задоволення своєї вимоги за рахунок предмета обтяження відповідно до черговості із встановленим пріоритетом. Інше може бути передбачене законом чи договором. Звернення

стягнення на предмет обтяження здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса в порядку, встановленому законом, або в позасудовому порядку. Обтяжувач, який ініціює звернення стягнення на предмет застави, до початку процедури звернення стягнення має зареєструвати в Державному реєстрі відомості про звернення стягнення на предмет обтяження (ст. 24 зазначеного Закону). Якщо ж обтяжувач намірений звертати стягнення на предмет обтяження в позасудовому порядку, то він зобов'язаний одночасно з реєстрацією в Державному реєстрі відомостей про звернення стягнення на предмет обтяження надіслати боржникові та іншим обтяжувачам письмове повідомлення про порушення зобов'язання, забезпеченого обтяженням (ст. 27 Закону).

Таким чином, законодавець визначив імперативні вимоги: для звернення стягнення на предмет застави необхідно письмово повідомити боржника та зареєструвати в Державному реєстрі відомості про звернення стягнення на предмет застави.

Аналогічну позицію сформовано у постановах Великої Палати Верховного Суду від 24 квітня 2018 р. у справі № 202/29241/13-ц та від 16 травня 2018 р. у справі № 320/8269/15-ц, а також у постановах Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26 листопада 2018 р. у справі № 755/11989/16-ц, від 12 грудня 2018 р. у справі № 755/11816-ц та від 16 грудня 2019 р. у справі № 759/4658/17.

Якщо протягом 30 (тридцяти) днів з моменту реєстрації в Державному реєстрі відомостей про звернення стягнення на предмет застави основне зобов'язання боржника, виконання якого забезпечене заставою, залишається невиконаним та якщо предмет застави знаходиться у володінні боржника, останній зобов'язаний на першу вимогу заставодержателя негайно передати предмет застави у володіння обтяжувача. До моменту завершення процедури звернення стягнення обтяжувач зобов'язаний вживати заходи щодо збереження відповідного рухомого майна відповідно до вимог, закріплених у ст. 8 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію

обтяжень».

Зазначений Закон пов'язує подальші дії заставодержателя (стягувача) із виконанням боржником вимоги усунути порушення зобов'язання або передати предмет застави у володіння заставодержателя, а також установлює 30-тиденний строк для її виконання, початок якого пов'язується з моментом реєстрації в Державному реєстрі відомостей про звернення стягнення на предмет обтяження. Заставодержатель, який ініціює звернення стягнення на предмет застави, до моменту звернення стягнення має зареєструвати в Державному реєстрі відомості про звернення стягнення на предмет обтяження.

Це має практичне значення. Так, відповідно до висновку Верховного Суду у постанові від 2 вересня 2020 р. у справі № 910/11051/19 [126] ухилення від надсилання боржникові повідомлення про порушення зобов'язання, забезпеченого обтяженням та від реєстрації в Державному реєстрі відомостей про звернення стягнення на предмет обтяження, а також порушення зазначеного вище 30-денного строку, вважаються порушеннями, які унеможливають подальше вчинення стягувачем дій, які спрямовані на звернення стягнення на предмет застави.

Як відомо, за загальним правилом, заставодержатель набуває права звернення стягнення на предмет застави внаслідок невиконання боржником зобов'язання, забезпеченого заставою (ст. 589 Цивільного кодексу України). Звернення стягнення на предмет застави та задоволення за рахунок цього вимог кредитора розглядається як виконання майновим поручителем обов'язку за боржника. Наслідком цього відповідно до ст. 512 Цивільного кодексу України є заміна кредитора у зобов'язанні, що відбувається внаслідок виконання обов'язку боржника майновим поручителем; останній набуває прав кредитора щодо боржника. До нього як нового кредитора відповідно до ст. 514 Цивільного кодексу України переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на

момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом.

Проблема процедури звернення стягнення на предмет застави добре досліджена у працях вітчизняних цивілістів з питань застави, заставних правовідносин. Тому вважаємо за доцільне зосередитися на окремих аспектах, які є менш розробленими в науці та більшою мірою стосуються саме майнової поруки. Таким є питання про відступлення права вимоги до майнового поручителя. У сучасному цивільному (господарському) обороті відступлення права вимоги (цесія) стало одним з найпоширеніших правочинів, який опосередковує оборот майнових прав та сприяє динаміці ринкових відносин.

Відступлення права вимоги (цесія) по суті означає договірну передачу зобов'язальних вимог первісного кредитора новому кредитору. Відступлення права вимоги відбувається шляхом укладення договору між первісним кредитором та новим кредитором.

У доктрині цивільного права відступлення права вимоги розглядається як юридичний факт (склад), внаслідок якого відбувається зміна уповноваженої особи (кредитора) у зобов'язанні. Як зазначав О. О. Красавчиков, юридично-фактичною підставою заміни особи в зобов'язанні є угода між колишнім кредитором і особою, яка посідає його місце; до такої угоди застосовуються усі вимоги, встановлені законом про угоди й договори, а також ряд спеціальних норм, які регулюють уступку вимоги [80, с. 377].

Прихильники іншої думки стверджують, що підставою переходу прав кредитора є не цесія як спеціальна угода, а правочин, що лежить в основі цесії. На обґрунтування такої позиції, наприклад, М. І. Брагінський наводить такі докази: закон містить норми, які дозволяють зробити висновок про допустимість купівлі-продажу й дарування прав; глава про зміну осіб у зобов'язанні регулює відносини між боржником і цедентом, а також між боржником і цесіонарієм, і лише почасти – між цедентом і цесіонарієм, у зв'язку з чим постає потреба додатково регулювати відносини між цедентом і

цесіонарієм за допомогою норм про купівлю-продаж, дарування та ін.; так званий договір цесії неможливо кваліфікувати і знайти йому місце в системі договорів; за умови визнання самостійного договору цесії уможливлується обхід норм закону про заборону безоплатної передачі прав, зокрема, між юридичними особами [20, с. 464-466].

Виправданою видається позиція В. А. Белова, який зазначає, що уступкою вимоги є не найменування угоди, а саме ціль угоди, яка лежить в основі передання права вимоги іншій особі [10, с. 139-140].

Особливу позицію висловив О. О. Кот: теорія цесії як правового результату є різновидом теорії цесії як акта передання вимоги, що інтерпольований на площину цивільного законодавства. Сутність теорії цесії як правового результату зводиться до думки, що цесія ґрунтується на складному юридичному складі, основним елементом якого є договір/угода про передачу вимоги. Інші його елементи закріплені в законодавстві – це умови цесії, якими є додаткові вимоги, установлені законодавцем щодо переданого права вимоги та до правочину, на підставі якого це право вимоги передається. Де-факто, умови правочину про передання вимоги охоплюють і умови його відступлення. Крім того, з позиції сучасного закону вбачається недоцільною будь-яка спроба пов'язати перехід права вимоги саме з актом його передання, а не з угодою, яка полягає в основі переходу права вимоги. Дійсно, закон вимагає обов'язкового передання первісним кредитором новому кредитору документів, які посвідчують право вимоги (ч. 1 ст. 198 Цивільного кодексу України) [77, с. 69].

Обмеження щодо відступлення права вимоги встановлюються законом або основним договором, з якого виникло відповідне майнове право; це правило чітко визначене законом і не має зумовлювати істотних проблем на практиці. Однак, більшість прав вимоги, які виникають в цивільному обороті, забезпечені акцесорними вимогами, які кредитор має право пред'явити на основі акцесорних зобов'язань, що забезпечують виконання основного зобов'язання.

У сучасному цивільному (господарському) обороті набули поширення правовідносини факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), які регулюються низкою законодавчих та підзаконних актів. Визначення факторингу міститься у ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та ст. 1077 Цивільного кодексу України. Предметом договору факторингу також є відступлення права вимоги, проте правочин факторингу є самостійним видом та відрізняється від інших договорів з відступлення права вимоги. Зазначені правочини не є тотожними та різняться за певними критеріями: за формою вчинення договорів, за суб'єктним складом, за метою їх укладення тощо.

Щодо розмежування за предметом договору зазначимо, що при цесії може бути відступлене право як грошової, так і негрошової вимоги (передати товари, виконати роботи, надати послуги). Предметом договору факторингу відповідно до положень ст. 1078 Цивільного кодексу України може бути лише право грошової вимоги: наявної – строк платежу за якою настав, або майбутньої – грошової вимоги, яка виникне в майбутньому.

Для розмежування зазначених правочинів за формою їх вчинення слід враховувати, що правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні вчиняється у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредитору (ст. 513 Цивільного кодексу України). Вимога до форми правочину факторингу впливає з його суб'єктного складу – він завжди укладається в письмовій формі.

Відмінність зазначених правочинів за суб'єктним складом полягає в тому, що за договором відступлення права вимоги учасниками цесії можуть бути будь-яка фізична або юридична особа, а суб'єктний склад договору факторингу має три чітко визначені сторони: клієнта, яким може бути фізична чи юридична особа, що є суб'єктом підприємницької діяльності, фактора, яким може бути банк або інша банківська (фінансова) установа, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції, а також боржника (як правило, виробнича організація).

Щодо розмежування цих правочинів за метою їх укладення слід враховувати, що у розумінні п. 11 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» факторинг є фінансовою послугою.

Відступлення права вимоги (цесія) по суті означає договірну передачу новому кредитору права вимоги первісного кредитора. Отже, метою укладення правочину про відступлення права вимоги є безпосереднє передання такого права. При цесії право вимоги може бути передано як за плату, так і безоплатно. При факторингу відступлення права вимоги здійснюється виключно на платній основі; ціна факторингу визначається розміром винагороди фактора за надання клієнтові відповідної послуги. Розмір винагороди фактора може встановлюватись по-різному, зокрема, як різниця між номінальною вартістю вимоги, зазначеною у договорі, та її ринковою вартістю. Якщо право вимоги відступається за номінальною вартістю без додаткової плати, то правовідносини факторингу відсутні, а відносини сторін регулюються загальними положеннями про купівлю-продаж з урахуванням норм про заміну кредитора у зобов'язанні.

Так, Верховний Суд у постанові від 4 червня 2020 р. у справі № 916/1411/19 [136] визнав відсутність підстав для визнання недійсним договору про відступлення права вимоги, який за своєю правовою природою є договором цесії у зв'язку із відсутністю у нього умов, що є притаманними договору факторингу, а ціна відступлення права вимоги дорівнювала розміру грошових вимог.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2018 р. у справі № 909/968/16 [121] здійснено розмежування поняття факторингу та інших способів відступлення права вимоги. Зокрема, Суд зазначив, що, укладаючи договір відступлення права вимоги, особа набула право одержання прибутку у формі різниці між реальною вартістю права вимоги, що відступається, і ціною вимоги, що передбачена договором про відступлення права вимоги. Така різниця виразилася в отриманні новим

кредитором від первісного кредитора таких прав щодо боржника: а) права на отримання від боржника будь-яких грошових нарахувань та вимог, які виникли у первісного кредитора до боржника до моменту укладення цього договору; б) права вимоги, які виникають внаслідок неналежного виконання боржником кредитного договору, включаючи право на дострокове стягнення суми кредиту, процентів, а також усіх інших пов'язаних із цим сум; в) інших вимог відповідно до умов генерального договору та кредитного договору.

У згаданій правовій позиції Великої Палати Верховного Суду визначені такі характерні ознаки договору факторингу: його специфічний суб'єктний склад; його предметом може бути лише право грошової вимоги; його метою є отримання клієнтом фінансування за рахунок відступлення права вимоги до боржника; його виключно оплатний характер; його ціна визначається розміром винагороди фактора за надання клієнтові послуги; вимоги до його форми визначені у ст. 6 Закону фінансові послуги. Правочин, якому не притаманні ці ознаки, є не договором факторингу, а правочином з відступлення права вимоги (цесії).

Щодо суб'єктного складу низку правових позицій висловлено вищими судовими інстанціями держави. Так, стороною такого правочину не може бути фізична особа. Як відзначено у постанові Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 17 січня 2020 р. у справі № 916/2286/16 [133], фізична особа не є фінансовою установою, не є юридичною особою, вона не може надавати фінансові послуги згідно з положеннями законодавства. Разом із тим, у постанові від 18 квітня 2019 р. у справі № 911/218/18 Верховний Суд [128] дійшов висновку, що оскільки спірна угода передбачає купівлю-продаж права вимоги та є за своєю правовою природою договором відступлення права вимоги, суб'єктний склад на укладення яких не обмежений нормами цивільного законодавства, то наявність у особи як нового кредитора ліцензії, необхідної для здійснення фінансових послуг факторингу, не вимагається.

Важливо, що на практиці наявні механізми для придбання не тільки

фінансовими установами, але й будь-якими фізичними та юридичними особами права вимоги до майнового поручителя за реальною (ринковою, фактичною), а не за номінальною вартістю. Так, зокрема, у випадку, якщо одна фінансова установа продає право вимоги іншій фінансовій установі з різницею у ціні (а це за правовою природою відповідає договору факторингу), а тоді вже та фінансова установа, що придбала право вимоги за фактичною вартістю, здійснює продаж по первісній вартості свого придбання особі, яка виявила відповідну заінтересованість, що не є фінансовою установою.

По суті за своїм характером договір факторингу має ознаки удаваного, оскільки фактично мають місце відносини, що склалися між первинним продавцем та кінцевим покупцем, оскільки плата за договором факторингу може бути у формі різниці між реальною ціною вимоги і ціною, передбаченою в договорі, право вимоги за яким передається.

З викладеного можна зробити висновок, що з метою забезпечення балансу інтересів учасників заставних правовідносин та розвитку цивільного обороту, а також для забезпечення вимог добросовісності, справедливості, розумності варто змінити підходи до розмежування факторингу та простої цесії, враховуючи можливості придбання права вимоги на підставі правочину про відступлення права вимоги (цесії) не тільки за номінальною, але й реальною вартістю. Це має надати додаткові механізми захисту і прав майнового поручителя.

Окремої уваги заслуговує проблема виконання порушеного боржником обов'язку правонаступниками майнового поручителя. Правонаступником відповідно до цілей нашого дослідження є фізична та/або юридична особа, до якої перейшли права та обов'язки майнового поручителя внаслідок його смерті (фізичної особи) чи припинення (юридичної особи). У разі невиконання зобов'язання основним боржником, правонаступники майнового поручителя повинні виконати відповідні зобов'язання, визначені у договорі застави.

Сучасному цивільному праву відомі два випадки настання універсального правонаступництва – спадкування (спадкове правонаступництво) та припинення юридичної особи [77, с. 130]. Відмінністю універсального правонаступництва є загальний перехід і прав, й обов’язків від первісного суб’єкта права до його правонаступника. Б. Б. Черепакін у зв’язку з цим відзначав, що за універсального правонаступництва майно особи як сукупність належних їй прав та обов’язків переходить до правонаступників як єдине ціле, причому в цій сукупності єдиним актом переходять всі окремі права й обов’язки, які належали на момент правонаступництва праводавцю, незалежно від того, виявлені вони до цього моменту чи ні [185, с. 20]. За універсального правонаступництва первісний учасник зобов’язання цілком витісняється із зобов’язання своїм правонаступником і переймає на себе як його права, так і обов’язки.

Відповідно до ч. 1 ст. 104 Цивільного кодексу України юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації; внаслідок реорганізації юридичної особи майно, права та обов’язки переходять до правонаступників.

Окремим випадком є банкрутство. Щодо виконання порушеного боржником зобов’язання у процедурах банкрутства слід зазначити, що згідно з постановою Верховного Суду від 5 лютого 2019 р. у справі № 910/9131/16 [127] суд апеляційної інстанції дійшов висновку про доведення позивачем належними доказами наявності у нього права на судовий захист своїх прав як заставодержателя рухомого майна шляхом звернення у справу про банкрутство заставодавця з вимогами про визнання недійсною укладеної відповідачами спірної додаткової угоди до договору купівлі-продажу обладнання. Колегія суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду погодилася з таким висновком та визнала право кредиторів, вимоги яких включені до реєстру вимог кредиторів боржника у справі про банкрутство, на захист їхніх прав і майнових інтересів щодо задоволення

їхніх інтересів шляхом звернення до суду із заявою про визнання недійсними правочинів (договорів), вчинених боржником з іншими кредиторами чи третіми особами. Така правова позиція викладена у постанові Верховного Суду України від 24 червня 2015 р. у справі № 915/55/14.

За змістом ч. 1 ст. 27 Закону України «Про заставу» вбачається, що застава зберігає силу, якщо за однією з підстав, зазначених в законі, майно або майнові права, що складають предмет застави, переходять у власність іншої особи. Враховуючи наведені положення законодавства, у випадку відчуження заставодавцем заставленого майна на користь третьої особи право застави заставодержателя зберігає силу для нового власника обтяженого майна, а правовідносини застави між заставодержателем та новим власником предмета застави виникають з моменту набуття права власності на спірне майно новим власником та регулюються умовами договору застави, укладеного між попереднім власником як майновим поручителем (заставодавцем) та заставодержателем.

2.2. Виконання обов'язків майнового поручителя в іпотечних правовідносинах

Як відомо, майновий поручитель не є стороною основного договору, зобов'язання за яким забезпечується іпотекою. Він лише зобов'язується перед кредитором відповідати за виконання боржником договірних зобов'язань в межах вартості переданого ним у заставу (іпотеку) майна [12, с. 27]. Передаючи своє майно, об'єкт нерухомості під заставу, майновий поручитель обтяжує своє майно відповідним зобов'язанням. Як відзначалося ще в класичній цивілістичній літературі, обмеження протиставляються правам усіх третіх осіб на майно. Д. І. Мейєр, зокрема, відзначав, що обмеження не становлять права на чужу річ, бо таке право вже виділене з права власності, а становлять його межу. Унаслідок обмеження власник

позбавляється можливості вчиняти ту чи іншу дію щодо речі, тоді як відповідно до належного йому права без обмеження він міг би цю дію вчинити; або внаслідок обмеження права власності власник зобов'язується дозволити певну дію щодо речі з боку іншої особи, тоді як без обмеження міг би й не робити цього. Та часом унаслідок обмеження права власності власник зобов'язується не вчиняти певних дій [100, с. 306-307].

Як зазначає М. О. Стефанчук, обмеження виражають негативний аспект – забороняють (звужують чи виключають) окремі можливості для здійснення суб'єктом свого права і цим вони відрізняються від меж здійснення права, які відображають позитивний аспект у здійсненні суб'єктом свого права, тобто ними встановлюються можливі (дозволені чи незаборонені) варіанти поведінки суб'єкта [165, с. 62]. Можливо, саме з урахуванням цього аспекту застава розглядається не як обмеження, а як обтяження прав, а до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень» були внесені зміни, внаслідок чого в назві закону слово «обмежень» замінене терміном «обтяжень». Обтяженням відповідно до ст. 2 згаданого вище Закону є заборона або обмеження розпорядження та/або користування нерухомим майном, встановлені законом, актами уповноважених на це органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, або такі, що виникли з правочину.

Передусім, про обтяження заставою йдеться у тих випадках, коли предметом застави є нерухомі об'єкти (нерухоме майно, нерухомість), до яких якими згідно з приписами ч. 1 ст. 181 Цивільного кодексу України належать земельні ділянки та об'єкти, що на них розташовані та переміщення яких є неможливим без їх знецінення і зміни їхнього цільового призначення. Законом режим нерухомості може поширюватися на космічні об'єкти, повітряні судна, морські судна, судна внутрішнього плавання, інші речі, права на які підлягають обов'язковій державній реєстрації.

Порядком державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 1127 від

25 грудня 2015 р. [139] визначаються умови, підстави та процедуру проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, об'єкти незавершеного будівництва та їх обтяжень, перелік необхідних для її проведення документів, права та обов'язки суб'єктів у сфері державної реєстрації прав.

Відповідно до ст. 191 Цивільного кодексу України одним з об'єктів нерухомості є підприємство як єдиний майновий комплекс, який у цілому або його частина можуть бути предметом застави. Проте положення, що регулюють відносини щодо іпотеки майнового комплексу підприємства, із Закону України «Про заставу» були вилучені разом із всім розділом II «Іпотека» при прийнятті Закону України «Про іпотеку». Тоді як Закон України «Про іпотеку» не містить жодної вказівки на майновий комплекс підприємства як на предмет іпотеки; не охоплюється такий майновий комплекс і визначенням поняття нерухомого майна (нерухомості) в абзаці другому ст. 1 Закону України «Про іпотеку». Отже, згаданий Закон не передбачає передання в іпотеку майнового комплексу підприємства, тож такий об'єкт не може бути предметом іпотеки. Виникає, однак, питання про спосіб подолання колізії між нормами Закону України «Про іпотеку» і прямою вказівкою у ч. 4 ст. 190 Цивільного кодексу України на те, що майновий комплекс підприємства може бути об'єктом застави (іпотеки).

Як підкреслює А. Р. Чанишева, положення ч. 4 ст. 190 Цивільного кодексу України цілком логічно могло б кваліфікуватися як спеціальне, що зберегло чинність після прийняття та введення в дію Закону України «Про іпотеку». Втім у п. 2 Прикінцевих положень Закону України «Про іпотеку» зазначено, що раніше прийняті законодавчі акти не можуть застосовуватися в частині, в якій вони суперечать цьому Закону. Отже, не підлягає застосуванню і положення ч. 4 ст. 190 Цивільного кодексу України, а єдиний майновий комплекс підприємства предметом іпотеки бути не може [184, с. 35-37].

При цьому в юридичній літературі висловлюється думка про необхідність законодавчого встановлення жорсткіших вимог при переданні в іпотеку підприємства та закріпити норму, яка передбачає виникнення в іпотекодержателя права звернення стягнення на майно цілісного майнового комплексу підприємства, що передається в забезпечення виконання зобов'язання, не раніше, ніж через один рік з моменту укладання договору про іпотеку [151, с. 157].

На нашу ж думку, такий підхід призведе до надмірного державного регулювання у цій сфері й обмежуватиме права та інтереси учасників цивільних правовідносин. Але таке рішення може бути корисним у випадках приватизації державного чи комунального майна та в разі відновлення платоспроможності суб'єкта шляхом виконання плану санації у межах справи про банкрутство. А також видається раціональним у випадках, коли держава виступатиме заставодавцем, зокрема, майновим поручителем, за зобов'язаннями державних підприємств, установ та організацій. Адже, як відомо, у низці випадків держава Україна виступає учасником цивільних правовідносин. Це можливо, зокрема, коли держава укладає міжнародні договори позики, застави, виступає гарантом по договорах та ін. [17, с. 100].

Закон України «Про іпотеку» містить цілу низку норм диспозитивного характеру щодо прав та обов'язків сторін за договором. Зокрема, ст. 5 Закону України «Про іпотеку» передбачає, що ризик випадкового знищення, пошкодження або псування предмета іпотеки несе іпотекодавець (яким є майновий поручитель), якщо інше не встановлено договором.

Вартість предмета іпотеки згідно закону визначається за згодою між майновим поручителем та іпотекодержателем або шляхом оцінювання предмета іпотеки суб'єктом оціночної діяльності. У випадках, передбачених законом, оцінка предмета іпотеки має проводитися виключно суб'єктом оціночної діяльності.

За загальним правилом, на майнового поручителя покладається обов'язок страхування предмета іпотеки на його повну вартість від ризиків

випадкового знищення, пошкодження або псування, якщо тільки цей обов'язок за договором не покладено на іпотекодержателя. У разі, якщо майновий поручитель не застрахував предмет іпотеки і за договором іпотеки такого обов'язку не покладено на іпотекодержателя, то відповідно до ст. 8 Закону України «Про іпотеку» останній має право самостійно застрахувати предмет іпотеки та вимагати від майнового поручителя негайно відшкодувати всі витрати, що здійснені ним у зв'язку зі страхуванням предмета застави.

Відповідно до вимог ст. 9 зазначеного Закону іпотекодавець має також право розпорядження предметом іпотеки, тобто має можливість визначити юридичну долю предмета іпотеки, зокрема, передати право власності на неї третій особі. Право розпорядження є невід'ємною правомочністю власника і здійснюється особисто іпотекодавцем.

За приписами ст. 9 Закону України «Про іпотеку» іпотекодавець має право володіти та користуватися предметом іпотеки відповідно до його цільового призначення. Володінням іпотекодавця предметом іпотеки є його фактичне фізичне чи господарське панування над майном, яке не поєднане з отриманням його корисних властивостей. Володіння може переходити до інших осіб (не власників) відповідно до закону чи договору.

Крім того, якщо інше не передбачене законом чи іпотечним договором, згідно зі ст. 10 згаданого вище Закону іпотекодавець повинен за власний рахунок вживати усіх заходів, необхідних для збереження предмета іпотеки, включаючи забезпечення поточного ремонту, відновлення несуттєвих ушкоджень, експлуатацію за призначенням за принципом раціональності, а також у разі потреби здійснювати захист предмета іпотеки від протиправних посягань третіх осіб.

Наведені норми Закону України «Про іпотеку» цілком кореспондуються з приписами ст. 322 Цивільного кодексу України, відповідно до якої власник зобов'язаний утримувати майно, яке є об'єктом

його права власності. З цього випливає, що іпотекодавець несе на собі тягар повноцінного й належного утримання предмета іпотеки.

Суб'єктивні права та законні інтереси майнового поручителя можуть бути порушені, зокрема, внаслідок недобросовісних діянь сторін основного зобов'язання, наслідком чого може бути припинення договору іпотеки. Проте в договорах з участю майнового поручителя є свої особливості. Так, відповідно до правової позиції Верховного Суду, системний аналіз положень статей 3, 17 та 49 Закону «Про іпотеку» свідчить про те, що припинення іпотеки у зв'язку із застосуванням цього Закону є правом суду, рішення якого приймається з урахуванням конкретних обставин справи. При цьому варто враховувати строки основного договору, обсяг заборгованості, а також встановлені у справі обставини, а саме: чи продовжується дія основного договору після звернення стягнення на предмет іпотеки; чи звернуто стягнення на всю суму заборгованості; які саме наслідки збереження або припинення іпотеки, враховуючи інтереси обох сторін основного договору та договору іпотеки; підстави відмови іпотекодержателя від отримання предмета іпотеки; добросовісність сторін тощо. Якщо строк основного (кредитного) договору не сплинув, то це не є підставою для відмови від повного або часткового погашення боргу за рахунок нереалізованого за наслідками торгів предмета іпотеки, адже порушує права боржника на його законне очікування прийняття предмета іпотеки в рахунок погашення боргу та штучно збільшує заборгованість боржника за основним (кредитним) договором [134]. Така правова позиція очевидно є цілком обґрунтованою щодо випадків, коли заставодавцем є боржник в основному кредитному зобов'язанні, яке може виконуватися частинами. Проте, враховуючи той факт, що вона сформована в інтересах захисту права боржника на його «законне очікування прийняття предмета іпотеки в рахунок погашення боргу», вона не може бути виправданою, якщо заставодавцем виступає майновий поручитель. Насамперед, у випадках, коли договір про майнову поруку укладається без участі самого боржника, який у цій ситуації

зазначеного права на «законне очікування» не має. З цього слідує висновок, що зазначена правова позиція не має застосовуватися до вирішення спірних правовідносин, які випливають із забезпечення іпотекою кредитних договорів з участю майнового поручителя.

Закон не визначає і не може визначати, в якій саме формі може бути виражена відмова кредитора основного зобов'язання прийняти запропоноване боржником виконання, а така відмова є порушенням з боку кредитора. Про таку відмову може свідчити поведінка кредитора: будь-які його дії або ухилення ним від вчинення певних дій. Доказування факту прострочення кредитора і неправомірності його поведінки щодо відмови прийняти виконання за договором здійснюється за загальними правилами доказування, передбаченими процесуальним законодавством.

Виходячи із загальних положень про зобов'язання в цілому та майнову поруку (іпотеку) зокрема, а також враховуючи принцип добросовісності, кредитор не має права відмовитися від прийняття виконання, правомірно запропонованого боржником, з тим, щоб звернути стягнення на предмет іпотеки. Водночас, у разі звернення кредитора до боржника із вимогою про виконання основного зобов'язання, боржник зобов'язаний його виконати, бо конструкція застави не передбачає ні солідарності боржників, ні заміни боржника в основному зобов'язанні іпотекодавцем – майновим поручителем.

Відповідно до ч. 1 ст. 35 Закону України «Про іпотеку» у разі порушення основного зобов'язання та/або умов іпотечного договору іпотекодержатель надсилає майновому поручителеві – іпотекодавцю та боржнику письмову вимогу про усунення порушення. В цьому документі стисло викладається зміст порушень, вимога про виконання порушеного основного зобов'язання у 30-денний строк, а також попередження про звернення стягнення на предмет іпотеки у разі невиконання цієї вимоги.

У судовій практиці таке повідомлення зазвичай кваліфікується як обов'язковий елемент процедури звернення стягнення на предмет іпотеки.

Так, Верховний Суд України звертав увагу на те, що при вирішенні спорів цієї категорії суду принципово важливо встановити факт невиконання або неналежного виконання основного зобов'язання. Тільки за цієї умови суд і в змозі звернути стягнення на предмет іпотеки, якщо з матеріалів справи вбачається, що іпотекодавцю та/або боржнику не направлялася письмова вимога, як це прописано у ст. 35 Закону України «Про іпотеку»; у цих випадках подання позову про звернення стягнення на предмет іпотеки є передчасним, у задоволенні такого позову має бути відмовлено.

Своєрідну позицію висловлював Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який роз'яснив, що невиконання вимог ч. 1 ст. 35 Закону України «Про іпотеку» не є перешкодою для реалізації права іпотекодержателя звернутись у будь-який час за захистом своїх порушених прав до суду, оскільки іпотекодавець у судовому засіданні має можливість заперечувати проти вимог іпотекодержателя, що відповідає положенням ст. 124 Конституції України [142].

Погодимось з висновками О. А. Беляневич [11, с. 46] про те, що на підставі ч. 1 ст. 523 Цивільного кодексу України іпотека припиняється у разі, якщо майновий поручитель не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником, який перейняв обов'язки первісного боржника внаслідок правонаступництва. Якщо боржником є господарське товариство, то зміна суб'єктного складу власників корпоративних прав, що обумовлює зміну відносин корпоративного контролю (в сенсі вирішального впливу на діяльність з боку нових власників корпоративних прав), внаслідок аналогії закону (ч. 1 ст. 523 Цивільного кодексу України) також має розглядатися як підстава припинення іпотеки за участю майнового поручителя, якщо останній не погодився забезпечувати виконання обов'язків боржника внаслідок настання таких обставин.

Зауважимо, що передання учасником товариства своєї частки в іпотеку не позбавляє його прав як учасника і не обмежує його можливості брати участь в управлінні товариством [111]. Таким чином, іпотека обмежує

можливість розпоряджатися часткою, але не обмежує можливості здійснювати права з частки. Отже у разі, якщо майновий поручитель передав у заставу свою частку в господарському товаристві, він не в змозі розпорядитися своєю часткою, проте у змозі здійснювати свої права з частки.

У випадку, коли кредитор відповідно до ч. 1 ст. 35 Закону України «Про іпотеку» має надіслати письмову вимогу про усунення порушення основного зобов'язання, до майнового поручителя не переходить обов'язок виконання основного зобов'язання і місце боржника він не заступає. Кредитор не в змозі відмовитись від прийняття виконання, правомірно запропонованого боржником, з метою одержати виконання від майнового поручителя і звернутись з вимогою безпосередньо до останнього, адже це, насамперед, суперечить розумності та добросовісності як загальним засадам цивільного законодавства (ст. 3 Цивільного кодексу України), сутності іпотеки як такої та призводить до штучної заміни боржника в основному зобов'язанні. Якщо кредитор ухиляється від прийняття виконання основного зобов'язання боржником, він не має права звернутися до майнового поручителя із вимогою про виконання акцесорного зобов'язання.

Важливо при цьому, що у разі виконання майновим поручителем акцесорного зобов'язання, якщо його майна недостатньо для повного погашення боргу, кредитор має право звернутися до боржника за основним зобов'язанням із вимогою про виконання ним свого обов'язку у частині, якої не вистачає. Так, у листі Верховного Суду України від 1 лютого 2015 р. «Аналіз судової практики застосування судами законодавства, яке регулює іпотеку як заставу нерухомого майна» [3] зазначалося, що положення ч. 1 ст. 11 Закону України «Про іпотеку», де встановлена відповідальність майнового поручителя за невиконання боржником основного зобов'язання виключно в межах вартості предмета іпотеки, передбачає право кредитора стягнути непокриту предметом іпотеки суму боргу з боржника у разі, якщо вартість іпотечного майна є меншою від заборгованості за основним зобов'язанням.

2.3. Особливості зобов'язань майнового поручителя при заставі майнових прав

Відповідно до закону (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про заставу» та ін.) предметом застави можуть бути різноманітні майнові права, передусім право вимоги. В юридичній літературі майнові права визначаються як суб'єктивні права учасників правовідносин, пов'язані з володінням, користуванням та розпорядженням майном, а також з майновими вимогами, що виникають між учасниками цивільного обігу з приводу розподілу цього майна та обміну (товарами, послугами, роботами, грошима тощо) [36, с. 434].

Не можуть бути предметом застави права вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом. Особистими правами, які нерозривно пов'язані з особою носія є, зокрема, право на відшкодування моральної шкоди, право на відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю особи, право відчужувача за договором довічного утримання вимагати від набувача виконання покладених на нього обов'язків тощо.

Відповідно до положень ст. 2 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» майнові права і обов'язки як предмет обтяжень визначено як рухоме майно.

У науковій літературі до договорів про заставу майнових прав ставляться спеціальні вимоги. Так, С. В. Нижний визначив перелік істотних умов договору застави майнових: зміст, строк виконання, обсяг зобов'язання, забезпеченого заставою, опис змісту права вимоги, що є предметом застави, опис зобов'язання, з якого випливає право вимоги, інші умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін має бути досягнута згода [104, с. 10].

Предметом застави (іпотеки) можуть бути майнові права на об'єкт незавершеного будівництва (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про іпотеку»). Іпотечний договір, предметом іпотеки за яким є майнові права на нерухомість, будівництво якої не завершено, посвідчується нотаріусом на

підставі документів, що підтверджують майнові права на цю нерухомість. Предметом іпотеки можуть бути майнові права на нерухомість, яка є об'єктом будівництва (ч. 1 ст. 10 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю»).

Чинне законодавство України жодним чином не забороняє передання під заставу корпоративних прав, а останні володіють усіма необхідними для цього властивостями, а тому корпоративні права на частку в статутному капіталі юридичної особи чи акції акціонерного товариства можуть бути предметом застави. Корпоративні права вважаються найскладнішим предметом застави. Як зазначає О. С. Пелипенко, щодо рухомого та нерухомого майна, цінних паперів питання застави на сьогоднішній день є більш-менш врегульованими, втім проблема застави корпоративних прав багато років поспіль породжує численні дискусії [109, с. 32].

Зміст договору застави корпоративних прав має деякі особливості, порівняно із договором застави інших предметів застави, тому варто їм приділити окрему увагу.

Корпоративні права, як випливає з ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України, – це права особи, частка якої визначена в статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Вкладами учасників господарського товариства згідно з ч. 1 ст. 86 Господарського кодексу України можуть бути споруди, будинки, обладнання, інші матеріальні цінності, майнові права, кошти, в тому числі в іноземній валюті. А відповідно до ч. 2 ст. 115 Цивільного кодексу України вкладом до статутного капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі, майнові чи інші відчужувані права, які мають

грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом.

При цьому слід враховувати, що згідно з ч. 2 ст. 21 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» статутом товариства може бути встановлено, що відчуження частки (її частини) та передання її в заставу допускається лише за згодою інших учасників. Також у ч. 4 ст. 21 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» законодавець надав учаснику товариства право вимагати нотаріального посвідчення правочину про заставу частки такого учасника у статутному капіталі товариства та скасування такої вимоги; відповідні відомості про це вносяться до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Така вимога учасника, а також скасування учасником цієї вимоги є одностороннім правочином і підлягає нотаріальному посвідченню.

Окрема вимога встановлена законом щодо звернення стягнення на корпоративні права, які є предметом застави. Наприклад, за вимогами ч. 8 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» у разі виникнення права звернення стягнення на акції приватного акціонерного товариства у зв'язку з їх заставою відчуження таких акцій здійснюється з дотриманням переважного права акціонерів на придбання цих акцій.

При цьому вважаємо за можливе запропонувати законодавцю скасувати положення ч. 3 ст. 24 Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до якої акціонерне товариство не має права приймати в заставу власні цінні папери, адже у зв'язку з невеликим обсягом фондового ринку практика застосування ч. 3 ст. 24 Закону України «Про акціонерні товариства» не є сформованою.

Як відзначають науковці, застava корпоративних прав не виключає можливості зменшення вартості майна господарського товариства, а отже – не виключає недобросовісних дій такого товариства в період дії договору застави. У будь-який момент після укладення договору застави товариство може позбутися цінних активів або в інший спосіб погіршити своє фінансове

становище. У цьому випадку в інтересах кредитора краще обтяжувати безпосередньо майно товариства, а не корпоративні права. Заставодавцем у такому разі буде виступати саме товариство [109, с. 78].

З метою захисту своїх прав, до прикладу, заставодержатель у змозі встановлювати для майнового поручителя – заставодавця такі вимоги: не здійснювати продаж частки у статутному капіталі майнового поручителя без попереднього письмового погодження з кредитором, окрім, наприклад, випадків продажу акцій в рамках реструктуризації, зі збереженням без змін остаточної структури бенефіціарів; підтримувати частку власного капіталу на рівні не менше 25%, розрахованої згідно аудиторської річної звітності, складеної у відповідності до міжнародних чи національних стандартів фінансової звітності; не закривати без письмової згоди банку будь-який з поточних рахунків, які відкриті майновим поручителем у банку, що є кредитором; повідомляти кредитора про реорганізацію та зміну найменування майнового поручителя до дати прийняття компетентним органом майнового поручителя рішення про відповідні зміни; не ініціювати процесу припинення або ліквідації юридичної особи майнового поручителя або відкриття провадження у справі про банкрутство.

Але в договорі між заставодержателем і майновим поручителем не можуть встановлюватися права та обов'язки для третіх осіб, і, наприклад, будь-яка фізична чи юридична особа може ініціювати процедуру банкрутства юридичної особи, корпоративні права щодо якої передано в заставу. При цьому у ч. 1 ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства передбачено, що з дня ухвали господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури припиняються повноваження власника майна банкрута. Отже, у разі передачі в заставу частки у статутному капіталі або акцій акціонерного товариства іншої особи, що визнана банкрутом, така застава по суті буде мати нульову вартість, а тому звернення стягнення на таку частку не надасть кредитору можливість захистити свої права.

Також можуть виникнути, наприклад, питання щодо виконання емітентами цінних паперів вимог щодо розкриття на фондовому ринку регулярної інформації чи невиконання інших встановлених вимог, внаслідок чого регулятором буде прийнято рішення щодо заборони внесення змін до системи депозитарного обліку щодо цінних паперів, тобто по суті призведе до заблокування цих цінних паперів.

При цьому слід враховувати, що законодавством України передбачено випадки субсидіарної відповідальності, зокрема холдингової компанії через дії або бездіяльність якої підприємство визнане банкрутом [19, с. 157].

Як відомо, майновий поручитель бере на себе зобов'язання погасити борг замість основного боржника в межах вартості того майна, яке передається ним в заставу, а тому заблокування таких бездокументарних цінних паперів призводить до проблем у реалізації заставного майна, і перехід права власності внаслідок проведення публічних торгів можливий тільки, наприклад, у судовому порядку при встановленні факту, що рішення державного органу щодо зазначеного блокування не відповідає законодавству України.

У ст. 24 Закону України «Про заставу» передбачено, що у випадках, коли суми, вирученої від продажу предмета застави, недостатньо для повного задоволення вимог заставодержателя, він має право, якщо інше не передбачено законом чи договором, одержати суму, якої не вистачає для повного задоволення вимоги, з іншого майна боржника в порядку черговості, передбаченої законодавством України. При цьому необхідно враховувати, що, як зауважує, Верховний Суд у постанові від 23 травня 2018 р. у справі № 910/20991/16 [132], майновий поручитель, будучи заставодавцем, не є боржником за забезпеченим заставою зобов'язанням, тому його відповідальність перед кредитором обмежується винятково вартістю предмета застави (при переході права власності на предмет застави до заставодержателя) або сумою, одержаною в результаті продажу предмета

застави. Тобто задоволення вимог за основним зобов'язанням з іншого майна майнового поручителя не передбачено.

Таким чином, є підстави вважати, що у разі передання майновим поручителем у заставу частки у статутному капіталі або акцій акціонерного товариства іншої особи, що визнана банкрутом, неможливо стягувати з майнового поручителя вартість цієї частки з іншого майна, зокрема грошових коштів; і при цьому банкрутство особи, корпоративні права на яку належать майновому поручителю, може свідчити про неналежне виконання останнім своїх обов'язків як учасника (засновника) особи, а така неможливість піддається сумніву. Важливо при цьому й те, що згідно з ч. 2 ст. 587 Цивільного кодексу України заставодавець, який володіє предметом застави, у разі втрати, псування, пошкодження або знищення заставленого майна з його вини зобов'язаний замінити або відновити це майно, якщо інше не встановлено договором.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про заставу» заміна предмета застави може здійснюватися тільки за згодою заставодержателя, якщо інше не встановлено договором або законом. Але питання заміни предмета застави при заставі корпоративних прав, зокрема частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, залишається не врегульованим на законодавчому рівні.

У випадку, що досліджується, заставодержатель може обґрунтовувати необхідність заміни предмета застави посиленням на істотну зміну обставин та застосуванням ч. 2 ст. 587, статей 593, 652, 653 Цивільного кодексу України та ст. 28 Закону України «Про заставу», але, зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 593 Цивільного кодексу України право застави припиняється, зокрема у разі втрати предмета застави, якщо заставодавець не змінив предмет застави, реалізації предмета застави, набуття заставодержателем права власності на предмет застави. Такі обставини створюють предмет спору, що буде вирішуватись у судовому порядку, що вимагає від учасників відносин додаткових ресурсів.

Можна зробити висновок, що враховуючи наведене, з метою забезпечення вимог справедливості, добросовісності та розумності у правовідносинах між кредитором, боржником та майновим поручителем варто доповнити ст. 28 Закону України «Про заставу» частиною третьою, відповідно до якої у разі передачі майновим поручителем у заставу корпоративних прав, частки у статутному капіталі іншої особи, що визнана банкрутом, встановлення факту неналежного виконання майновим поручителем своїх обов'язків як учасника (засновника) особи, заставодержатель має право одержати суму, якої не вистачає для повного задоволення вимоги, з іншого майна заставодавця в порядку черговості, передбаченої законодавством України або за домовленістю з майновим поручителем здійснити заміну предмета застави, якщо інше не передбачено договором застави.

Окремої уваги потребує проблема зобов'язань майнового поручителя та його залучення до виконання у разі застави права вимоги. Це питання здавна було предметом інтересу як практиків, так і науковців. Наприклад, для пояснення суті таких зобов'язань у науці висувалися так звані цесійні теорії – теорія умовної цесії і теорія обмеженої цесії. Вони пояснювали виникнення у заставодержателя відповідного права щодо майна заставодавця (включаючи майнового поручителя) як наслідок вчиненої на користь кредитора цесії.

Прихильники теорії умовної цесії пояснювали заставу прав як угоду цесії, укладену під відкладальною умовою, якою вважали прострочення боржника. Зобов'язання майнового боржника та право заставодержателя звернути стягнення на предмет застави виникають в момент настання відкладальної умови, а до цього часу зобов'язань заставодавця не виникає. Але теорія умовної цесії не пояснює ситуації, яка створюється як до, так і після настання зазначеної відкладальної умови. Так, до настання відкладальної умови заставодержатель має окремі правомочності щодо заставленого права вимоги, а заставодавець не є повноцінним володільцем належного йому права.

Докладний аналіз теорії умовної цесії демонструє, що вона не дає відповіді на питання, на чому саме ґрунтуються права заставодержателя до моменту прострочення боржника і чому такий заставодержатель не в змозі здійснювати всі правомочності суб'єкта відповідного права. Неясність у змісті права, на яке спирається заставодержатель до моменту прострочення, і залежність дійсного заставного права від настання умови, зашкоджують інтересам заставодержателя.

На відміну від теорії умовної цесії за теорією обмеженої цесії заставодержатель стає правонаступником з моменту укладення договору застави права вимоги, однак він обмежений цілями заставного права, тобто фактично отримує правомочність здійснити закладене право. Ця теорія пояснює існування правомочностей заставодержателя до моменту настання прострочення боржника, проте породжує низку інших питань. Так, вона не дає пояснення з питання, чому заставодавець у змозі здійснювати лише окремі правомочності, ніби залишаючись суб'єктом права? Так, незважаючи на те, що права заставодержателя щодо заставного права обмежуються саме цілями, необхідними для реалізації цього права, слід враховувати те, що за теорією обмеженої цесії в момент укладення договору застави відбувається перехід права. При цьому заставодавець також певною мірою залишається суб'єктом заставленого права вимоги. Але одне й те саме суб'єктивне право вимоги може належати виключно його носієві і не може водночас належати різним суб'єктам (звісно, в цьому разі не йдеться про випадки, коли різним суб'єктам спільно належить право на частину вимоги).

До цесійних теорій наближена теорія сингулярного правонаступництва, яка стверджує, що заставодавець віддає частину свого права, яка відповідає розміру боргу перед заставодержателем; як наслідок цієї угоди заставодержатель стає солідарним кредитором (щонайменше при неподільності предмета боргу). За цією теорією отримує пояснення, перш за все, право уповноваженої особи (заставодавця, майнового поручителя) і заставодержателя окремо або спільно затребувати виконання вимоги. Серед

слабких сторін цієї теорії вчені, зокрема, О. С. Звоницький [63, с. 209], відмічали такі: відсутність зворотної цесії відступленої частини права при виконанні заставодавцем свого зобов'язання; виникнення у заставодержателя права розпорядження заставленим правом вимоги після прострочення боржника; надання виконання боржником заставодавця за заставленим правом вимоги до моменту виконання забезпеченого зобов'язання не дає заставодержателю права звернути стягнення на предмет виконаного за цим правом вимоги (цей предмет зберігається, як правило, в недоторканності до настання терміну забезпечуваного зобов'язання); документи, що засвідчують право вимоги, передаються заставодержателю.

Передусім, постає питання про те, яким чином заставодержатель отримує право вимагати дій від боржника як суб'єкта обов'язку, що протистоїть праву вимоги, яке є предметом застави і є об'єктом права заставодержателя?

Непорозуміння виявляється і в разі, якщо розглядати питання застави права вимоги в рамках теорії речового права. Адже саме застава прав, як відомо, є однією з найбільших перешкод для вирішення спору про природу застави як такої на користь речового права. Якщо саме право вимоги є правом відносним, а кредитор як носій цього права (в нашому випадку – це заставодавець, майновий поручитель у правовідносинах застави) перебуває в прямому правовому зв'язку лише з особою боржника, а не з третіми особами, й останні стоять поза даними правовідносинами – то як саме те право вимоги, ставши предметом застави, залучає в свою орбіту третіх осіб?

Нарешті, вагомий аргумент полягає в тому, що право не може бути об'єктом речового права. Цивільний кодекс України використовує термін «майно» як об'єкт права власності, але в даному випадку ми маємо тлумачити цей термін не в широкому сенсі (речі та права на речі), а обмежено – включати тільки матеріальні речі. Загальновідомо, що більшість норм про право власності й інші речові права можуть застосовуватися тільки щодо матеріальних речей і не можуть бути застосовані до майнових прав.

Хоча в науці активно обговорюються інші ідеї: про наявність «неречового права власності», про необхідність зміни концепції власності, про сучасні теорії власності, які відносять до об'єктів права власності не тільки речі, але й різноманітні майнові права [194, с. 191-206].

Зазначимо, що подібної позиції дотримуються й високі судові інстанції. Так, у постанові від 4 вересня 2013 р. Верховний Суд України дійшов висновків, що майнове право (яке є предметом застави) можна визначити як «право очікування»; воно є складником майна як об'єкта цивільних прав; майнове право як предмет застави це «обмежене речове право, за яким власник цього права наділений певними, але не всіма правами власника майна, яке засвідчує правомочність його власника отримати право власності на нерухоме майно чи інше речове право на відповідне майно в майбутньому». Тому правочини про передання таких майнових прав у заставу (зокрема договір іпотеки), яким забезпечено виконання зобов'язань, є угодою щодо розпорядження майновими правами.

Оскільки в зазначеній постанові йдеться про майнові права, які належать інвестору при будівництві житла, зазначимо, що за законом до завершення будівництва та введення будинку в експлуатацію інвестор не має права власності на об'єкт інвестування, йому належать майнові права. Тому система функціонування ФФБ допускає можливість відступлення довірителем свого права вимоги за договором про участь у ФФБ третій особі. Ця третя особа внаслідок цього набуде усіх прав вимоги, які існують щодо об'єкта інвестування на момент відступлення і одержить право набути цей об'єкт у власність у майбутньому. Визнання за довірителем-інвестором не права власності, а саме майнових прав на об'єкт інвестування обумовлює низку важливих наслідків. Зокрема, особа не має права продати об'єкт інвестування, але в змозі відступити права на нього. Якщо забудовник не виконає своїх обов'язків, у разі припинення будівництва, або визнання за об'єктом статусу об'єкта незавершеного будівництва інвестор не має права на частку в ньому. Він не в змозі захищати свої права, наприклад, у спосіб

віндикації навіть якщо об'єкт завершено будівництвом, але він не набув право власності на квартиру. У випадку визнання забудовника банкрутом інвестор не в змозі претендувати на частку у недобудованому нерухомому об'єкті, не в змозі задовольняти свої вимоги переважного перед іншими кредиторами, а має пред'являти свої права в порядку загальної черговості тощо.

Повертаючись до безпосереднього предмета нашої уваги, зазначимо, що при кваліфікації застави права вимоги, на нашу думку, слід виходити з таких посилок. Суб'єктом заставленого права залишається заставодавець, так само як застава речі не позбавляє заставодавця права власності, а отже – заставодержатель має справу з чужим правом вимоги. Для цілей застави заставодержатель набуває можливості здійснювати певне й досить вузьке коло правомочностей щодо заставленого права. Так само як заставодержатель речі має обмежене коло правомочностей зі складу права власності заставодавця на його річ.

Враховуючи специфіку застави з участю майнового поручителя, слід відзначити таке. Право вимоги, яке передане майновим поручителем під заставу, є *елементом змісту* зобов'язального правовідношення між майновим поручителем як кредитором (кредитор-1) та його боржником (боржник-1); це право застави стає *об'єктом* заставного правовідношення (правовідношення-2), яке пов'язує заставодержателя (кредитора основного зобов'язання, забезпеченого заставою) та заставодавця (майнового поручителя). Трансформуючись, завдяки своїй міновій вартості (економічній цінності) з елемента змісту одного зобов'язального правовідношення в об'єкт іншого, заставного, це право опосередковує зв'язок заставодержателя із боржником-1, адже у разі невиконання обв'язку основним боржником кредитор має право звернути вимогу про виконання до боржника-1. Проте такий зв'язок існує лише до того моменту, поки право вимоги, яке є предметом застави, не буде виконане боржником-1 на користь його кредитора-1, після чого зв'язок між основним кредитором і боржником-1

припиняється і вимога про виконання забезпечувального зобов'язання може бути пред'явлена виключно майновому поручителеві.

Таким чином, застава права вимоги з участю майнового поручителя обумовлює виникнення тимчасового правового зв'язку між основним кредитором (заставодержателем) та боржником майнового поручителя за заставленим правом вимоги, який дозволяє заставодержателю пред'явити вимогу боржнику майнового поручителя у рамках виконання заставного зобов'язання. Цей правовий зв'язок існує за умови, що строк виконання основного зобов'язання настає раніше, ніж строк задоволення заставленого право вимоги. Якщо строк виконання за заставленим правом вимоги настає раніше, ніж строк виконання основного зобов'язання, то зазначений правовий зв'язок припиняється в момент задоволення заставленого права вимоги, наслідком чого є трансформація предмета застави з права вимоги в реальне майно (речі, грошові кошти тощо).

Відповідно до висновку Верховного Суду у постанові від 12 травня 2020 р. у справі № 921/730/13-г/3 при розгляді справи про звернення кредитором стягнення на майно майнового поручителя останній може заперечувати проти суми заборгованості за основним зобов'язанням, навіть якщо вона встановлена судовим рішенням у справі за позовом кредитора до боржника та/або поручителя, зокрема доводити, що сума боргу є меншою або відсутня взагалі. Рішення суду, яким вирішено спір між кредитором і боржником та/або майновим поручителем щодо стягнення заборгованості, яким визначено розмір такої заборгованості, не має преюдиційного характеру для заставодавця (майнового поручителя) за основним зобов'язанням і за загальним правилом не може бути оскаржене в апеляційному порядку такою особою у разі не залучення її до участі у справі [125].

Відомо, що вітчизняне законодавство встановлює різні способи звернення стягнення на заставлене майно. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 р. кредитор має право на власний розсуд обрати один із

позасудових способів звернення стягнення на заставлене рухоме майно: по-перше, передання майна у власність заставодержателя (кредитора); по-друге, продаж заставодержателем предмета застави шляхом укладення договору купівлі-продажу з третьою особою чи на публічних торгах; по-третє, пряме задоволення забезпеченої вимоги, якщо предметом обтяження є право грошової вимоги; по-четверте, переказ відповідної грошової суми безпосередньо заставодержателеві, зокрема і в порядку договірної списання, якщо предметом застави є гроші або цінні папери.

Зазначений закон при цьому встановлює пріоритет договірної врегулювання питання про звернення стягнення на предмет застави. І це вигідно для сторін, оскільки відповідно до закону за неможливості продати предмет застави з торгів, визнання аукціону таким, що не відбувся, вартість предмета застави для кожних наступних торгів зменшується – початковою ціною другого та всіх наступних аукціонів буде ціна, яка зменшена на 30 % порівняно з початковою ціною попереднього аукціону. Якщо всі аукціони будуть оголошені такими, що не відбулися, то заставодержатель у змозі залишити предмет застави за собою за початковою ціною, яка була запропонована на останньому з аукціонів. Тому заставодавець зацікавлений погасити борг через передання предмета застави кредиторів за ціною, безпосередньо визначеною в договорі застави. Саме таке рішення забезпечуватиме баланс інтересів усіх учасників, адже всі зацікавлені в тому, щоб завдяки вартості предмета застави було погашено всі вимоги заставодержателя. В іншому випадку останній має право одержати кошти, яких не вистачає для повного погашення його вимоги, з іншого майна боржника в порядку встановленої законом черговості (ст. 24 Закону України «Про заставу»), якщо інше не передбачено законом чи договором.

Якщо ж звернення стягнення застосовується щодо заставленого права вимоги, то відповідно до ст. 23 Закону України «Про заставу» воно здійснюється «шляхом уступки заставодавцем заставодержателю вимоги, що впливає із заставленого права». Детальніших правил не передбачено в

законодавстві ні про виконавче провадження [42], ні про заставу, де зазначено тільки, що заставодержатель отримує право вимагати переведення на нього в судовому порядку заставленого права вимоги в момент виникнення права звернення стягнення на предмет застави.

В юридичній літературі пропонується закріпити в законодавстві заставу право сторін змінювати спосіб звернення стягнення на заставлені права вимоги в договорі про заставу. Зокрема, С. В. Нижний пропонує звертати стягнення на заставлене право вимоги шляхом відступлення цього права заставодавцем заставодержателю, якщо інше не встановлене законом або договором [105, с. 10, 113-114], що видається логічним, адже в ст. 23 Закону України «Про заставу» не передбачено договірної врегулювання цього питання, хоча така можливість існує у сторін на підставі ч. 3 ст. 6 Цивільного кодексу України.

Відзначимо, що у праві країн СНД, зокрема в законодавстві Російської Федерації встановлено, що реалізація заставленого права вимоги здійснюється шляхом його продажу з торгів (ч. 2 ст. 28.1 Закону Російської Федерації «Про заставу» від 29 травня 1992 р. [39]. Такий механізм критично оцінюється у юридичній літературі. Автори відзначають, що це може бути нездійсненним або неефективним, наприклад, у випадку продажу права оренди переможець торгів має запропонувати ціну, яка перевищує первісну орендну плату, що практично мало вірогідно [7, с. 149].

Водночас варто зауважити, що продаж права вимоги з торгів є прийнятним не для всіх видів таких прав. Так, з урахуванням того, що продається з торгів не реальне майно, а лише право на його набуття, в інтересах покупця придбати це право за ціною, яка є нижчою, аніж реальна вартість права. Звісно, ця обставина те тільки ускладнює продаж права вимоги з торгів, але й ставить у не вигідне становище заставодавця, особливо, якщо йдеться про майнового поручителя. Адже сума, виручена внаслідок продажу права вимоги, визначатиме обсяг вимоги, яку майновий поручитель буде у змозі пред'явити до боржника.

При цьому, як підкреслюють науковці [194, с. 191-206], процедура, що встановлена українським законом, теж не має переваг, оскільки відступлення права як такого, що не задовольняє вимоги заставодержателя, тільки створює передумови для цього. І лише в разі, коли предметом застави є права вимоги і кредитор у змозі набути реальне майно; якщо предметом застави є інші майнові права (право оренди, використання об'єкта інтелектуальної власності), то відступлення такого права може задовольнити інтереси заставодержателя лише за умови, якщо за своїм змістом є привабливим для нього. Таким чином заставодержатель має мати право вирішувати, який спосіб звернення стягнення на заставлені майнові права є вигідними для нього. Відповідно до закону він має можливість подати вимогу до суду про переведення заставленого права вимоги на нього, а якщо не зацікавлений у цьому, то має мати право ініціювати продаж заставленого права вимоги з торгів. Але Закон України «Про заставу» не згадує про таку можливість заставодержателя навіть на підставі договору застави.

Один зі способів задоволення вимог заставодержателя, який обговорюється в науці, полягає у прямому здійсненні заставленого права вимоги шляхом надання заставодержателю можливості безпосередньо звернутися з вимогою до боржника заставодавця (майнового поручителя) здійснити виконання на користь заставодержателя [7, с. 151]. Але погодимося з думкою, що слід враховувати той факт, що боржник заставодавця не поручався за виконання обов'язку боржником заставодержателя. Виконуючи обов'язок, який кореспондує заставленому праву вимоги, боржник має бути певний, що виконує на користь належного суб'єкта; він має право вимагати доказів того, що виконання приймає належний кредитор чи уповноважена ним особа, на нього покладається ризик наслідків непред'явлення такої вимоги (ч. 2 ст. 527 Цивільного кодексу України). Саме через це боржник заставодавця (майнового поручителя) у змозі виконати свій обов'язок, спрямований на задоволення заставленого права вимоги, безпосередньо на

користь заставодержателя лише внаслідок відступлення цього права вимоги заставодавцем заставодержателеві (цесії).

Враховуючи те, що закон розглядає предметом застави саме право вимоги по зобов'язаннях, де заставодавець (майновий поручитель) є кредитором, строк здійснення якого настане в майбутньому. Отже, важливе значення має строк реалізації заставленого права вимоги. За законом у разі, коли боржник заставодавця (майнового поручителя) до моменту виконання боржником зобов'язання, забезпеченого заставою, виконає свої обов'язки, то майно, яке одержане внаслідок виконання, стає предметом застави. У цьому випадку заставодавець має негайно повідомити про це заставодержателя (ч. 1 ст. 52 Закону України «Про заставу», ст. 16 Закону України «Про іпотеку»). Що зрозуміло, адже після його здійснення право вимоги припиняє своє існування як предмет застави.

Зазначене свідчить, що, будучи предметом застави, право вимоги може бути правомірно припинене внаслідок здійснення його заставодавцем. Крім того, у результаті реалізації такого права відбувається заміна предмета застави: предметом застави стають предмети, одержані внаслідок виконання обов'язку боржником заставодавця (майнового поручителя); це обумовлює зміну правового режиму предмета застави; змінюється процедура звернення стягнення на предмет застави.

За законом, якщо термін виконання обов'язку, який кореспондує заставленому праву вимоги, настав раніше, ніж термін виконання обов'язку, який забезпечено заставою, то заставодавець (майновий поручитель) має пред'явити вимогу про виконання і як наслідок, все одержане ним стане предметом застави відповідно до ст. 52 Закону України «Про заставу».

Але слід мати на увазі, що право вимоги, будучи предметом застави, залишається саме суб'єктивним правом і його реалізація повністю залежить від волі суб'єкта цього права. Заставодавець не має обов'язку пред'явити своєму боржнику вимогу про виконання, оскільки право здійснюється на розсуд уповноваженої особи (ч. 1 ст. 12 Цивільного кодексу України). Такого

обов'язку не передбачено і в ст. 50 Закону України «Про заставу», яка регулює обов'язки заставодавця при заставі майнових прав. За цією нормою, якщо інше не передбачено договором, майновий поручитель як заставодавець зобов'язаний: виконувати дії, необхідні для збереження дійсності заставленого права вимоги; не здійснювати відступлення заставленого права третій особі; не вчиняти дій, які мають наслідком припинення цього права, зменшення його вартості; вживати заходів для захисту заставленого права від посягань з боку інших осіб; надавати заставодержателеві відомості про зміни, які сталися в обсязі права праві, про його порушення та про домагання третіх осіб на це право. У разі порушення майновим поручителем цих обов'язків (якщо інше не встановлено договором застави), заставодержатель має право, вимагати в суді переведення на нього права вимоги, яке є предметом застави, незалежно від терміну виконання забезпеченого заставою зобов'язання, та самостійно вживати заходів, спрямованих на захист права вимоги як предмета застави проти порушень з боку третіх осіб.

Для вирішення зазначених вище проблем пропонуємо закріпити в законодавстві вимоги про те, що: 1) боржник, який вирішив достроково виконати обов'язок за правом вимоги, яке є предметом застави, має повідомити про свої наміри заставодержателя; 2) якщо майновий поручитель, який передав під заставу своє право вимоги, вчасно не реалізує це право (при тому, що термін його здійснення настає до настання терміну виконання забезпеченого заставою обов'язку), або він ухиляється від прийняття дострокового виконання, яке запропонував боржник, то заставодержатель має право вимагати відступлення йому права вимоги, яке є предметом застави. Відповідно пропонуємо внести зміни до Закону України «Про заставу»:

- ч. 1 ст. 51 доповнити абзацом: «вимагати переведення на нього судом права вимоги, яке є предметом застави, якщо майновий поручитель у розумні строки не пред'явить до свого боржника вимогу виконання (якщо термін настав раніше терміну виконання зобов'язання, забезпеченого

заставою) чи ухиляється від прийняття дострокового виконання, яке пропонує боржник»;

- статтю 52 доповнити частиною четвертою: «Якщо боржник заставодавця, достроково правомірно виконує зобов'язання за правом вимоги, яке є предметом застави, він має повідомити про це заставодержателя».

Нагадаємо також, що право вимоги, яке є предметом застави, може бути правомірно припинене через зарахування зустрічних вимог. Право на зустрічне зарахування здійснюється за заявою однієї зі сторін зобов'язання (ч. 2 ст. 601 Цивільного кодексу України). Отже, його має і боржник майнового поручителя, який може ініціювати такий захід, унаслідок чого заставлене право вимоги припинить своє існування чи зменшиться його вартість, незалежно від волі заставодавця (майнового поручителя).

У юридичній літературі пропонується врегулювати це питання шляхом установлення законодавчої заборони проводити зарахування зустрічних майнових вимог щодо права вимоги, яке є предметом застави [192, с. 101]. Але це вимагало б обов'язкової реєстрації договору застави.

Можна припустити, що майновий поручитель в момент укладення договору застави має повідомити заставодержателя про ймовірність зарахування однорідних зустрічних вимог між ним і його боржником. Попри це зобов'язання, яке дозволяє здійснити зарахування зустрічних вимог щодо права вимоги, яке є предметом застави, може виникнути і після моменту укладення договору застави. Як вихід з такої ситуації можливо закріпити в законі обов'язок майнового поручителя повідомити заставодержателя про виникнення у нього зобов'язання щодо боржника за заставленим правом, що обумовлює вірогідність припинення заставленого права шляхом зарахування. Відповідно варто внести зміни до ч.1 ст. 50 Закону України «Про заставу» та доповнити її таким абзацом: «повідомити заставодержателя про виникнення зобов'язання між майновим поручителем та боржником за заставленим правом, що може обумовити зарахування зустрічних однорідних вимог».

Варто відзначити також ще кілька особливостей статусу майнового поручителя, який передав під заставу право вимоги. Такий майновий поручитель не в змозі відчужувати (відступати) заставлене право вимоги іншій особі, якщо іншого не передбачено договором застави (ст. 50 Закону України «Про заставу»). Також може обумовити складнощі на практиці ситуація, коли до моменту настання строку виконання основного зобов'язання, яке забезпечене заставою, право вимоги здійснене майновим поручителем (заставодавцем), унаслідок чого все одержане ним (грошові кошти, речі) стає предметом застави. Так, під час укладення договору застави для заставодержателя та заставодавця (майнового поручителя) діяло загальне правило, що предмет застави не може відчужуватися (й іншого не передбачено в договорі). Тому виникає питання, чи має право майновий поручитель відчужувати майно, одержане внаслідок здійснення заставленого права вимоги? Поряд із цим, постає й питання, який саме порядок звернення буде застосовано щодо цього майна? Адже при заставі права вимоги задоволення інтересів заставодавця здійснюється шляхом відступлення права вимоги (предмета застави) на користь заставодержателя. Тоді як це неможливо щодо грошей, а щодо речей взагалі діють норми про продаж предмета застави з аукціону.

При цьому Закон України «Про заставу» не регулює це питання й не визначає, чи змінюються умови застави у разі такої зміни предмета застави. За логікою речей, на такі випадки повинні були б поширюватися правила закону про заставу речей, що варто відобразити в зазначеному Законі та, зокрема, доповнити ч. 1 ст. 52 таким положенням: «Після прийняття майновим поручителем виконання від боржника за правом вимоги, яке є предметом застави, до правовідносин застави застосовуються правила цього Закону про заставу речей».

Одним з практично важливих також є таке питання. За приписами абзаци першому ч. 1 ст. 51 Закону України «Про заставу», незважаючи на настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, у разі,

якщо майновий поручитель порушив обов'язки, передбачені ст. 50 Закону України «Про заставу», заставодержатель має право вимагати по суду відступлення на його користь заставленого права, якщо тільки інше не передбачене договором застави. Тому імовірними є випадки, коли право вимоги переходить до заставодержателя до моменту настання терміну виконання забезпеченого заставою обов'язку. Якщо строк здійснення цього права вимоги настає раніше строку виконання основного зобов'язання, то постає проблема режиму майна, одержаного внаслідок прийняття виконання, адже воно буде здійснюватися на користь заставодержателя, хоча доля основного зобов'язання ще не вирішена.

Як бачиться, в таких ситуаціях слід застосовувати правила, аналогічні до закріплених у ст. 52 Закону України «Про заставу», для чого варто доповнити ст. 52 частиною третьою, закріпивши в ній такі вимоги: «За умови, якщо до настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, заставлене право вимоги на підставі рішення суду буде відступлене на користь заставодержателя і боржник майнового поручителя (заставадвця) виконає своє зобов'язання, то все майно, одержане внаслідок цього заставодержателем, стає предметом застави, про що заставодержатель має невідкладно повідомити майнового поручителя (заставадвця)».

У разі настання умов для звернення стягнення на заставлене право вимоги, яке здійснюється шляхом відступлення майновим поручителем права вимоги заставодержателю (ст. 23 Закону України «Про заставу»), щодо цих відносин застосовуються норми Цивільного кодексу України про відступлення права вимоги, передусім приписи ст. 519.

Звідси, майновий поручитель (як цедент) відповідає перед заставодержателем (як цесіонарієм) за дійсність відступленого йому права вимоги, але не відповідає за невиконання боржником (за відступленим правом вимоги) свого обов'язку; винятки становлять випадки, коли майновий поручитель поручився за боржника перед заставодержателем, що не має рації в цій ситуації. Таким чином в результаті звернення стягнення на право

вимоги, яке є предметом застави, заставодержатель одержує не конкретне майнове благо, а лише вірогідність його отримання для задоволення своїх вимог. У разі, якщо боржник майнового поручителя порушує свої обов'язки, то положення заставодержателя значно ускладнюється. А якщо припустити, що заставлене право вимоги теж може бути забезпечене заставою, то заставодержатель може набути врешті просто інше право застави.

Якщо ж заставлене право вимоги не забезпечене жодним способом забезпечення виконання зобов'язання, а боржник майнового поручителя, наприклад, виявиться неплатоспроможним, то така застава не виконуватиме жодної забезпечувальної функції. Адже у випадку примусового виконання новий кредитор за цим правом вимоги (заставодержатель) не отримує жодних переваг перед іншими кредиторами цього самого боржника.

Задля захисту майнових інтересів заставодержателя у таких випадках доцільно закріпити в законі правило, відповідно до якого майновий поручитель відповідає перед заставодержателем не лише за дійсність переданого під заставу права вимоги, але й за виконання обов'язку боржником. Доцільно також, як пропонують дослідники [192, с. 103], у випадках виникнення складнощів у здійсненні права вимоги, яке є предметом застави, дозволити зворотне відступлення права вимоги заставодержателем майновому поручителю, а також покласти ризик виявлення прихованих підстав для заперечень боржника майнового поручителя проти права вимоги, яке є предметом застави на самого майнового поручителя.

Для реалізації зазначених ідей в законодавстві пропонуємо внести доповнення до Закону України «Про заставу»: включити до ст. 49 частину третю: «Майновий поручитель відповідає перед заставодержателем за дійсність права вимоги, яке є предметом застави, а також за виконання боржником обов'язку, спрямованого на задоволення заставленого права вимоги».

Висновки до 2 розділу

1. Право застави зберігає свою дію для нового власника обтяженого майна у випадку відчуження майновим поручителем заставленого майна на користь третьої особи, а заставне правовідношення між заставодержателем та новим власником предмета застави виникає з моменту набуття останнім права власності на спірне майно.

2. З метою встановлення додаткових механізмів захисту прав кредиторів слід нормативно закріпити можливість заставодавця, який передав у заставу корпоративні права щодо господарського товариства, яке у подальшому визнане банкрутом, здійснити заміну предмета застави.

3. З метою забезпечення балансу інтересів учасників заставних правовідносин необхідно спростити доступ щодо можливості придбання права вимоги не тільки за номінальною вартістю, а й реальною, що надасть додаткові механізми захисту прав майнового поручителя та збільшить кількість потенційних покупців прав вимоги, що дозволить ефективно реалізувати зазначені майнові права.

4. Критерій ціни договору не повинен слугувати критерієм відмежування договору факторингу від договору простої цесії, який також може укладатися на платній основі з урахуванням реальної вартості права вимоги на момент здійснення відступлення права.

5. У випадках, коли договір іпотеки з участю майнового поручителя укладається без участі боржника за основним зобов'язанням, боржник не має суб'єктивного права на законне очікування прийняття предмета іпотеки в рахунок погашення боргу, яке визнане судовою практикою; відповідна правова позиція не має застосовуватися до вирішення спірних правовідносин, які впливають з забезпечення іпотекою кредитних договорів з участю майнового поручителя.

6. Невиконання вимог ч. 1 ст. 35 Закону України «Про іпотеку» не є перешкодою для реалізації права іпотекодержателя звернутись у будь-який

час за захистом своїх порушених прав до суду, оскільки іпотекодавець у судовому засіданні має можливість заперечувати проти вимог іпотекодержателя.

7. У випадку застави частки в господарському товаристві майновий поручитель не в змозі розпорядитися цією часткою, але у змозі здійснювати свої права з частки.

8. Якщо кредитор ухиляється від прийняття виконання основного зобов'язання, правомірно запропонованого боржником, він не має права звернутися до майнового поручителя із вимогою про виконання акцесорного (іпотечного) зобов'язання.

9. У разі передання майновим поручителем у заставу корпоративних прав, частки у статутному капіталі іншої особи, що визнана банкрутом, та встановлення факту неналежного виконання майновим поручителем своїх обов'язків як учасника (засновника) особи, заставадержатель має право одержати суму, якої не вистачає для повного задоволення вимоги, з іншого майна заставодавця в порядку черговості, передбаченої законом, або за домовленістю з майновим поручителем здійснити заміну предмета застави, якщо інше не передбачено договором застави.

10. Застава права вимоги з участю майнового поручителя обумовлює виникнення тимчасового правового зв'язку між основним кредитором (заставадержателем) та боржником майнового поручителя за заставленим правом вимоги, який дозволяє заставадержателю пред'явити вимогу боржнику майнового поручителя у рамках виконання заставного зобов'язання. Цей правовий зв'язок існує за умови, що строк виконання основного зобов'язання настає раніше, аніж строк задоволення заставленого права вимоги. Якщо строк виконання за заставленим правом вимоги настає раніше, аніж строк виконання основного зобов'язання, то зазначений правовий зв'язок припиняється в момент задоволення заставленого права вимоги, наслідком чого є трансформація предмета застави з права вимоги в реальне майно (речі, грошові кошти тощо).

11. Доцільно закріпити в законодавстві про заставу право сторін змінювати спосіб звернення стягнення на заставлені права вимоги в договорі про заставу, зокрема, передбачити право звертати стягнення на заставлене право вимоги шляхом відступлення цього права заставодавцем заставодержателю, якщо інше не встановлене законом або договором.

12. Слід надати заставодержателеві право вирішувати, у який спосіб здійснювати звернення стягнення на заставлені майнові права: він у змозі подати вимогу до суду про переведення заставленого права вимоги на нього, а якщо не зацікавлений у цьому, то має право ініціювати продаж заставленого права вимоги з торгів.

13. Боржник заставодавця (майнового поручителя) у змозі виконати свій обов'язок, спрямований на задоволення заставленого права вимоги, безпосередньо на користь заставодержателя лише внаслідок відступлення цього права вимоги заставодавцем заставодержателеві (цесії).

14. Якщо інше не передбачено договором, майновий поручитель зобов'язаний: виконувати дії, необхідні для збереження дійсності заставленого права вимоги; не здійснювати відступлення заставленого права третій особі; не вчиняти дій, які мають наслідком припинення цього права, зменшення його вартості; вживати заходів для захисту заставленого права від посягань з боку інших осіб; надавати заставодержателеві відомості про зміни, які сталися в обсязі права праві, про його порушення та про домагання третіх осіб на це право. У разі порушення майновим поручителем цих обов'язків (якщо інше не встановлено договором застави), заставодержатель має право, вимагати в суді переведення на нього права вимоги, яке є предметом застави, незалежно від терміну виконання забезпеченого заставою зобов'язання, та самостійно вживати заходів, спрямованих на захист права вимоги як предмета застави проти порушень з боку третіх осіб.

15. Для вирішення проблем застави майнових прав доцільно закріпити в законодавстві вимоги про те, що: 1) боржник, який вирішив достроково виконати обов'язок за правом вимоги, яке є предметом застави, має

повідомити про свої наміри заставодержателя; 2) якщо майновий поручитель, який передав під заставу своє право вимоги, вчасно не реалізує це право (при тому, що термін його здійснення настає до настання терміну виконання забезпеченого заставою обов'язку), або він ухиляється від прийняття дострокового виконання, яке запропонував боржник, то заставодержатель має право вимагати відступлення йому права вимоги, яке є предметом застави. Відповідно пропонуємо внести зміни до Закону України «Про заставу».

16. Право вимоги, яке є предметом застави, може бути правомірно припинене шляхом зарахування зустрічних вимог, унаслідок чого заставлене право вимоги припинить своє існування чи зменшиться його вартість, незалежно від волі заставодавця (майнового поручителя). Для забезпечення інтересів заставодержателя доцільно встановити в законі обов'язок майнового поручителя повідомити заставодержателя про виникнення у нього зустрічного зобов'язання щодо боржника за заставленим правом, що обумовлює вірогідність припинення заставленого права вимоги шляхом зарахування.

17. Після прийняття майновим поручителем виконання від боржника за правом вимоги, яке є предметом застави, до правовідносин застави застосовуються правила Закону України «Про заставу», які діють щодо застави речей.

18. За умови, якщо до настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, заставлене право вимоги на підставі рішення суду буде відступлене на користь заставодержателя і боржник майнового поручителя виконає своє зобов'язання, то все майно, одержане внаслідок цього заставодержателем, має стати предметом застави, про що заставодержатель зобов'язаний невідкладно повідомити майнового поручителя (заставодавця).

19. Майновий поручитель має відповідати перед заставодержателем не лише за дійсність переданого під заставу права вимоги, але й за виконання

обов'язку боржником. У зв'язку з цим доцільно дозволити зворотне відступлення права вимоги заставодержателем майновому поручителеві, а також покласти ризик виявлення прихованих підстав для заперечень боржника майнового поручителя проти права вимоги, яке є предметом застави, на майнового поручителя.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [82, 83, 84, 86, 88, 90, 200].

РОЗДІЛ 3.

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ МАЙНОВОГО ПОРУЧИТЕЛЯ В ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

3.1. Перехід (суброгація) прав кредитора до майнового поручителя

Термін «суброгація» має кілька значень. Згідно з нормами міжнародного права суброгацію розглядають як визнання обов'язку сплатити компенсацію за втрачені інвестиції іноземній державі як правонаступникові (цесіонарію) інвестора; тобто в цьому контексті основною особливістю суброгації є трансформація цивільно-правових відносин у міжнародні публічно-правові у зв'язку з передачею прав приватних осіб суб'єктові міжнародного права [67, с. 102].

У приватному праві розмежовується суброгація особиста і реальна (речова). Змістом особистої суброгації є перехід до нового кредитора (суброганта) вимог у розмірі реально сплачених коштів або в межах іншого фактичного виконання зобов'язання [197, с. 683], тоді як при реальній суброгації окремі речі, що входять до складу майна (сукупності), можуть замінюватися іншими, і при цьому правове становище, створене волею сторін або законом, характеризує сукупність, незалежно від її складу [102, с. 64].

У законодавстві України термін «суброгація» прямо застосовується лише у ст. 269 Кодексу торговельного мореплавства України, але у такому значенні в цілях цієї роботи він не підлягає застосуванню.

Таким чином, на сьогодні відсутня нормативна (легальна) дефініція поняття суброгації, хоча науковці у своїх дослідженнях досить часто формулюють авторські визначення. Одночасно має місце правове регулювання фактичних відносин, що виникають при суброгації.

Так, відповідно до п. 4 ст. 9 Конвенції про міжнародні майнові права на рухоме обладнання [74] заінтересована особа при дотриманні певних умов

може зняти з себе зобов'язання стосовно об'єкта, що обтяжений забезпечувальним майновим правом, шляхом сплати забезпеченої суми в повному розмірі. До заінтересованої особи у разі здійснення оплати за забезпеченим зобов'язанням в повному розмірі в порядку суброгації переходять права заставодержателя.

При цьому необхідно вказати, що міжнародні норми допускають суброгацію як щодо договірних [152], так щодо позадоговірних зобов'язань [153]. Так, ст. 15 Регламенту Європейського Парламенту і Ради «Про право, що підлягає застосуванню щодо договірних зобов'язань» регулюються відносини щодо набуття третьою особою, що замість основного боржника виконала грошове зобов'язання, прав кредитора до цього боржника. Зазначена суброгація названа «законною».

Вітчизняне цивільне законодавство не містить визначення поняття суброгації, загальних положень щодо її механізму та детального встановлення особливостей окремих різновидів суброгації. Хоча в доктрині цивільного права третю особу, яка внаслідок виконання зобов'язань боржника замінює кредитора, іменують, наприклад, «суброгантом» [76, с. 6] або «суброгатором» [8, с. 71].

Загалом суброгацію слід розглядати як перехід прав кредитора до особи, яка виконала зобов'язання основного боржника, в обсязі виконання. А відповідно до іншого підходу її характеризують як здійснену внаслідок закону заміну кредитора у цивільному правовідношенні, що відбувається на підставі вчинених на користь первісного кредитора платежів.

Для глибшого розуміння суті суброгації її цільовим спрямуванням пропонується вважати здійснений з метою захисту інтересів третьої особи перехід прав кредитора до третьої особи внаслідок вчиненого платежу на користь первісного кредитора та у відповідному обсязі [173, с. 48].

Фактично суброгація безпосередньо стосується регулювання зобов'язань майнового поручителя, оскільки ст. 512 Цивільного кодексу України прямо передбачає заміну кредитора у зобов'язанні внаслідок

виконання майновим поручителем обов'язку боржника, а згідно зі ст. 528 цього ж Кодексу здійснюється перехід прав кредитора у зобов'язанні до третьої особи, яка задовольнила вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити право на майно боржника внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно.

З метою розкриття сутності суброгації як поняття слід з'ясувати її істотні ознаки, до яких прийнято відносити ознаки роду та видові відмінності [107, с. 47]. Суброгація є різновидом правонаступництва, вона опосередковує перехід прав від однієї особи до іншої. Водночас суброгація обумовлює сингулярне правонаступництво, адже до особи переходить лише окреме суб'єктивне право. При цьому суброгація здійснюється в межах зобов'язальних правовідносин, оскільки вона є механізмом трансформації зобов'язання, поряд із відступленням права вимоги, переведенням боргу, новацією тощо. З-посеред згаданих трансформацій суброгацію та відступлення права вимоги й переведення боргу варто об'єднати в окрему групу, тому що всі вони опосередковують заміну сторони у зобов'язанні. Цікаво при цьому, що при суброгації змінюється суб'єктний склад первісного зобов'язання, але зберігаються всі додаткові зобов'язання, що пов'язані з первісним [154, с. 306].

Таким чином, суброгація зумовлює заміну кредитора в зобов'язанні, а згідно з ч. 1 ст. 512 Цивільного кодексу України кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок виконання обов'язку боржника заставодавцем (у нашому випадку – майновим поручителем).

Сутність суброгації варто розкривати через її подвійну правову природу як конструкції заміни кредитора в зобов'язанні та опосередкування права зворотної вимоги. Такий підхід узгоджується з положеннями ч. 5 ст. 20 Закону України «Про заставу».

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 512 Цивільного кодексу України підставою суброгації є виконання обов'язку боржника за основним грошовим зобов'язанням, зокрема, але не виключно майновим поручителем. Саме тому

у юридичній літературі часом виділяють як одну з конструкцій суброгації перехід права кредитора до боржника за акцесорним зобов'язанням заставодавця, який виконав зобов'язання боржника [96, с. 22].

Не заперечуючи наукової цінності та обґрунтування такого поділу, можемо дійти висновку про визначену цивільним законодавством самостійність суброгації прав кредитора до майнового поручителя, оскільки така суброгація відрізняється за своїми умовами та наслідками. Так, умовами для здійснення суброгації прав кредитора до майнового поручителя є такі обставини: основне зобов'язання має бути дійсним; застава, якою забезпечується основне зобов'язання, має бути дійсною; майновий поручитель повинен виконати обов'язок боржника перед кредитором. Ці три обставини в поєднанні, саме у своїй сукупності є умовами суброгації прав кредитора до майнового поручителя.

Отже, основне зобов'язання має бути дійсним, а його недійсність зумовлює також недійсність застави як способу забезпечення виконання зобов'язання і анулювання відповідного обов'язку у заставодавця. Внаслідок цього припиняється і заставне правовідношення, і власне право застави. Важливо при цьому, що в цивільному законодавстві прямо не передбачена можливість дострокового виконання обов'язку боржника за зобов'язанням, але воно не заборонено [156, с. 90].

Проте перехід прав кредитора до майнового поручителя пов'язаний з виконанням ним основного зобов'язання за боржника саме як третьою особою. Виконання майновим поручителем свого обов'язку за договором застави полягає у наданні кредиторіві права звернення стягнення на своє майно, але це не є підставою для суброгації, оскільки в цьому випадку майновий поручитель виконує свій обов'язок, а не обов'язок боржника. Внаслідок такого виконання основне зобов'язання припиняється, виникає право на пред'явлення регресної вимоги до боржника, обов'язок якого виконав майновий поручитель своїм майном [147, с. 124-125].

Загалом підтримуючи зазначений підхід щодо регресної вимоги деякі

вчені інакше оцінюють природу таких правовідносин та відмічають, що внаслідок звернення стягнення на заставлене майно між заставодавцем і боржником виникає зобов'язання з безпідставного збагачення [110, с. 27].

Так, у ч. 2 ст. 11 Закону України «Про іпотеку» передбачено, що майновий поручитель набуває права кредитора за основним зобов'язанням внаслідок задоволення ним вимог іпотекодержателя за рахунок предмета іпотеки; ці положення закону в такий спосіб встановлюють перехід прав кредитора в порядку суброгації.

За суб'єктним складом та умовами її здійснення суброгацію прав кредитора до майнового поручителя слід відрізнити від інших суброгацій, передбачених цивільним законодавством, насамперед від суброгації прав кредитора до поручителя. З метою захисту інтересів майнового поручителя суброгацію не слід обмежувати за обсягом тільки правом кредитора, варто передбачити можливість відшкодування витрат, спричинених виконанням обов'язку за основного боржника.

Специфіка суброгації прав кредитора до майнового поручителя полягає також у тому, що вона здійснюється саме у випадку виконання обов'язку боржника третьою особою, яка не є стороною зобов'язання. Суброгація опосередковує правовідносини за участю третіх осіб, яким властива наявність двох самостійних правовідношень, що пов'язують три сторони, причому кредитор є учасником обох правовідносин [173, с. 34].

Унаслідок того, що майновий поручитель виконує обов'язок натомість боржника, з одного боку, кредитор перестає бути кредитором свого боржника, бо зобов'язання на його користь вже належним чином виконане, що виключає можливість пред'явлення кредитором вимоги до боржника чи майнового поручителя у зв'язку з її фактичним припиненням. З другого боку, основний боржник практично не звільняється від виконання зобов'язання, оскільки кредитор замінюється особою, яка виконала обов'язок замість боржника і як наслідок має право вимагати повернення здійснених нею витрат [112, с. 129]. Як відмічає Г. М. Шевченко, виконання зобов'язання

третьою особою передбачає припинення відповідних прав кредитора, а припинене право вимоги вже не може перейти до іншої особи [187, с. 33].

Основною внутрішньою суперечливістю у суброгації є те, що виконання не припиняє зобов'язання, а спричиняє заміну сторони в ньому.

З приводу припинення зобов'язання вже тривалий час ведеться наукова дискусія, у підходах науковців щодо цього сформувалися три наукові концепції. Представники першої, вважають, що первісне право вимоги припиняється, але його гарантії переходять на нове право, що набуто особою, яка здійснила платіж. Первісне право не виникає в особи, яка вступила в зобов'язання, до неї переходить тільки додаткове право, що випливає з іпотечного договору чи договору застави.

Друга концепція, до якої схиляються більшість дослідників, передбачає продовження дії оплаченого права вимоги на користь того, хто вступив у зобов'язання, а сама суброгація, що може бути як договірною, так і законною, являє собою передання права вимоги.

Прихильники третьої концепції відстоюють позицію про недопустимість ототожнення суброгації та передання права вимоги, оскільки за правовою природою вони є різними категоріями. Так, передання права є актом розрахунку, тоді як суброгація є послугою чи дією, що здійснена на користь боржника. Звідси вчені роблять висновок, що суброгація має подвійне значення: платіж на користь первісного кредитора, право вимоги якого погашається; передання права щодо боржника та інших зацікавлених осіб шляхом фікції, за якою борг погашається [28, с. 479].

На нашу думку, обґрунтованою видається позиція О. Є. Самбір, яка вбачає певні вади у кожній зі згаданих концепцій. Зокрема, щодо першої концепції постає питання щодо неузгодженості із законом, за яким суброгація опосередковує саме заміну сторони в зобов'язанні внаслідок переходу права вимоги, а в другій концепції має місце змішування понять цесії та суброгації, їх наслідків та актуалізується потреба встановити співвідношення між ними. У зв'язку з цим беремо до уваги запропоноване

цією авторкою визначення суброгації як переходу права вимоги від кредитора до третьої особи (суброганта), включаючи майнового поручителя, внаслідок виконання нею обов'язку боржника у випадках, передбачених законом, у тому числі за домовленістю між кредитором та суброгантом чи між боржником та суброгантом, що спрямоване на повернення суброганту виконання, наданого кредитором за рахунок боржника, а отже опосередковує право суброганта на зворотну вимогу до боржника [155, с. 97].

Загалом сутність суброгації виражається через її подвійну правову природу: це конструкція заміни кредитора в зобов'язанні та механізм права зворотної вимоги.

Та все ж, оцінюючи положення законодавства, слід враховувати те, що законодавець, як зауважує Н. Ю. Рассказова, може керуватися формально-юридичною логікою, утилітарними міркуваннями або ідеями політики права. Це може призводити до нехтування правовою логікою при нормотворенні, проте право не є абстрактним поняттям, воно має виконувати, передусім, свої функції, в тому числі, шляхом установалення необхідних норм щодо захисту прав приватних осіб при виконанні зобов'язань третіми особами [149, с. 102].

Зворотна вимога майнового поручителя, який задовольнив право кредитора і є основою конструкції суброгації, що знаходить своє відображення у поглядах вчених. Так, О. Г. Ломідзе, С. В. Дедиков вважають, що вимога в порядку суброгації є видом зворотної вимоги, спрямованої на повернення сплачених раніше сум [95, с. 24; 33, с. 46].

Це є зрозумілим з правової точки зору, оскільки майновий поручитель має право зворотної вимоги до основного боржника, який по суті є звільненим від виконання зобов'язань перед своїм основним кредитором. Винятком з цього правила є випадок, коли, сплачуючи платіж на користь кредитора в інтересах боржника, особа мала на меті звільнити боржника від виконання обов'язку. Враховуючи цей намір, зворотна вимога не надається [112, с. 130].

Особливого значення це набуває через відсутність нормативного регулювання відносин покриття, тобто правовідносин, які виникають між майновим поручителем та боржником, зміст яких має відображати наміри сторін та їхні цілі, враховуючи той факт, що майнова порука не є видом діяльності, на відміну, наприклад, від інституту гарантії, де банк, який бере на себе зобов'язання, отримує винагороду за таку послугу.

При цьому слід враховувати, що відповідно до ч. 2 ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства господарський суд може визнати недійсними правочини, за якими майновий поручитель, зокрема, взяв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій з боку іншої сторони, що можливе внаслідок застави. Таким чином, договори застави, укладені майновим поручителем, можуть бути визнані недійсними у межах справи про банкрутство майнового поручителя, що, серед іншого, може завдати шкоди інтересам основного кредитора.

Повертаючись до питання права зворотної вимоги, зазначимо, що його зміст робить суброгацію схожою на регрес, а тому виникає питання як розмежувати ці правові категорії? Так, згідно з позицією Верховного Суду, висловленою у постанові від 20 квітня 2018 р. у справі № 910/8982/17 [130] характерною ознакою суброгації є збереження основного зобов'язання, у рамках виконання якого було сплачено кошти, та заміна в ньому кредитора. Тоді як при регресі особа, яка здійснила погашення боргу іншої особи (боржника), у змозі звернутися з вимогою до неї про повернення сплаченого; регресна вимога характеризується тим, що правовідношення, за яким третя особа здійснила виконання, припиняється, а натомість з нього виникає нове регресне правовідношення.

Хоча наведений правовий висновок Верховного Суду не підлягає застосуванню щодо іпотечних правовідносин за участю майнового поручителя, оскільки у справі № 910/8982/17 вирішувалось питання про виплату страхового відшкодування, але така правова позиція цілком узгоджується з положеннями ч. 5 ст. 20 Закону України «Про заставу»,

відповідно до яких право вимоги за кредитним договором переходить до третьої особи виключно за умови, якщо вимога заставодержателя задоволена в повному обсязі.

Тому, на нашу думку, цілком обґрунтованою можна вважати правову позицію щодо підстав для суброгації у разі часткового виконання майновим поручителем основного зобов'язання, що висловлена Верховним Судом у постанові від 5 квітня 2018 р. у справі № 910/9256/17. Суд фактично зробив висновок, що у разі, коли майновий поручитель виконав зобов'язання замість основного боржника лише частково, повного виконання основного зобов'язання не відбувається, тому не виникають і підстави для суброгації, не відбувається заміни кредитора в основному зобов'язанні. За висновками Верховного Суду, мета забезпечувальних заходів полягає не лише у стимулюванні належного виконання зобов'язання, але й у зменшенні негативних наслідків, що виникли у зв'язку з його порушенням.

Водночас можна стверджувати, що виконання майновим поручителем свого забезпечувального зобов'язання здійснюється лише у разі повного погашення за рахунок предмета застави вартості основного зобов'язання. Цей висновок впливає з трактування положень ст. 1054 Цивільного кодексу України, згідно з якими позичальник як сторона кредитного договору зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. За таких умов належне виконання забезпечувального зобов'язання припиняє основне зобов'язання одночасно із забезпечувальним, оскільки кредитор, реалізуючи свої права за забезпеченням, одержує те, що він мав би одержати, якби зобов'язання не було порушене.

При цьому відповідно до приписів ст. 42 Закону України «Про іпотеку» майновий поручитель має право вимагати від боржника відшкодування сплаченої за нього суми саме у випадку, якщо виконав замість боржника прострочене основне зобов'язання у повному обсязі. З наведених правових норм очевидно, що інститут суброгації спрямований на відшкодування майнових втрат майнового поручителя. У порядку суброгації

до майнового поручителя переходять всі права кредитора, що випливають з основного та забезпечувального зобов'язань, за умови наявності юридичного факту виконання майновим поручителем обов'язку боржника перед кредитором.

Важливо, що ч. 3 ст. 42 Закону України «Про іпотеку», на відміну від п. 3 ч. 1 ст. 512 Цивільного кодексу України та ч. 5 ст. 20 Закону України «Про заставу», не передбачає суброгації, а регулює право регресу майнового поручителя у разі повного виконання ним зобов'язання основного боржника перед кредитором. У згаданій нормі Закону України «Про іпотеку» визначено, що за умови та після повного або часткового виконання основного зобов'язання замість боржника майновий поручитель набуває право вимоги до боржника відшкодувати сплачену майновим поручителем суму; це свідчить саме про встановлення права регресної вимоги майнового поручителя до основного боржника.

Тоді як в положеннях Закону України «Про іпотеку» не врегульоване питання суброгації або регресу у разі часткового виконання майновим поручителем-іпотекодавцем обов'язку основного боржника, тобто погашення ним лише частини заборгованості, яка, скажімо, дорівнює договірній вартості предмета іпотеки.

З приводу питання щодо правомірності суброгації чи регресу при частковому виконанні майновим поручителем зобов'язання основного боржника зазначимо, що, передусім, слід розрізняти виконання майновим поручителем обов'язку боржника за основним зобов'язанням та виконанням ним свого обов'язку за договором застави. Враховуючи положення п. 3 ч. 1 ст. 512 Цивільного кодексу України та ч. 5 ст. 20 Закону України «Про заставу», беручи до уваги самотійний характер суброгації майнового поручителя, проблеми обумовлює те, що виключно повне, а не часткове виконання обов'язку боржника надає майновому поручителю право на набуття статусу кредитора щодо такого боржника.

Це можна пояснити тим, що, враховуючи специфіку зобов'язань

майнового поручителя, необхідно враховувати, що при значній сумі заборгованості боржника перед кредитором, здебільшого на практиці має місце множинність майнових поручителів, які можуть певним чином, наприклад, через корпоративні правовідносини бути пов'язаними між собою.

У випадку ж множинності майнових поручителів постає питання про доцільність використання майновим поручителем механізму суброгації, якщо сума основного зобов'язання значно перебільшує вартість предмета застави, оскільки він у разі задоволення вимоги кредитора в межах вартості переданого ним предмета застави, жодним чином не набуває на підставі законодавства України права вимоги до основного боржника.

Ще одне питання – це виконання майновим поручителем свого забезпечувального зобов'язання. Таке виконання не є підставою для суброгації, адже майновий поручитель виконує не обов'язок боржника за кредитним договором, а свій обов'язок.

Викладене спонукає до висновку, що чинне законодавство потребує змін у частині регулювання правовідносин суброгації прав кредитора до майнового поручителя: слід закріпити норму, згідно з якою часткове погашення майновим поручителем зобов'язань боржника на користь кредитора обумовлює виникнення суброгації. Це дозволить вирішити питання щодо доцільності здійснення майновим поручителем таких дій, зокрема, у разі, якщо, наприклад, через здійснення такого виконання виникне загроза неплатоспроможності майнового поручителя.

3.2. Законодавчі та договірні обмеження зобов'язань майнового поручителя

Оскільки підставою для реалізації забезпечення виконання зобов'язання є факт порушення боржником забезпеченого зобов'язання, а

реалізація здійснюється виключно кредитором з метою захисту своїх порушених прав, то визначальною функцією видів забезпечення виконання зобов'язання є захисна функція, а основним їх призначенням – захист прав кредитора [148, с. 42].

При визначенні законодавчих та договірних обмежень зобов'язань майнового поручителя необхідно виходити з того, що згідно з чинним законодавством України заставодержатель має право задовольнити всі свої забезпечені заставою вимоги до боржника за рахунок майнового поручителя у розмірі вартості фактичної реалізації предмета майнової поруки, що здійснюється в порядку, встановленому законом, якщо інше не передбачено договором або законом. Це також підтверджується правовою позицією Верховного Суду України, викладеною у постанові від 29 березня 2017 р. у справі № 3-1591гс16 [138], згідно з якою відповідальність майнового поручителя як іпотекодавця обмежується вартістю переданого в заставу (іпотеку) майна. Збільшення обсягу відповідальності майнового поручителя є неможливим, оскільки обсяг відповідальності майнового поручителя обмежений вартістю заставного (іпотечного) майна.

Непоодинокими є випадки, коли досить складно визначити вартість заставного майна або така вартість може бути встановлена пізніше, ніж пред'явлення відповідної вимоги до майнового поручителя. У зв'язку з цим Велика Палата Верховного Суду вирішила відступити від висновку Верховного Суду України, де зазначалося, що відповідальність майнового поручителя як іпотекодавця обмежується договірною вартістю майна, яке передане в іпотеку.

Поряд із цим, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 15 травня 2018 р. у справі № 902/492/17 [122], враховуючи те, що заставодержатель має право задовольнити за рахунок майнового поручителя всі забезпечені заставою вимоги до боржника у розмірі вартості фактичної реалізації предмета застави, дійшла висновку, що чинне на той момент законодавство України не пов'язувало визначення вимог, забезпечених

заставою, для включення їх до реєстру вимог, із договірною вартістю предмета забезпечення.

Це обґрунтовувалося тим, що на підставі висновку Верховного Суду України, а не Верховного Суду, склалась практика, коли саме заставна (договірна) вартість була певним мірилом при визначенні грошових вимог до майнового поручителя в межах процедури банкрутства. Тобто, якщо обсяг вимоги кредитора за основним зобов'язанням перевищував вартість предмета застави, то такі вимоги визнавалися забезпеченими саме в межах договірної вартості, а понад договірну вартість – визначалися конкурсними. Внаслідок цього виникали процесуальні суперечності таких кредиторів з іншими конкурсними кредиторами, що обумовлювало затягування відповідних справ внаслідок подання численних процесуальних документів та оскарження судових рішень.

При цьому договірна (заставна) вартість не завжди є актуальною, особливо враховуючи девальваційні процеси в Україні та значні зміни в цивільно-правових відносинах від часу укладення договору застави до моменту виникнення підстав такого вирішення ситуації.

Натомість при пред'явленні кредитором вимог до майнового поручителя правове значення має обсяг документально підтверджених зобов'язків боржника за основним зобов'язанням та вартість фактичної реалізації предмета забезпечення, яка на стадії затвердження реєстру вимог кредиторів за результатами попереднього засідання ще не відома.

Таким чином, у разі невиконання основним боржником забезпеченого заставою зобов'язання кредитор має право вимагати виконання основного зобов'язання як від боржника та майнового поручителя разом, так і від будь-кого з них окремо, а у разі пред'явлення таких вимог до майнового поручителя останній відповідає в межах узятих на себе перед заставодержателем зобов'язань.

Виражений у грошовій формі розмір зобов'язання майнового поручителя визначається виходячи із дійсних на відповідний момент

зобов'язань боржника, які існують за основним зобов'язанням, з урахуванням обсягу забезпечення за умовами забезпечувального договору. Оцінка предмета застави сторонами на момент укладення договору не впливає на обсяг забезпечених вимог при зверненні стягнення на предмет забезпечення.

Однак, питання фактичної вартості предмета застави – не єдине утруднення в реалізації зобов'язань майнового поручителя. Однією з найбільших проблем при зверненні стягнення на житлову нерухомість, яка є предметом іпотеки, є виселення мешканців. Необхідно зазначити, що згідно з ч. 2 ст. 39 Закону України «Про іпотеку» у разі, якщо предметом іпотеки є житловий будинок або житлове приміщення, одночасно з рішенням про звернення стягнення на предмет іпотеки суд за заявою іпотекодержателя виносить рішення про виселення з приміщення мешканців за наявності підстав, передбачених законом. Згідно з ч. 1 ст. 40 Закону України «Про іпотеку» звернення стягнення на передані в іпотеку житловий будинок чи житлове приміщення є підставою для виселення всіх мешканців, за винятком наймачів та членів їх сімей.

Таким чином, у разі, якщо сторони договору іпотеки передбачили у ньому іпотечне застереження про можливість звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом позасудового врегулювання на підставі цього договору, виселення мешканців з відповідного об'єкта має відбуватися відповідно до положень ч. 2 ст. 40 Закону України «Про іпотеку» та ч. 3 ст. 109 Житлового кодексу України. Недотримання цих норм є підставою для відмови у позові про виселення мешканців із житла, що є предметом іпотеки, щодо якого здійснюється звернення стягнення.

Слід мати на увазі, що житловим законодавством України встановлено правила про відсутність можливості виселення громадян України без надання таким особам іншого жилого приміщення. При цьому Житловий кодекс України допускає виселення громадян без надання іншого житла при зверненні стягнення на жиле приміщення лише у випадку його придбання за рахунок кредитних коштів, повернення яких забезпечується

іпотекою цього самого приміщення. Таким чином, визначальним при вирішенні питання про те, чи є підстави для виселення осіб, які проживають у жиллому приміщенні, що було передане у заставу (іпотеку), є встановлення факту походження коштів, за які нерухоме майно було придбане. У разі придбання предмету іпотеки за особисті, а не кредитні, кошти, виселення відповідних осіб є можливим виключно за умови одночасного надання таким особам іншого постійного житла.

Верховний Суд у постанові від 31 березня 2021 р. у справі № 753/72/17 [137] дійшов висновку, що колишні власники та особи, що проживають у житлі, яке придбане за їхні кошти та передане в іпотеку, навіть після звернення іпотекодержателем стягнення на таке майно відповідно до положень ст. 109 Житлового кодексу України мають право на користування цим житлом до моменту виселення із наданням їм іншого постійного житла.

Оскільки майновий поручитель не є позичальником в основному зобов'язанні, то іпотекодержатель матиме значні труднощі з виселенням осіб, які проживають у відповідному приміщенні, і, зазвичай, кредитори вимушені шукати та надавати таким особам інше постійне житло.

При цьому необхідно враховувати, що за змістом пп. 1 п. 1 Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» протягом дії цього закону не може бути примусово стягнуте нерухоме житлове майно, якщо це майно виступає як забезпечення зобов'язань громадянина України, зокрема майнового поручителя, за споживчими кредитами, наданими йому кредитними установами – резидентами України в іноземній валюті, та за умови, що таке житло використовується як місце постійного проживання майнового поручителя або є об'єктом незавершеного будівництва, що перебуває в іпотеці, за умови, що у власності майнового поручителя немає іншого нерухомого житлового майна; а також, що загальна площа такого нерухомого житлового майна не перевищує 140 кв. м для квартири та 250 кв. м для житлового будинку.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо мораторію на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» від 16 вересня 2020 р. № 895-IX внесено зміни в абзац четвертий п. 2 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Кодексу України з процедур банкрутства: було продовжено до 18 місяців строк щодо втрати чинності зазначеним Законом. А Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реструктуризації зобов'язань за кредитами в іноземній валюті та адаптації процедур неплатоспроможності фізичних осіб» від 13 квітня 2021 р. № 1382-IX дію встановленого мораторію було продовжено до 21 червня 2021 р.

Як відомо, предметом іпотеки, де заставодавцем є майновий поручитель, можуть бути об'єкти нерухомого майна, які віднесені до пам'яток архітектури. Враховуючи положення Закону України «Про охорону культурної спадщини» при укладенні договору іпотеки, предметом якого є пам'ятки архітектури, необхідно отримувати погодження в уповноважених органах охорони культурної спадщини [22, с. 375]. При цьому слід мати на увазі, що навіть у випадках, коли правовідносини між іпотекодавцем та іпотекодержателем стосуються володіння, користування чи розпорядження предметом іпотеки, вони є зобов'язальними. Тому, якщо законодавець сприймає правову конструкцію іпотеки з переданням предмета іпотеки у володіння іпотекодержателя, то в разі, коли іпотекодавець не передає на виконання договору предмет іпотеки у володіння іпотекодержателю, то останній, за логікою речей, має подати позов про примусове виконання іпотекодавцем зобов'язання передати у володіння предмет іпотеки навіть у тих випадках, коли за умовами іпотечного договору право володіння виникає в іпотекодержателя з моменту укладення іпотечного договору. Іпотекодержатель не в змозі в цих випадках пред'явити віндикаційного позову, бо здійснює захист права, яке ґрунтується на договорі та входить до змісту зобов'язання. Враховуючи це, а також той факт, що речове право виникає в іпотекодержателя з моменту державної реєстрації іпотеки,

включення до змісту іпотечного договору умови про перехід права володіння предметом іпотеки до іпотекодержателя в момент укладення договору позбавлене будь-якого юридичного сенсу [183, с. 203].

Судова практика та позиція Великої Палати Верховного Суду, зокрема, висловлена в постанові від 19 травня 2020 р. у справі № 361/7543/17 [123] також свідчать, що наявність судового рішення про стягнення з боржника на користь кредитора заборгованості за кредитним договором не є підставою для припинення грошового зобов'язання боржника і припинення іпотеки та не позбавляє кредитора права задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки у передбачений законом спосіб. З метою забезпечення однозначного розуміння ухваленого рішення у резолютивній частині суду слід зазначити, що звернення стягнення на предмет іпотеки відбувається в рахунок стягнення заборгованості за основним договором, а тому таке звернення стягнення не є додатковим стягненням, яке могло б розумітися як подвійне.

Однією з перепон у швидкому вирішенні спорів даної категорії є питання визначення початкової ціни продажу предмета іпотеки, оскільки її визначення є обов'язковим складником судового рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом його продажу з торгів. При цьому ціна має бути встановлена на рівні, не нижчому за звичайні ціни на цей вид майна, на підставі оцінки, яка здійснена суб'єктом професійної оціночної діяльності.

Задля забезпечення виконання договірних зобов'язань необхідно спростити механізм виселення осіб, оскільки останні добровільно обмежили своє право власності на предмет іпотеки у встановлений законом спосіб та одночасно прийняли на себе ризик настання відповідних негативних наслідків у разі невиконання основного зобов'язання боржником.

Також необхідно погодитись з Н. А. Сергієнко, яка дійшла висновку, що якщо кредитор звернеться до суду з вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки, тоді як спливла позовна давність, то майновий поручитель у змозі заявити про застосування наслідків спливу позовної давності

відповідно до статей 266, 267 Цивільного кодексу України; а при здійсненні виконавчого напису нотаріусом дотримання вимог закону покладається безпосередньо на нотаріуса [157, с. 114].

Ефективна система звернення стягнення на предмет застави, як підкреслюють дослідники, визначає надійність виконання відповідного заставного зобов'язання; саме тому захист інтересів банків як кредиторів, передусім, слід здійснювати через вдосконалення процедури звернення стягнення на предмет застави і його реалізації [99, с. 15].

Таким чином, законодавчі та договірні обмеження зобов'язань майнового поручителя не мають негативно позначатися на інтересах кредиторів, оскільки саме від ефективності способів виконання забезпечення зобов'язань залежить в цілому подальший розвиток таких цивільно-правових відносин.

3.3. Підстави та порядок припинення зобов'язань майнового поручителя

Припинення зобов'язання в контексті цього дослідження слід розуміти як закінчення правового зв'язку між суб'єктами заставних правовідносин – кредитора та майнового поручителя, внаслідок чого вони перестають існувати їхні суб'єктивні права й обов'язки, що становили зміст зобов'язального правовідношення.

При цьому підстави припинення майнової поруки безпосередньо врегульовано спеціальними нормами цивільного законодавства, а тому суд не в змозі застосовувати аналогію закону та застосовувати норми, які регулюють підстави припинення інших видів забезпечення зобов'язань, незалежно від ступеня їх подібності [141].

Згідно з вимогами ст. 526 Цивільного кодексу України зобов'язання має виконуватись належним чином відповідно до умов договору та вимог законодавства. Але особливістю зобов'язань майнового поручителя є те, що вони мають як стимулюючий, так і компенсаційний характер щодо кредитора, і належне виконання зобов'язань майнового поручителя багато в чому залежить від основного боржника, внаслідок дій якого кредитор пред'являє або не пред'являє вимоги до майнового поручителя.

Відповідно до ст. 599 Цивільного кодексу України зобов'язання припиняється виконанням, що здійснене належним чином. У цьому контексті зобов'язання майнового поручителя може бути припинене або внаслідок належного виконання основним боржником свого зобов'язання, або в результаті безпосереднього вчинення дій щодо передання права власності на предмет застави, чи звернення стягнення на заставне майно кредитором в інший спосіб.

У ч. 1 та 2 ст. 590 Цивільного кодексу України визначено порядок дій заставодержателя щодо захисту свого права у разі, коли основне зобов'язання не буде виконане у визначений строк.

В цілях нашого дослідження згідно з положеннями ч. 1 ст. 593 Цивільного кодексу України до підстав припинення права застави належать: припинення зобов'язання, забезпеченого заставою; втрата предмета застави, якщо майновий поручитель не здійснив заміну предмета застави; реалізація предмета застави, що, серед іншого, може бути здійснене у формі набуття кредитором (заставодержателем) права власності на предмет застави.

Особливості припинення застави певних видів майна визначені законом: нерухомого майна – положеннями ст. 17 Закону України «Про іпотеку», а рухомого майна – ч. 2 ст. 19, ч. 5 ст. 29, ч. 2 ст. 31 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень».

Необхідно підкреслити, що положення п. 1 ч. 1 ст. 593 Цивільного кодексу України та п. 1 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про іпотеку» щодо припинення основного зобов'язання як підстави припинення застави, а щодо

іпотеки – ще й закінчення строку дії іпотечного договору як підстави припинення іпотеки.

Законодавство України не передбачає визнання припиненим договору іпотеки, оскільки правова природа припинення іпотеки є відмінною від загального визнання цивільного договору припиненим.

Розглядаючи кожну з підстав окремо, слід розпочати з припинення іпотеки внаслідок припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору. Ця підстава прямо передбачена законом, насправді вона обіймає одразу дві умови: припинення основного зобов'язання та закінчення строку дії договору іпотеки.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про іпотеку» до істотних умов належать: зміст та розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання та/або посилання на правочин, у якому встановлено основне зобов'язання; тобто це не є предметом договору іпотеки, але є обов'язковим елементом його змісту, а тому припинення основного зобов'язання є обов'язковою умовою для подальшого припинення правовідносин іпотеки.

Як визначено в ч. 1 ст. 523 Цивільного кодексу України застава, встановлена іншою особою, припиняється після заміни боржника, якщо заставодавець, в нашому випадку – майновий поручитель не погодився забезпечувати виконання зобов'язання іншим боржником. А тому можна зробити висновок, що у разі смерті боржника за кредитним договором забезпечувальне зобов'язання застави щодо цього договору з участю майнового поручителя припиняється. Адже за наявності спадкоємців відбувається заміна боржника в зобов'язанні, який несе відповідальність у межах вартості одержаного у спадщину майна.

Як відомо, у ст. 593 Цивільного кодексу України передбачено, що право застави припиняється зокрема внаслідок припинення зобов'язання, забезпеченого заставою, та у разі втрати предмета застави, якщо заставодавець не змінив предмет застави. А відповідно до ст. 609 цього ж

Кодексу зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли за законом виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

З огляду на поняття застави як засобу забезпечення виконання зобов'язання, укладаючи договір застави, майновий поручитель, усвідомлюючи це чи ні, бере на себе ризики у межах вартості предмета застави, пов'язані з невиконанням зобов'язання основним боржником, включаючи імовірність банкрутства останнього або смерті, якщо це фізична особа.

З огляду на поняття застави як засобу забезпечення виконання зобов'язання, укладаючи договір застави, майновий поручитель, свідомо чи ні, бере на себе ризики у межах вартості предмета застави, пов'язані з невиконанням зобов'язання основним боржником, включаючи імовірність банкрутства останнього або смерті, якщо це фізична особа.

У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на позицію судової палати у господарських справах Верховного Суду України у постанові від 6 липня 2016 р. у справі № 918/545/13 [143], згідно з якою заставодавець при укладенні договору застави у межах вартості предмета застави бере на себе всі ризики, пов'язані з невиконанням зобов'язання боржником, враховуючи і ті, що виникають внаслідок банкрутства боржника з його подальшим виключенням із відповідного державного реєстру. Всі узяті ризики покладаються на заставодавця (майнового поручителя), враховуючи виникнення відповідного заставного правовідношення, і ці ризики по суті припиняються після ліквідації боржника за основним зобов'язанням.

Ліквідація боржника не повинна припиняти обов'язку майнового поручителя (заставодавця) щодо несення цих ризиків, якщо інше не передбачено договором між кредитором та заставодавцем.

Факт ліквідації боржника за кредитним договором із внесенням запису до відповідного реєстру про припинення юридичної особи за наявності заборгованості боржника за цим договором, яка не була погашена у процедурі ліквідації, не є підставою для припинення забезпечувального іпотечного договору.

Слід зазначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування» було доповнено ст. 593 Цивільного кодексу України частиною четвертою, згідно з якою при припиненні основного зобов'язання внаслідок ліквідації боржника – юридичної особи, яка виступає боржником у такому зобов'язанні, не припиняється застава (іпотека) на майно, передане в заставу майновим поручителем, за умови подання до моменту ліквідації боржника – юридичної особи позову або пред'явлення відповідної вимоги заставодержателем, який реалізує таким чином своє право на звернення стягнення на предмет застави.

Отже, факт ліквідації боржника за кредитним договором із внесенням запису до відповідного реєстру про припинення юридичної особи за наявності заборгованості боржника згідно кредитного договору, що забезпечується укладеним майновим поручителем договором застави (іпотеки), не є підставою для припинення такого договору застави, якщо до цього моменту кредитором було реалізовано його право на звернення стягнення на передане в заставу майно.

У положеннях ст. 33 Закону України «Про іпотеку» передбачено, що у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель у змозі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки.

На практиці трапляються випадки, коли між боржником та кредитором укладаються договори новації боргу, якими припиняються основні зобов'язання, а тому виникає сумнів у дійсності акцесорного зобов'язання майнового поручителя перед кредитором боржника.

Так, відповідно до ст. 1053 Цивільного кодексу України за домовленістю сторін борг, що виник із договорів купівлі-продажу, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням. Договір новації боргу у позикове зобов'язання, хоча і не є різновидом договору позики (факт надання грошових коштів відсутній, сума заборгованості за первісними зобов'язаннями враховується як сума позики в новому договорі), але входить до системи договорів, на підставі яких виникають позикові зобов'язання.

При цьому, як окремий різновид новації Цивільний кодекс України розглядає заміну боргу на позикове зобов'язання.

Під новацією необхідно розуміти угоду про заміну первинного зобов'язання новим зобов'язанням між тими самими сторонами, юридичною підставою для чого є відповідна домовленість між сторонами договірної зобов'язання, правовий зв'язок між якими не припиняється.

Для встановлення причинно-наслідкового зв'язку та залежності між новацією та припиненням зобов'язання, необхідно виходити з положень ч. 2 ст. 604 Цивільного кодексу України, згідно з якою зобов'язання припиняється при заміні первісного зобов'язання новим, а також ч. 4 ст. 604 Цивільного кодексу України, якою передбачено припинення додаткових зобов'язань, пов'язаних з первісним зобов'язанням, крім випадків, коли первісне зобов'язання змінене планом санації або реструктуризації згідно з Кодексом України з процедур банкрутства і заставодержатель проголосував проти такого плану.

Таким чином, хоча новація не обриває правовий зв'язок між сторонами, бо встановлює натомість старого нове зобов'язання, новацію слід віднести до підстав припинення первісного заставного зобов'язання.

Необхідно врахувати, що зміни до ч. 4 ст. 604 Цивільного кодексу України були внесені шляхом прийняття Кодексу України з процедур банкрутства, який набрав чинності 21 жовтня 2019 р. Практика застосування цієї норми наразі ще не сформувалася.

Ознаками новації є наявність взаємної згоди сторін щодо умов припинення попереднього зобов'язання та визначення умов нового, припинення всіх додаткових зобов'язань та виникнення між тими самими особами нового зобов'язання.

Відповідно до висновку Великої Палати Верховного Суду від 27 листопада 2019 р. у справі № 340/385/17 [124] до умов здійснення новації належать такі обставини: новий договір укладається між тими самими сторонами, які були учасниками первісного цивільного правовідношення; новація оформляється укладенням новаційного договору (договору позики, за яким позикодавець враховує суму заборгованості, що виникла з первісного договору позики, а позичальник зобов'язується повернути таку суму вже на виконання нових позикових зобов'язань); дотримання форми такого новаційного договору, тобто укладення такого правочину у такій самій формі, що й укладений раніше договір; дійсність первісного зобов'язання.

Варто звернути особливу увагу на зазначені умови, оскільки, наприклад, у постанові від 28 травня 2020 р. у справі № 127/18671/18 [131] Верховний Суд зробив висновок, що враховуючи відсутність у новому договорі умов, необхідних для визнання його новаційним, а саме встановлення факту, що у договорі позики відсутні умови про те, що зобов'язання за ним є новацією боргу та про заміну первісного зобов'язання новим, та відсутність розписки чи інших доказів на підтвердження виконання зобов'язань зі сторони позичальників, заявлені позовні вимоги є необґрунтованими.

До прикладу, відповідно до ухвали господарського суду Дніпропетровської області від 8 жовтня 2020 р. у справі № 904/3924/20 [176] були визнані грошові вимоги як забезпечені вимоги кредитора до майнового поручителя у справі про банкрутство останнього, оскільки відповідно до умов договору між ними новація не припиняє дію забезпечення виконання зобов'язань, оформленого за первісним зобов'язанням на підставі наступних

правочинів, зокрема і зберігається як забезпечення виконання відповідних зобов'язань основного позичальника за договором.

Враховуючи наведене, можна зробити висновок, що застосування ч. 4 ст. 604 Цивільного кодексу України про припинення додаткових зобов'язань, пов'язаних з первісним зобов'язанням, залежить від умов договору, укладеного між боржником та кредитором. При цьому майновий поручитель фактично позбавлений можливості вплинути на такі правовідносини, що має ознаки визначення його як слабкої сторони, яка підлягає особливому правовому захисту у відповідних правовідносинах, що звужує дію принципу рівності учасників цивільно-правових відносин.

Підсумовуючи, було б логічним внесення змін до законодавства України про те, що у випадку укладення договору новації між суб'єктами первинного зобов'язання необхідна згода майнового поручителя на його укладення з метою недопущення обмеження його прав та інтересів, а також інтересів інших осіб, які вже є кредиторами не боржника, а безпосередньо майнового поручителя.

Необхідно звернути увагу, що чинним законодавством України не визначено юридичну долю акцесорних зобов'язань за участю майнового поручителя у випадку зміни в правовому статусі юридичної особи – боржника у випадку її припинення внаслідок реорганізації, хоча такі зміни безпосередньо впливають на інтереси цих осіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 598 Цивільного кодексу України зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом. За загальним правилом, акцесорні зобов'язання припиняються із припиненням забезпеченого ними зобов'язання. Спеціальні підстави припинення акцесорних зобов'язань поруки та іпотеки встановлені ч. 1 ст. 559, п. 1 ч. 1 ст. 593 Цивільного кодексу України, ст. 17 Закону України «Про іпотеку».

Положення ж ч. 1 ст. 523 Цивільного кодексу України мають розглядатися як спеціальні підстави припинення акцесорних зобов'язань поруки та застави, встановлені законом [11, с. 43].

Слід враховувати також і те, що відповідно до ч. 1 ст. 104 Цивільного кодексу України юридична особа припиняє свою діяльність в результаті реорганізації або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступника/правонаступників, які мають кваліфікуватися як новий боржник/нові боржники.

Правонаступництво завжди відображає зміну суб'єктного складу у цивільних (господарських) правовідносинах. Ця обставина позбавляє або може позбавити відносини нового боржника та майнового поручителя притаманних такому виду застави ознак фідучіарності.

У зв'язку з цим логічним є правило, формально визначене у ч. 1 ст. 523 Цивільного кодексу України, відповідно до якого застава, встановлена іншою особою, припиняється після заміни боржника, якщо заставодавець не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником.

Системно-логічне тлумачення норм статей 104, 106–109 Цивільного кодексу України, які регулюють злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи, та норм ч. 1 ст. 523 Цивільного кодексу України дають підстави стверджувати, що іпотека припиняється у випадку, коли майновий поручитель не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником, до якого перейшли обов'язки первісного боржника в порядку правонаступництва.

Системно-логічне тлумачення норм статей 104, 106–109 Цивільного кодексу України, які регулюють злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи, та норма ч. 1 ст. 523 Цивільного кодексу України дають підстави стверджувати, що іпотека припиняється у випадку, коли майновий поручитель не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником, до якого перейшли обов'язки первісного боржника в порядку правонаступництва.

З огляду на це вважаємо, що норма ч. 1 ст. 523 Цивільного кодексу України може бути за аналогією застосована як підстава припинення іпотеки у зв'язку із набуттям іншою особою контролю над боржником (вирішального впливу або можливості здійснення вирішального впливу на його господарську діяльність), якщо заставодавець не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником.

Важливою підставою припинення відносин іпотеки є обставина, передбачена в п. 2 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про іпотеку» – реалізація предмета іпотеки відповідно до цього Закону. Слід враховувати, що у разі реалізації предмета застави у зв'язку зі зверненням на нього стягнення заставодавцем відповідне забезпечувальне зобов'язання припиняється.

Частиною 1 ст. 39 Закону України «Про іпотеку» встановлені імперативні вимоги щодо того, що повинно бути у судовому рішенні у разі задоволення позову про звернення стягнення на предмет іпотеки, тобто визначено вимоги до змісту такого судового рішення. При цьому слід зауважити, що порядок проведення прилюдних торгів, порядок проведення розрахунків за майно, придбане на прилюдних торгах, а також порядок оформлення результатів таких торгів та розподіл коштів від реалізації предмета іпотеки визначаються Законом України «Про іпотеку».

Право іпотекодержателя на продаж предмету іпотеки є законодавчо визначеним, має похідну природу від іншого виду відносин, в яких іпотекодержатель виступає кредитором, а сама іпотека є засобом забезпечення його прав та засобом гарантій їх дотримання (виконання власного зобов'язання) з боку боржника за основним зобов'язанням, у відносинах іпотеки.

У відповідності зі ст. 38 Закону України «Про іпотеку» судовим рішенням або у разі наявності відповідного застереження в іпотечному договорі про наявність права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки, кредитор (іпотекодержатель) зобов'язаний за 30 днів до укладення договору купівлі-продажу письмово повідомити іпотекодавця (майнового поручителя)

та всіх осіб, які мають зареєстровані у встановленому законом порядку права чи вимоги на предмет іпотеки, про власний намір укласти такий договір.

При цьому невиконання кредитором (іпотекодержателем) зазначеної умови може бути підставою для звернення щодо відшкодування ним визначеним особам збитків. Звідси можна зробити висновок про можливість реалізації предмета іпотеки або примусово в судовому порядку, або на підставі укладеного між сторонами договору. У разі продовження ланцюга причинно-наслідкового зв'язку відстежується думка, що фактично припинення іпотеки можливе або в примусовому порядку, як правило, через ухвалення судового рішення, або внаслідок договору, але в обох випадках за умови реалізації предмета іпотеки.

У разі продовження ланцюга причинно-наслідкового зв'язку відстежується, що фактично припинення іпотеки можливе або в примусовому порядку, як правило через ухвалення відповідного судового рішення, або внаслідок договору, але в обох випадках за умови реалізації предмета іпотеки.

Аналіз приписів Закону України «Про іпотеку» дає змогу говорити про два випадки реалізації предмета іпотеки, в яких фігурує рішення суду: реалізація предмета іпотеки за рішенням суду у разі задоволення судом позову про звернення стягнення на предмет іпотеки; реалізація предмета іпотеки на прилюдних торгах, що проводиться у випадку звернення стягнення на предмет іпотеки за рішенням суду. Другий випадок характеризується тим, що у межах виконавчого провадження необхідно здійснювати реалізацію, що має свої особливості як щодо такого процесу, так і щодо механізму в цілому. Різниця полягає в тому, що в другому з цих випадків реалізація відбувається в рамках виконавчого провадження, що накладає відповідні особливості на процес такої реалізації, як і взагалі на весь механізм задоволення прав іпотекодержателя в рамках виконавчого провадження.

Захист прав кредитора за основним зобов'язанням відбувається також шляхом набуття права власності на предмет іпотеки на підставі договору про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідного застереження в договорі іпотеки. Таке застереження або окремий договір передбачають передання іпотекодержателю предмета іпотеки у власність в якості розрахунку за основним зобов'язанням, в якому іпотекодержатель виступає кредитором. Отже, у випадку наявності окремого договору про задоволення вимог іпотекодержателя його укладання можливе або одночасно із договором іпотеки, або згодом в будь-який час існування відносин іпотеки між суб'єктами основного зобов'язання.

При цьому, договір про задоволення вимог іпотекодержателя може передбачати: передачу предмета іпотеки у власність; реалізацію предмета іпотеки іпотекодержателем, не набуваючи права власності на предмет іпотеки, але здійснивши його продаж від свого імені.

При цьому інтерес майнового поручителя, який не суперечить засадам цивільного законодавства, підлягає захисту із застосуванням способів, передбачених договором та законом, в тому числі ст. 16 Цивільного кодексу України, ст. 20 Господарського кодексу України, а також способу, не передбаченого законом, але який є ефективним засобом захисту, тобто таким, що відповідає змісту порушеного інтересу, характеру його порушення та наслідкам, спричиненим цим порушенням. Таким найбільш ефективним способом можна вважати припинення іпотечного правовідношення у випадку недобросовісності кредитора та боржника.

Щодо процедури звернення стягнення на майнові права, слід погодитись з С. І. Шимон, яка вважає, що в такому випадку можна знайти відмінність застави майнових прав від інших видів застави. При цьому Закон України «Про заставу» відводить майновим правам окремий розділ V «Застава майнових прав», а в ч. 1 ст. 49 Закон України «Про заставу» визначено, що заставодавець може передати під заставу право, належне йому на момент укладення договору, або таке, що може виникнути в подальшому,

зокрема, право на дебіторську заборгованість інших осіб. Варто мати на увазі й те, що застава майнових прав не надає таких міцних гарантій інтересів кредитора, як застава речей, оскільки суб'єктивне право надає лише можливість набути реальне майнове благо в майбутньому [192, с. 96].

У зв'язку з цим, варто звернути увагу на висновок В. В. Рашківської, яка виділяє такі вимоги, за умови наявності яких майнові права можуть бути предметом застави: право має бути оборотоздатним об'єктом цивільних прав; має бути можливість накладення на нього стягнення; право не повинно мати особистого характеру; у законодавстві має бути відсутня пряма заборона щодо передання такого права в заставу [150, с. 227].

Варто погодитись і з С. В. Нижним, який вважав, що саме можливість звернення стягнення на частку у статутному капіталі є головною проблемною такого виду застави [106, с. 191]. У свою чергу складність процесу звернення стягнення на корпоративні права зумовлена самою правовою природою юридичної особи [174, с. 314].

Логічним є і висновок В. М. Кравчука про необхідність інформативного за своїм змістом договору корпоративних прав, оскільки законодавством України не передбачений чіткий механізм звернення стягнення на корпоративні права [78, с. 10]. Так, при зверненні стягнення на заставлені корпоративні права мають скликатися та проводитися засідання вищого органу (зборів учасників) господарського товариства, до порядку денного якого будуть включені питання про вихід зі складу товариства учасника – заставодавця (у командитному товаристві — учасника чи вкладника), шляхом відступлення частки заставодержателю чи іншій особі, про прийняття до товариства набувача частки, про внесення відповідних змін до установчого документа товариства, про надання виконавчому органу повноважень на забезпечення державної реєстрації змін, внесених до установчого документа господарського товариства [159, с. 45].

Прогресивним з точки зору відсутності проблем при зверненні стягнення на частку у статутному капіталі товариств з обмеженою

відповідальністю стало прийняття Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Так, відповідно до ч. 2 ст. 21 цього Закону передбачена можливість наявності у статуті відповідного товариства положення про можливість надання в заставу частки або її частини та допускається лише за згодою інших учасників. Відповідне положення може бути внесене до статуту або виключене з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

У ч. 4 ст. 21 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» встановлено, що учасник товариства може встановити вимогу нотаріального посвідчення правочину з відчуження, застави частки такого учасника у статутному капіталі відповідного товариства та скасувати таку вимогу, відомості про що вносяться до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань відповідно до законодавства. Щодо такої вимоги учасника, як і її скасування, встановлена нотаріальна форма, а сам цей правочин є одностороннім.

Щодо втрати предмета застави як підстави припинення заставних зобов'язань, то така можливість, як уже зазначалось, передбачена п. 2 ч. 1 ст. 593 Цивільного кодексу України у випадку, якщо сторонами не було погоджено заміну зазначеного предмету застави. Це кореспондується з положеннями ст. 28 Закону України «Про заставу», якою передбачено припинення застави у випадку загибелі заставленого майна.

Доволі часто при наявності спорів між кредитором та майновим поручителем, здійснити заміну предмету застави сторони не мають наміру, а подекуди майновий поручитель і немає такої можливості.

Доволі часто при наявності спорів між кредитором та майновим поручителем, здійснити заміну предмету застави сторони не мають наміру, а подекуди майновий поручитель і немає такої можливості. Прикладом такої можливості є, скажімо, викрадення заставного майна майнового поручителя,

який визнаний банкрутом у зв'язку із своєю неплатоспроможністю. На практиці трапляються випадки, коли внаслідок здійснення дій щодо розшуку немає жодних результатів, і заставні визнаються припиненими правовідносини в судовому порядку. Так, зокрема, ухвалою господарського суду Вінницької області від 7 червня 2021 р. у справі № 902/1065/14 припинено заставу зернозбирального комбайну згідно договору застави рухомого майна [175].

Таким чином, підстави припинення зобов'язань майнового поручителя можна поділити на такі, що відображають фактичне виконання його зобов'язань, зокрема, шляхом звернення стягнення на заставне майно, такі, що впливають із припинення основного зобов'язання між боржником та кредитором, крім випадків пред'явлення відповідних вимог кредитором до майнового поручителя, а також підстави, що вказують на неможливість виконання майновим поручителем своїх акцесорних заставних зобов'язань – втрати або загибелі заставного майна.

Висновки до 3 розділу

1. Поняття суброгації прав кредитора до майнового поручителя не визначене законодавчо, проте механізм суброгації таких прав урегульовано у чинному законодавстві України. Умовами суброгації прав кредитора до майнового поручителя є: а) дійсність основного зобов'язання; б) дійсність застави, якою забезпечується основне зобов'язання; б) виконання майновим поручителем обов'язку боржника перед кредитором.

2. Суброгація та регрес є різними правовими категоріями: регресна вимога виникає внаслідок припинення основного зобов'язання шляхом погашення вимоги кредитора та виникнення на підставі цього нового зобов'язання з правом вимоги до боржника про повернення сплачених за

нього кредитору коштів; тоді як при суброгації зберігається основне зобов'язання, через наявність якого сплачувалися відповідні кошти та здійснювалася заміна в ньому кредитора.

3. За загальним правилом, заставодержатель у змозі задовольнити всі свої вимоги до боржника за рахунок майнового поручителя в обсязі суми, одержаної внаслідок фактичної реалізації предмета майнової поруки, в порядку, передбаченому законом.

4. Ліквідація юридичної особи – боржника за основним зобов'язанням із внесенням запису до відповідного реєстру про припинення юридичної особи за наявності заборгованості боржника, не є підставою для припинення договору застави, укладеного для забезпечення виконання боржником основного зобов'язання, за умови реалізації заставодержателем свого права на звернення стягнення на передане в заставу майно до моменту ліквідації основного боржника. У разі, якщо відповідну вимогу заставодержатель заявляє після моменту ліквідації боржника за основним зобов'язанням, то відповідне заставне правовідношення також є припиненим, якщо інше не передбачено договором застави (іпотеки).

5. Застосування ч. 4 ст. 604 Цивільного кодексу України про припинення додаткових зобов'язань, пов'язаних з основним зобов'язанням, залежить від умов договору, укладеного між боржником та кредитором. При цьому майновий поручитель фактично позбавлений можливості вплинути на зазначені правовідносини, а тому доцільним є внесення змін до законодавства України про те, що для укладення договору новації між суб'єктами основного зобов'язання необхідна згода майнового поручителя з метою недопущення обмеження його прав та інтересів, а також інтересів інших осіб, які вже є кредиторами безпосередньо майнового поручителя.

6. Чинне законодавство пов'язує дії стягувача з невиконанням боржником вимоги усунути порушення зобов'язання або передати предмет застави у володіння обтяжувача (заставодержателя) протягом тридцяти днів з моменту державної реєстрації відомостей про звернення стягнення на

предмет обтяження (застави). Ухилення від письмового повідомлення боржника про порушення забезпеченого заставою зобов'язання, а також недотримання тридцятиденного строку є порушеннями, які унеможливають подальше вчинення стягувачем дій, спрямованих на звернення стягнення на предмет застави.

7. Положення ч. 1 ст. 523 Цивільного кодексу України може бути за аналогією застосоване як підстава припинення іпотеки з участю майнового поручителя у зв'язку із набуттям іншою особою контролю над боржником (вирішального впливу або можливості здійснення вирішального впливу на його господарську діяльність), якщо майновий поручитель не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [82, 83, 84, 86, 88, 89, 90].

ВИСНОВКИ

У дисертації викладене нове вирішення наукової проблеми цивільного-правового регулювання зобов'язань майнового поручителя, що відображено у визначенні особливостей зобов'язань майнового поручителя, доктринальному обґрунтуванні специфіки обов'язків майнового поручителя як заставодавця, теоретичному обґрунтуванні способів вирішення проблем законодавства та правозастосовної практики у сфері забезпечувальних зобов'язань з участю майнового поручителя.

Загальні висновки дослідження втілюються в таких тезах.

1. Зобов'язання застави за участі майнового поручителя характеризуються низкою ознак: а) ці зобов'язання обіймають своїм змістом і речові, і зобов'язальні правовідносини й охороняють як абсолютні, так і відносні суб'єктивні права; б) вони залучають третіх осіб (майнових поручителів) до процедури виконання обов'язків боржника і задоволення вимог кредитора; в) ці зобов'язання поєднують ознаки двох способів забезпечення виконання зобов'язання: застави та поруки; г) вони виникають з договору, дійсність якого не залежить від дійсності основного договору, зобов'язання за яким забезпечується майновою порукою; е) захисту в них потребують майнові права та інтереси трьох суб'єктів: кредитора, боржника та майнового поручителя; є) майновий поручитель є слабкою стороною акцесорних правовідносин, оскільки він не в змозі впливати на долю основного зобов'язання, забезпеченого заставою.

2. Заставі за участю майнового поручителя притаманна подвійна, речово-зобов'язальна природа. Речова природа виявляється через правовий зв'язок заставодержателя з предметом застави – майном, яке є власністю майнового поручителя та на яке може бути звернуте стягнення у разі порушення боржником своїх зобов'язань; зобов'язальна природа виявляється у договірних правовідносинах між майновим поручителем та кредитором, змістом яких є права та обов'язки заставодержателя і заставодавця.

3. Договір застави з участю майнового поручителя є самостійним юридичним фактом; момент виникнення права застави збігається з моментом укладення договору застави (майнової поруки) і залежить від його дійсності. Зобов'язання заставодавця (майнового поручителя) перед заставодержателем повністю залежить від існування і дійсності суб'єктивного права вимоги заставодержателя як кредитора основного зобов'язання.

4. Акцесорний характер притаманний низці елементів процесу виникнення та реалізації зобов'язального правовідношення майнової поруки: 1) підставі виникнення вимоги до майнового поручителя; 2) обсягу вимоги до майнового поручителя; 3) послідовності виконання майновим поручителем вимог за основним зобов'язанням; 4) припинення зобов'язань майнового поручителя; 5) примусового виконання зобов'язань майнового поручителя.

5. Майнові права та інтереси майнового поручителя вимагають його обов'язкової участі у вирішенні питання про відступлення права вимоги, забезпеченого заставою; відступлення такого права вимоги кредитором має здійснюватися за згодою майнового поручителя.

6. Суб'єктивне право заставодержателя у правовідносинах майнової поруки має усічений зміст: два його елементи – право на чужі дії та право на захист – збігаються за змістом, здійснюючись внаслідок порушення основного зобов'язання боржником у зверненні стягнення на предмет застави як об'єкт права власності третьої особи (майнового поручителя).

7. У разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання кредитор-іпотекодержатель має право вимагати виконання основного зобов'язання як від боржника і його майнового поручителя разом, так і від будь-кого з них окремо; майновий поручитель відповідає в межах узятих на себе зобов'язань; розмір зобов'язання майнового поручителя визначається виходячи із дійсних на відповідний момент зобов'язань боржника; якщо інше не встановлено законом або договором, майновий поручитель зобов'язаний задовольнити забезпечені заставою вимоги за свій

рахунок у розмірі вартості фактичної реалізації предмета майнової поруки, що здійснюється в порядку, передбаченому законом.

При цьому визнання майновим поручителем (юридичною або фізичною особою) своєї неплатоспроможності впроваджує ринкові механізми взаємодії кредитора, боржника та майнового поручителя.

8. Правочини, які вчинені боржниками чи майновими поручителями у період існування у них таких зобов'язань, внаслідок виконання яких вони втрачають платоспроможність, можуть бути визнані судом недійсними за наявності сумнівів у їхній добросовісності та доведенні ознак фраздаторності правочину (вчинення майновим поручителем або боржником правочину на шкоду кредиторам).

9. Укладаючи договір іпотеки, майновий поручитель – іпотекодавець бере на себе всі ризики, пов'язані з невиконанням зобов'язання боржником (у межах вартості предмета іпотеки), зокрема й ті, що виникають унаслідок банкрутства боржника.

10. Для захисту прав кредитора слід нормативно закріпити можливість майнового поручителя (заставадавеця), котрий передав у заставу корпоративні права щодо господарського товариства, яке у подальшому визнане банкрутом, здійснити заміну предмета застави.

11. З метою забезпечення балансу інтересів учасників заставних правовідносин слід спростити доступ щодо можливості придбання права вимоги за його реальною вартістю (а не тільки за номінальною), що сприятиме додатковому захисту прав майнового поручителя, збільшить кількість потенційних покупців права вимоги та дозволить ефективно реалізувати зазначені майнові права.

12. Якщо договір іпотеки з участю майнового поручителя укладається без участі боржника за основним зобов'язанням, боржник не має суб'єктивного права на законне очікування прийняття предмета іпотеки в рахунок погашення боргу, яке визнане судовою практикою; відповідна правова позиція не має застосовуватися до вирішення спірних правовідносин,

які впливають із забезпечення іпотекою кредитних договорів з участю майнового поручителя.

13. За умови, якщо кредитор ухиляється від прийняття виконання основного зобов'язання, правомірно запропонованого боржником, він втрачає право звернутися до майнового поручителя із вимогою про виконання акцесорного (заставного) зобов'язання.

14. У разі передання майновим поручителем у заставу корпоративних прав, частки у статутному капіталі іншої юридичної особи, яка визнана банкрутом, та встановлення факту неналежного виконання майновим поручителем своїх обов'язків як учасника (засновника) цієї юридичної особи, заставодержатель має право одержати суму, якої не вистачає для повного задоволення вимоги, з іншого майна майнового поручителя (заставадавця) в порядку черговості, передбаченої законом, або за домовленістю з майновим поручителем здійснити заміну предмета застави, якщо інше не передбачено договором застави.

15. Застава права вимоги з участю майнового поручителя обумовлює виникнення тимчасового правового зв'язку між основним кредитором (заставодержателем) та боржником майнового поручителя за заставленим правом вимоги, який дозволяє заставодержателю пред'явити вимогу боржнику майнового поручителя у рамках виконання заставного зобов'язання. Цей правовий зв'язок існує за умови, що строк виконання основного зобов'язання настає раніше, ніж строк задоволення заставленого права вимоги. Якщо строк виконання за заставленим правом вимоги настає раніше, ніж строк виконання основного зобов'язання, то зазначений правовий зв'язок припиняється в момент задоволення заставленого права вимоги, наслідком чого є трансформація предмета застави з права вимоги в реальне майно (речі, грошові кошти тощо).

16. Доцільно закріпити в законодавстві право сторін договору про заставу права вимоги змінювати спосіб звернення стягнення на заставлені права вимоги, зокрема, передбачити в договорі право звертати стягнення на

заставлене право вимоги шляхом відступлення цього права заставодавцем заставодержателю, якщо інше не встановлене законом або договором.

17. У випадках, коли предметом застави є майнове право, боржник заставодавця (майнового поручителя) у змозі виконати свій обов'язок, спрямований на задоволення заставленого права вимоги, безпосередньо на користь заставодержателя лише внаслідок відступлення цього права вимоги заставодавцем заставодержателеві (цесії).

18. Якщо інше не передбачено договором, майновий поручитель зобов'язаний: виконувати дії, необхідні для збереження дійсності заставленого права вимоги; не здійснювати відступлення заставленого права третій особі; не вчиняти дій, які мають наслідком припинення цього права, зменшення його вартості; вживати заходів для захисту заставленого права від посягань з боку інших осіб; надавати заставодержателеві відомості про зміни, які сталися в обсязі права праві, про його порушення та про домагання третіх осіб на це право. У разі порушення майновим поручителем цих обов'язків (якщо інше не встановлено договором застави), заставодержатель має право, вимагати в суді переведення на нього права вимоги, яке є предметом застави, незалежно від терміну виконання забезпеченого заставою зобов'язання, та самостійно вживати заходів, спрямованих на захист права вимоги як предмета застави проти порушень з боку третіх осіб.

19. Право вимоги, яке є предметом застави, може бути правомірно припинене шляхом зарахування зустрічних вимог, унаслідок чого це незалежно від волі заставодавця (майнового поручителя) заставлене право припинить своє існування, чи зменшиться його вартість. З метою забезпечення інтересів заставодержателя у таких випадках майновий поручитель зобов'язаний повідомити заставодержателя про виникнення у нього зустрічного зобов'язання щодо боржника за заставленим правом, що обумовлює вірогідність припинення заставленого права вимоги шляхом зарахування.

20. Майновий поручитель має відповідати перед заставодержателем за дійсність переданого під заставу права вимоги, а також за виконання обов'язку боржником. У зв'язку з цим доцільно дозволити зворотнє відступлення права вимоги заставодержателем майновому поручителєві, а також покласти на майнового поручителя ризик виявлення прихованих підстав для заперечень боржника майнового поручителя проти права вимоги, яке є предметом застави.

21. Умовами суброгації прав кредитора до майнового поручителя є: дійсність основного зобов'язання; дійсність застави, якою забезпечується основне зобов'язання; виконання майновим поручителем обов'язку боржника перед кредитором.

22. Ліквідація юридичної особи – боржника за наявності його заборгованості за основним (кредитним) зобов'язанням, яка не була погашена в процедурі ліквідації, не є підставою для припинення договору застави, укладеного для забезпечення виконання цього зобов'язання, за умови, якщо заставодержатель здійснив своє право на звернення стягнення на заставлене майно до моменту ліквідації боржника. Якщо ж заставодержатель заявляє відповідну вимогу після моменту ліквідації боржника за основним зобов'язанням, то застава є припиненою, якщо інше не передбачене договором застави.

23. Правовідносини між боржником за основним зобов'язанням та майновим поручителем («відносини покриття») не врегульовані законом, що зумовлює ризики порушення прав та інтересів кредиторів цих осіб, зокрема, внаслідок визнання недійсним договору застави у процедурі банкрутства. У зв'язку з цим, у разі, якщо в момент укладення договору застави у майнового поручителя відсутні ознаки неплатоспроможності, цей договір застави не має визнаватися недійсним на підставі спеціальних положень, закріплених у ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова В. Характеристика нерухомості, що може бути предметом іпотеки. *Право України*. 2007. № 6. С. 53–57.
2. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву. *Ученые труды ВИЮН*. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. Вып. 3. 192 с.
3. Аналіз судової практики застосування судами законодавства, яке регулює іпотеку як заставу нерухомого майна. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 1. С. 16-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2015_1_5 (дата звернення: 25.08.2021).
4. Анненков К. Н. Система русского гражданского права. Т. 3. Права обязательственные. Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1901. 491 с.
5. Бевзенко Р. С. Акцессорность обеспечительных обязательств: европейская правовая традиция и российская практика. *Вестник гражданского права*. 2012. № 5. С. 4-36.
6. Бевзенко Р. С. Понятие и возникновение права залога. *Закон*. 2016. № 3. С. 26-37.
7. Белая О. В. Залог имущественных прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2006. 231 с.
8. Белов В. А. Денежные обязательства. Москва: ЮрИнфоР, 2001. 236 с.
9. Белов В. А. Поручительство. Опыт теоретической конструкции и обобщение арбитражной практики. Москва: ЮрИнфоР, 1998. 234 с.
10. Белов В. А. Сингулярное правопреемство в обязательстве. Москва, 2000. 288 с.
11. Беяневич О. А. Особливості припинення іпотеки за участю майнового поручителя. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С.

40-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prip_2018_18_10 (дата звернення: 25.08.2021).

12. Бережна І. Г. Правові аспекти іпотечного договору та статусу його сторін. *Юридичний журнал*. 2007. № 7. С. 27–32.

13. Бетелл Т. Собственность и процветание. Москва: ИРИСЭН, 2008. 480 с.

14. Бірюков І. А., Заїка Ю. О. Цивільне право України: Загальна частина. Київ: Алерта, 2014. 510 с.

15. Боднар Т. В. Деякі питання забезпечення виконання зобов'язань. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2002. № 2. С. 43–47.

16. Борисова В. І., Баранова Л. М., Домашенко М. В. та ін. Основи римського приватного права: Підручник. Харків: Право, 2008. 224 с.

17. Борисова В. І., Спасибо-Фатєєва І. В., Яроцький В. Л. Цивільне право: підручник: у 2 т. Харків: Право, 2011. Т. 1. 656 с.

18. Борисова В. І., Спасибо-Фатєєва І. В., Яроцький В. Л. Цивільне право: підручник: у 2 т. Харків: Право, 2011. Т. 2. 816 с.

19. Борсук Н. Я. Роль господарського судочинства в реалізації субсидіарної відповідальності органів місцевого самоврядування за доведення до банкрутства комунальних підприємств. Судова влада в системі стримувань та противаг демократичного суспільства: компаративна теорія і практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 січня 2021 р.). Київ: Юрінком Інтер, 2021. С.157-159.

20. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. Москва: «Статут», 1999. 848 с.

21. Брагинский М. И. К вопросу о соотношении вещных и обязательственных правоотношений. Гражданский кодекс России: Проблемы. Теория. Практика. Москва, 1998.

22. Буряк Я. Я. Визнання недійсним іпотечного договору, предметом якого є пам'ятка архітектури місцевого значення: проблемні питання. *Вісник*

Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. № 855. С. 374-378. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_59 (дата звернення: 25.08.2021).

23. Василевская Л. Ю. Общее и особенное в регламентации залога прав по российскому и германскому законодательству. *Актуальные проблемы российского права*. 2018. 3. С. 173-181.

24. Васильев Е. А., Зайцева В. В. Гражданское и торговое право капиталистических государств: Учебник. Москва: Международные отношения, 1993. 560 с.

25. Вишневский А. А. Залоговое право. Москва: БЕК, 1995. 179 с.

26. Гантовер Л. В. Залоговое право. Санкт-Петербург, 1890. 773 с.

27. Германское право. Часть 1. Гражданское уложение: Пер. с нем. Москва: Международный центр финансово-экономического развития, 1996. 552 с.

28. Годэмэ Е. Общая теория обязательств. Москва: Юридическое изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. 511 с.

29. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

30. Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. = Codex civilis pro Galicia Orientali anni MDCCXCVII. Пер. с лат. А. Гужвы; Под ред. О. Кутателадзе и В. Зубаря. Москва: Статут; Одесса, 2013. 536 с.

31. Грищенко А. Розвиток заставного права на території України в дожовтневу добу. *Підприємництво, господарство, право*. 2010. № 6. С. 32-35.

32. Гуляев А. М. Русское гражданское право. Обзор действующего законодательства и гражданского уложения. Киев, Тип. Имп. ун-та св. Владимира, 1907. 446 с.

33. Гурвич М. А. Пресекательные сроки в советском гражданском праве. Москва, 1961. 80 с.

34. Дедиков С. Регресс и суброгация по договорам ОСАГО. *Хозяйство и право*. 2004. № 9. С. 41-46.
35. Дзера О. В., Кузнєцова Н. С., Луць В. В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. Київ: Юрінком Інтер, 2005. Т. I. 832 с.
36. Дзера О. В., Кузнєцова Н. С., Луць В. В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. Київ: Юрінком Інтер, 2011. Т. I. 808 с.
37. Ефимова Л. Г. Банковские сделки: право и практика. Москва, 2001. 654 с.
38. Жилінкова І. В. Особливості здійснення суб'єктивних цивільних прав. Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. Харків, 2012. № 1. С. 100–107.
39. Закон Российской Федерации «О залоге» от 29 мая 1992 г. в редакции от 26 июля 2006 г. URL: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=133046> (дата звернення: 25.08.2021).
40. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50-51. Ст. 384. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text> (дата звернення: 25.08.2021).
41. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30. URL. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 25.08.2021).
42. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

43. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування: Закон України від 3 липня 2018 р. № 2478-VIII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 46. Ст. 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2478-19#n21> (дата звернення: 25.08.2021).

44. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо мораторію на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті: Закон України від 16 вересня 2020 р. № 895-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-20#n7> (дата звернення: 25.08.2021).

45. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реструктуризації зобов'язань за кредитами в іноземній валюті та адаптації процедур неплатоспроможності фізичних осіб: Закон України від 13 квітня 2021 р. № 1382-IX. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 27. Ст. 225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-20#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

46. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

47. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

48. Про депозитарну систему України: Закон України від 6 липня 2012 р. № 5178-VI. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 39. Ст. 517. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5178-17#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

49. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV. Верховна Рада України.

Відомості Верховної Ради України. 2004. № 11. Ст. 140. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1255-15> (дата звернення: 25.08.2021).

50. Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12> (дата звернення: 25.08.2021).

51. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 313. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (дата звернення: 25.08.2021).

52. Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті: Закон України від 3 червня 2014 р. № 1304-VII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 28. Ст. 940. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1304-18> (дата звернення: 25.08.2021).

53. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

54. Про організацію формування та обігу кредитних історій: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2704-IV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 421. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-15#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

55. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

56. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. Ст.

251. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

57. Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи і про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 31 жовтня 2008 р. № 639-VI. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 14. Ст. 181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/639-17#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

58. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VII. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#n386> (дата звернення: 25.08.2021).

59. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

60. Про фінансово-кредитні механізми і управління житлом при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19 червня 2003 р. № 978-IV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 52. Ст. 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

61. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

62. Залесский В. В. Основные институты гражданского права зарубежных стран: Сравнительно-правовые исследования. Москва: Норма, 2000. 648 с.

63. Звоницкий А. С. О залоге по русскому праву. Киев, 1912. 401 с.

64. Ігнатенко В. М. Договірні та позадоговірні зобов'язання. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 11. С. 7-9.

65. Иоффе О. С. Обязательственное право. Москва: Юридическая литература, 1975. 880 с.
66. Касап В. М. Майновий поручитель як суб'єкт виконання зобов'язання. *Університетські наукові записки*. 2015. № 3. С. 59-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2015_3_9 (дата звернення: 25.08.2021).
67. Каючов Р. И. Страхование иностранных инвестиций: частноправовые аспекты правового регулирования. *Евразийский юридический журнал*. 2009. № 1 (8). С. 102-113.
68. Кізлова О. С. Застава в цивільному праві (питання теорії): монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 350 с.
69. Кізлова О. С. Функції застави у цивільному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 252-256. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_53_38.
70. Кістяківський Б. О. Вибране. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка». Серія «Українські мислителі». Київ, 1996. 371 с.
71. Кодекс України з процедур банкрутства: : Закон України № 2597-VIII від 18 жовтня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 25.08.2021).
72. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
73. Конвенція, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі (Додаток I-Уніфікований Закон; Додаток II) від 7 червня 1930 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_009#Text (дата звернення: 25.08.2021).
74. Конвенція про міжнародні майнові права на рухоме обладнання від 16 листопада 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k62#Text (дата звернення: 25.08.2021).
75. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

76. Кот О. О. Перехід прав кредитора до третіх осіб в цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2002. 20 с.

77. Кот О. О. Перехід прав кредитора до третіх осіб в цивільному праві України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 187 с.

78. Кравчук В. М. Звернення стягнення на частку в статутному капіталі товариства. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2009. № 2. С. 9-12.

79. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. Москва, 1958. 184 с.

80. Красавчиков О. А. Советское гражданское право. Т.1. Москва: Изд. «Высшая школа», 1972. 448 с.

81. Красуцький В. В. Сутність майнової поруки як акцесорного зобов'язання та її відмежування від суміжних правових категорій. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 32. С. 50-54.

82. Красуцький В. В. Обсяг зобов'язань майнового поручителя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №4. С. 36-40.

83. Красуцький В. В. Застава бездокументарних цінних паперів майновим поручителем. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 37-41.

84. Красуцький В. В. Проблемні питання визначення розміру забезпечених вимог до майнового поручителя. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2021. С. 229-232. (0, 5 д.а.).

85. Красуцький В. В. Цивільно-правове регулювання відступлення права вимоги до майнового поручителя. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 194-200.

86. Красуцький В. В. Обсяг виконання зобов'язання майновим поручителем. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності: матеріали*

міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 16-17 березня 2018 р. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 68-72.

87. Красуцький В. В. Правова природа іпотечних правовідносин за участі майнового поручителя через інтегративне праворозуміння. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 5–6 квітня 2019 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 37-39.

88. Красуцький В. В. Права майнового поручителя, яким було надано майно як забезпечення кредитів в іноземній валюті. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 10-11 травня 2019 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 52-55.

89. Красуцький В. В. Правовий статус майнового поручителя у випадку новації основного зобов'язання. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 грудня 2020 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. Ч. 1. С. 57-60.

90. Красуцький В. В. Проблемні питання передачі майновим поручителем у заставу частки у статутному капіталі іншої особи, що визнана банкрутом. *Міжнародна науково-практична конференція «Права та обов'язки людини у сучасному світі»* м. Одеса, 13–14 листопада 2020 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 75-78.

91. Крестовская Н. Н. Теория государства и права. Харків: Одиссей, 2007.

92. Левандовскі К. М. Правове регулювання субсидіарної відповідальності фізичних та юридичних осіб в Україні та Німеччині (порівняльно-правовий аналіз): дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2011. 199 с.

93. Леонова Л. С. Історія становлення інституту застави в цивільному праві. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2006. Том 53. С. 118-121.
94. Лист Національного Банку України № 23015/11 від 8 жовтня 1993 р. Методичні рекомендації із застосування банками Закону України «Про заставу». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v5_11500-93 (дата звернення: 25.08.2021).
95. Ломидзе О. Г. Проблема перехода гражданских прав и обязанностей: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Ростов-на-Дону, 1999. 195 с.
96. Ломидзе О. Суброгация в гражданском праве России. *Хозяйство и право*. 2001. № 10. С. 14-24.
97. Майданик Н. И. Управление юридическими рисками в предпринимательской деятельности. *Альманах цивилистики: Сборник статей*. Вып. 6 под ред. Р. А. Майданика. Київ: Алерта, 2015. С. 483–508.
98. Майданик Р. А. Правова природа інституту іпотеки. *Юридичний вісник*. 2009. № 1 (10). С. 31-38.
99. Мальцев Д. О. Застава як спосіб забезпечення банківського кредиту за цивільним законодавством України: Автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2005. 20 с.
100. Мейер Д. И. Русское гражданское право. 3-е изд. Санкт-Петербург.: Тип. Н. Тиблена и Ко, 1864. 790 с.
101. Мельникова К. Эластичность залога. *ЭЖ-Юрист*. 2014. № 44. С. 9.
102. Морандьер Л. Жюллио де ла. Гражданское право Франции. В 3-х томах. Перевод с французского и вступительная статья Е. А. Флейшиц. Том 1. Москва: Издательство иностранной литературы, 1958. 742 с.
103. Наріжний С. Ю. Застава як спосіб забезпечення виконання договірних зобов'язань із передання майна у тимчасове користування. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 7. С. 104-107.

104. Нижний С. В. Застава майнових прав як спосіб забезпечення виконання зобов'язань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2007. 16 с.

105. Нижний С. В. Застава майнових прав як спосіб забезпечення виконання зобов'язань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2007. 198 с.

106. Нижний С. В. Правове регулювання застави корпоративних прав. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4. С. 187-192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2006_3-4_26 (дата звернення: 25.08.2021).

107. Николаев И. В. Логика (дедуктивная, индуктивная, диалектическая): учеб. пособ. Санкт-Петербург: Изд-во Николаева И. В., 2001. 205 с.

108. Новицкий И. Б. Римское право. Учебник. Москва: КНОРУС, 2011. 304 с.

109. Пелипенко О. С. Застава корпоративних прав: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Харків, 2015. 165 с.

110. Перепелкина Е. А. Проблемы обеспечения исполнения обязательств путем привлечения третьих лиц: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 2007. 30 с.

111. Пільков К. Застава корпоративних прав: ну, по-перше, це красиво!. Юрлига. Правовое информационное поле для бизнеса и юристов. URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/3/29/86950.htm> (дата звернення: 25.08.2021).

112. Пляниоль М. Курс французского гражданского права. Петроков: Тип. С. Ланского, 1911. Ч. 1: Теория об обязательствах. 152 с.

113. Победоносцев К. П. Курс гражданского права. I ч.: Вотчинные права. 5-е изд. Санкт-Петербург, 1896. 766 с.

114. Покровский И. А. История римского права. Минск, 2002. 528 с.

115. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. Петроград, 1917. 234 с.

116. Положення про порядок здійснення емісії облігацій підприємств та їх обігу, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 425 від 21 червня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0843-18#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

117. Положення про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 692 від 27 травня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0642-14#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

118. Поляков Б. М. Право несостоятельности (банкротства) в Украине. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 440 с.

119. Поповкин И. А. Залог, история возникновения и развития залоговых правоотношений. *Нотариус*. 2008. № 2. С. 56.

120. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 липня 2018 р. у справі № 310/11534/13-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75287282> (дата звернення: 25.08.2021).

121. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2018 р. у справі № 909/968/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76860058> (дата звернення: 25.08.2021).

122. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 травня 2018 р. у справі № 902/492/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74218793> (дата звернення: 25.08.2021).

123. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 травня 2020 р. у справі № 361/7543/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89819777> (дата звернення: 25.08.2021).

124. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 листопада 2019 р. у справі № 340/385/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86241675> (дата звернення: 25.08.2021).

125. Постанова Верховного Суду від 12 травня 2020 р. у справі № 921/730/13-г/3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89903933> (дата звернення: 25.08.2021).

126. Постанова Верховного Суду від 2 вересня 2020 р. у справі № 910/11051/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91340985> (дата звернення: 25.08.2021).

127. Постанова Верховного Суду від 5 лютого 2019 р. у справі № 910/9131/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79808088> (дата звернення: 25.08.2021).

128. Постанова Верховного Суду від 18 квітня 2019 р. у справі № 911/218/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81304362> (дата звернення: 25.08.2021).

129. Постанова Верховного Суду від 20 лютого 2020 р. у справі № 922/719/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88211046> (дата звернення: 25.08.2021).

130. Постанова Верховного Суду від 20 квітня 2018 р. у справі № 910/8982/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73532974> (дата звернення: 25.08.2021).

131. Постанова Верховного Суду від 28 травня 2020 р. у справі № 127/18671/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89563979> (дата звернення: 25.08.2021).

132. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 23 травня 2018 р. у справі № 910/20991/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74221509> (дата звернення: 25.08.2021).

133. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 17 січня 2020 р. у справі № 916/2286/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87129078> (дата звернення: 25.08.2021).

134. Постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2015 р. у справі № 6-222цс15. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/F7A691C7540A1194C2257EEB002DAF75](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/F7A691C7540A1194C2257EEB002DAF75) (дата звернення: 25.08.2021).

135. Постанова Верховного Суду у складі судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 4 лютого 2021 р. у справі № 904/1360/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94999344> (дата звернення: 25.08.2021).

136. Постанова Верховного Суду від 4 червня 2020 р. у справі № 916/1411/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89651646> (дата звернення: 25.08.2021).

137. Постанова Верховного Суду у постанові від 31 березня 2021 р. у справі № 753/72/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074863> (дата звернення: 25.08.2021).

138. Постанова Верховного Суду України від 29 березня 2017 р. у справі № 3-1591гс16. Верховний Суд України. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/3C9E4005A5FC3B27C22581020048DEA8](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/3C9E4005A5FC3B27C22581020048DEA8) (дата звернення: 25.08.2021).

139. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

140. Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

141. Постанова пленуму Вищого господарського суду України № 1 від 24 листопада 2014 р. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з кредитних договорів. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/va001600-14> (дата звернення: 25.08.2021).

142. Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за № 5 від 30 березня 2012 р. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12> (дата звернення: 25.08.2021).

143. Постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 6 липня 2016 р. у справі № 918/545/13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58986615> (дата звернення: 25.08.2021).

144. Постанова Правління Національного банку України № 64 від 11 червня 2018 р. «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18> (дата звернення: 25.08.2021).

145. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» № 100 від 18 вересня 2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0100500-18> (дата звернення: 25.08.2021).

146. Постанова Правління Національного Банку України «Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій» № 516 від 3 грудня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

147. Пучковська І. Й. Щодо наслідків виконання забезпечувального зобов'язання. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 2 (49). С. 120-127.

148. Пучковська І. Й. Про основне призначення видів забезпечення виконання зобов'язання. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 36-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2020_148_5 (дата звернення: 25.08.2021).

149. Рассказова Н. Ю. Последствия исполнения обеспечительного обязательства. *Вестник гражданского права*. 2010. № 6. С. 92-130.

150. Рашківська В. В. Загальні питання передачі в заставу майнових прав. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 225-230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_72_34 (дата звернення: 25.08.2021).

151. Рев'юк Н. В. Іпотека як господарсько-правова конструкція залучення інвестицій в економіку: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2006. 180 с.

152. Регламент (ЄС) N 593/2008 Європейського Парламенту та Ради «Про право, яке підлягає до застосування щодо договірних зобов'язань («Рим I»)» № 593/2008 від 17 червня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_905#Text (дата звернення: 25.08.2021).

153. Регламент (ЄС) N 864/2007 Європейського Парламенту і Ради «Щодо права, яке підлягає застосуванню до позадоговірних зобов'язань («Рим II»)» № 864/2007 від 11 липня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_907#Text (дата звернення: 25.08.2021).

154. Сават'є Р. Теория обязательств: юридический и экономический очерк; пер. с фр., вступ. ст. Р. О. Халфиной. Москва: Прогресс, 1972. 440 с.

155. Самбір О. Є. Поняття суброгації в цивільному праві України. *Університетські наукові записки*. 2016. № 1. С. 90-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2016_1_10 (дата звернення: 25.08.2021)

156. Самбір О. Є. Суброгація прав кредитора майновому поручителю. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 5. С. 87-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2014_5_28 (дата звернення: 25.08.2021).

157. Сергієнко Н. А. Захист прав та інтересів майнового поручителя при впливі позовної давності за основним зобов'язанням. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 111-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2016_20_30 (дата звернення: 25.08.2021).

158. Синайский В. И. Русское гражданское право. Киев, 1912. 427 с.

159. Січевлюк В. А. Процедура звернення стягнення на заставлені корпоративні права у договірному (позасудовому) порядку. *Правничий вісник*

Університету «КРОК». 2010. Вип. 6(1). С. 41-51. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2010_6\(1\)__9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2010_6(1)__9) (дата звернення: 25.08.2021).

160. Смирнов В. В. Залог и страхование: Пособие. Киев: Б.и, 1995. 102 с.

161. Спасибо-Фатеева І. В. Казка про вовка, козу та капусту на новий лад: кредитор, боржник та майновий поручитель у правовідносинах застави. *Часопис цивілістики*. 2007. № 4. С. 10-13.

162. Спасибо-Фатеева І. В. Рівнобедрений трикутник правовідносин застави: становище майнового поручителя. *Цивілістика: на шляху формування доктрин*: вибр. наук. пр. Харків: Золоті Ворота, 2012. С. 592-598.

163. Спасибо-Фатеева І. В. Поручка і гарантія як способи забезпечення зобов'язань. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 3. С. 22-25.

164. Спасибо-Фатеева І. В. Харьковская цивилистическая школа: право собственности: монографія. Харьков: Право, 2012. 424 с.

165. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: монографія. Київ: КНТ, 2008. 184 с.

166. Стругов В. Г. О закладе долговых требований. Санкт-Петербург, 1890. 267 с.

167. Суханов Е. А. Вещное право: научно-познавательный очерк. Москва: Статут, 2017. 560 с.

168. Суханов Е. А. Гражданское право в 4-х т. Том 2: Вещное право: учебник. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 496 с.

169. Суханов Е. А. Гражданское право в 4-х т. Том 3: Обязательственное право: учебник. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 800 с.

170. Суханов Е. А. Еще раз о различиях вещных и обязательственных прав. Частное право. Преодолевая испытания. К 60-летию Б. М. Гонгало. Москва: Статут, 2016. С. 25-44.

171. Суханов Е. А. К понятию вещного права. *Правовые вопросы недвижимости*. 2005. № 1.

172. Суханов Е. А. Общия положения о праве собственности и других вещных правах. *Хозяйство и право*. 1995. № 6. С. 26-28.

173. Терехов А. В. Суброгация в современном гражданском праве России (вопросы теории и практики): дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Моск. ун-т МВД России. Москва, 2008. 185 с.

174. Угриновська О. І. Особливості звернення стягнення на корпоративні права боржника. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали IX Регіональної науково-практичної конференції*, м. Львів, 13-14 лютого 2003 р. Львів, 2003. С. 313-315.

175. Ухвала господарського суду Вінницької області від 7 червня 2021 р. у справі № 902/1065/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97492838> (дата звернення: 25.08.2021).

176. Ухвала господарського суду Дніпропетровської області від 8 жовтня 2020 р. у справі № 904/3924/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92192044> (дата звернення: 25.08.2021).

177. Фіюшін А. В. Про правову природу застави. *Нотаріус*. 2014. № 3. С. 19-22.

178. Харитонов Є. О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти): монографія. Одеса: Фенікс, 2008. 464 с.

179. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини. Одеса: Фенікс, 2011. 213 с.

180. Хвостов В. М. Система римского права. Часть 2: Вещное право. Москва, 1908. 124 с.

181. Ходико Ю. Є. Правова природа іпотечного правовідношення. Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. Харків, 2011. № 2. С. 96–101.

182. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 25.08.2021).

183. Чанишева А. Р. Зобов'язальні правовідносини щодо іпотеки. Актуальні проблеми держави і права. № 46 (2009). С. 202-209.
184. Чанишева А. Р. Іпотечні цивільні правовідносини: дис. ... канд. юридич. наук.; 12.00.03. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. 189 с.
185. Черепакін Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. Москва: Госюриздат, 1962. 162 с.
186. Шевалевская О. О. Сущность и виды способов обеспечения исполнения обязательств. *Современное право*. 2006. № 6. С. 28-32.
187. Шевченко Г. Н. Регрессные обязательства в отношениях между социалистическими организациями. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1990. 115 с.
188. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Том 1. Москва, 1914. 483 с.
189. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изд. 1917 г.). Москва, 1995. 556 с.
190. Шимон Л. С. Особисті види забезпечення виконання зобов'язання: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 233 с.
191. Шимон С. І. Законодавчі обмеження щодо цесії додаткового права вимоги. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 30. С. 160-166.
192. Шимон С. І. Звернення стягнення на предмет застави – майнові права (переваги й недоліки законодавчих рішень). *Правове регулювання економіки*. 2019. № 18. С. 94–104. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/24_11_2015/2019/ZBD086D0A0NI_PD0A0E_2019_28E284961829stor__-94-104.pdf (дата звернення: 25.08.2021).

193. Шимон С. І. Право власності на бездокументарні цінні папери з погляду сучасних концепцій власності. *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С. 158-169.
194. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 664 с.
195. Шишка О. Р. Легальне поняття застави у цивільному праві. *Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансовоюридичної академії (економіка, право)*. 2011. № 1. С. 185-192.
196. Щенникова Л. В. Вещное право: учебное пособие. Пермь: Изд-во Пермск. ун-та, 2001. 240 с.
197. Юридична енциклопедія: в 6 т. Том 5. Київ: Українська енциклопедія, 2003. 736 с.
198. Яковлев А. С. Имущественные права как объекты гражданских прав. Москва, 2005. 192 с.
199. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): Монографія. Харків: Право, 2006. 544 с.
200. Vitalii Krasutskyi. Problematic Issues of Foreclosure on the Object of Pledge of Property Guarantor (Resident of Ukraine). *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2021, nr 2 (30). P. 66-83.

ДОДАТКИ ДОДАТОК А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

Статті у фахових виданнях:

1. Красуцький В. В. Сутність майнової поруки як акцесорного зобов'язання та її відмежування від суміжних правових категорій. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 32. С. 50-54. (0, 6 д.а.).
2. Красуцький В. В. Обсяг зобов'язань майнового поручителя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №4. С. 36-40. (0, 5 д.а.).
3. Красуцький В. В. Застава бездокументарних цінних паперів майновим поручителем. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 37-41. (0, 6 д.а.).
4. Красуцький В. В. Проблемні питання визначення розміру забезпечених вимог до майнового поручителя. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2021. С. 229-232. (0, 5 д.а.).
5. Красуцький В. В. Цивільно-правове регулювання відступлення права вимоги до майнового поручителя. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 194-200. (0, 5 д.а.).

У зарубіжних виданнях:

6. Vitalii Krasutskyi. Problematic Issues of Foreclosure on the Object of Pledge of Property Guarantor (Resident of Ukraine). *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2021, nr 2 (30). P. 66-83. (1, 0 д.а.).

В інших наукових виданнях:

7. Красуцький В. В. Обсяг виконання зобов'язання майновим поручителем. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 16-17 березня 2018

р. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 68-72. (форма участі – заочна) (0, 2 д.а.).

8. Красуцький В. В. Правова природа іпотечних правовідносин за участі майнового поручителя через інтегративне праворозуміння. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 5–6 квітня 2019 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 37-39. (форма участі – заочна) (0, 2 д.а.).

9. Красуцький В. В. Права майнового поручителя, яким було надано майно як забезпечення кредитів в іноземній валюті. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 10-11 травня 2019 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 52-55. (форма участі – заочна) (0, 2 д.а.).

10. Красуцький В. В. Правовий статус майнового поручителя у випадку новації основного зобов'язання. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 грудня 2020 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. Ч. 1. С. 57-60. (форма участі – заочна) (0, 2 д.а.).

11. Красуцький В. В. Проблемні питання передачі майновим поручителем у заставу частки у статутному капіталі іншої особи, що визнана банкрутом. *Міжнародна науково-практична конференція «Права та обов'язки людини у сучасному світі»* м. Одеса, 13–14 листопада 2020 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 75-78. (форма участі – заочна) (0, 2 д.а.).

ДОДАТОК Б

Акти впровадження результатів дослідження

04070, м. Київ, вул. Ігорівська, 1/8
 тел./факс: + 38 (044) 201-10-56
 e-mail: office@imgpartners.com.ua
 www.imgpartners.com.ua

IMG PARTNERS
 ATTORNEYS AT LAW

Вих. № 31/08/2021
від 31 серпня 2021 року

Акт впровадження

результатів дисертаційного дослідження Красуцького Віталія Віталійовича
 на тему «Цивільно-правове регулювання зобов'язань майнового поручителя» у практичну та
 правозастосовчу діяльність
 Адвокатського об'єднання «АЙ ЕМ ДЖІ ПАРТНЕРС»

Адвокатське об'єднання «АЙ ЕМ ДЖІ ПАРТНЕРС» розглянуло результати дисертаційного дослідження аспіранта ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Красуцького Віталія Віталійовича на тему «Цивільно-правове регулювання зобов'язань майнового поручителя» в частині практичних висновків та пропозицій щодо подальшого вдосконалення застосування способів забезпечення виконання зобов'язань в Україні, зокрема, що стосуються інституту майнової поруки.

Окрема увага в дисертаційній роботі приділена дослідженню питання обсягу зобов'язань майнового поручителя, який відповідає за зобов'язаннями основного боржника виключно у межах вартості фактичної реалізації предмета застави, а встановлені законодавцем обмеження щодо звернення стягнення на предмет іпотеки подекуди призводять до розбалансування прав та інтересів боржників і кредиторів.

На підставі вивчення обґрунтувань запропонованих автором практичних висновків та пропозицій вважаємо, що отримані за результатами проведеного дисертаційного дослідження висновки та пропозиції мають належний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та можуть бути використані у практичній та правозастосовчій діяльності адвокатського об'єднання «АЙ ЕМ ДЖІ ПАРТНЕРС».

З повагою,

Голова об'єднання
 АО «АЙ Ем Джі Партнерс»

А.П. Ліпак

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної роботи
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

проф. Колот А.М.

«19» жовтня 2021 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження «Цивільно-
правове регулювання зобов'язань майнового поручителя»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 - право
Красуцького Віталія Віталійовича у навчальний процес
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»**

Комісія у складі директора Юридичного інституту, д.ю.н., професора А. М. Колодія, професора кафедри підприємницького та корпоративного права, д.ю.н., доцента Н. Я. Борсук, завідувача кафедри підприємницького та корпоративного права, д.ю.н., професора С.І. Шимон склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, опубліковані аспірантом кафедри підприємницького та корпоративного права Красуцьким Віталієм Віталійовичем, використовуються в освітньому процесі при підготовці навчально-методичного забезпечення та проведенні лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Господарське право», «Підприємницьке право».

Директор навчально-наукового
юридичного інституту, д.ю.н., професор

А. М. Колодій

Професор кафедри підприємницького
та корпоративного права, д.ю.н., доцент

Н. Я. Борсук

Завідувач кафедри підприємницького
та корпоративного права, д.ю.н., професор

С. І. Шимон